

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Utassy József,
Kőrössi P. József, Merényi Krisztián
Lukáts János versei

Tanulmányok
Beniczky Péterről,
Márai Sándorról és
Jókai Annáról

Sárándi József,
Kilián László, Zsávolya Zoltán
novellái

Bozó Gyula:
Ipoly

Szigethy Gábor:
A Tragédia kálváriája

Írások Lipták György
grafikusművészről

*Lipták György:
Mikszáth és felesége Horpácson
(1986) részlet*

Névjegy

- UTASSY JÓZSEF 1969-ben a Kilencek alapító tagja. József Attila-díj (1978); Magyar Művészetért Díj (1989); Déry Tibor-jutalom (1989, 1996); Pro-literatúra (1997); Balassi Bálint Emlékkard (2001); Év Könyve Díj (2001), Babérkoszorú (2001). Legutóbbi gyűjteményes kötete *Tüzek tüze* 2001-ben jelent meg.
- LŐRINCZY HUBA irodalomtörténész, kritikus. A Berzsenyi Dániel Főiskola tanszékvezető főiskolai tanára. Kutatási területe a századforduló magyar epikája és Márai Sándor életútja. Legutóbbi műve: *Búcsú egy kultúrától (Márai Sándor: A Garrenek műve)*, 1998.
- DR. BAKONYI ISTVÁN Az *Árgus* főszerkesztő-helyettese, a Vörösmarty Társaság elnöke. A Kodolányi János Főiskola docense. Legutóbbi kötete: *Nap-lom* (2002).
- SÁRÁNDI JÓZSEF író, költő. József Attila-díjas. 1979–1984-ig az *Új Forrás* főszerkesztője. *Trubadúrdal* (2000) című kötete a Frankfurti Könyvvásáron is megjelent. Legutóbbi kötete: *Emlékeim egy fürdőhelyről* (2001)
- KŐRÖSSI P. JÓZSEF író, költő, lapszerkesztő. A Noran Kiadó vezetője.
- MERÉNYI KRISZTIÁN Budapesten élő költő. Második kötete *A múltatlatlan ma* 1997-ben Karcagon a Barbaricum Könyvműhely gondozásában jelent meg.
- LÁSZLÓ ZSOLT Székesfehérváron élő költő. Kötetei: *Vándorfüzér* (2000); *Pagoda a csalánmezőn* (2001).
- KOVÁCS SÁNDOR IVÁN a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem tanára.
- LUKÁTS JÁNOS író, könyvtáros. A berlini Humboldt Egyetem lektora (1981–1983); meseregénye 1990-ben jelent meg.
- SIMONITS MÁRIA a Móra és más kiadók felelős szerkesztője.
- RÁKOS KATALIN az ELTE BTK magyar szakos végzős hallgatója. Diplomamunkáját Babits és Esztergom témaköréből írja.
- KILIÁN LÁSZLÓ Várpalotán élő író, újságíró. Legutóbbi kötete *Kártyaszépszé* címmel jelent meg.
- ZSÁVOLYA ZOLTÁN a győri Széchenyi Egyetem tanára, költő, műfordító.
- TÓTH FRANCISKA az ELTE hallgatója. Most közölt verse a Madách-pályázaton dicséretet kapott.
- SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY Sárszentmihályon élő költő.
- SZVORÁK ZSUZSA a Füleki Gimnázium tanára.
- BOZÓ GYULA salgótarjáni író, lapunk rendszeres szerzője.
- SZIGETHY GÁBOR 1971–84-ig a *Kritika* c. folyóirat főszerkesztő-helyettese. 1976–92-ig az ELTE adjunktusa. 1993–97-ig a veszprémi Petőfi Színház rendezője. A Ruttkai Éva Emlékszoba igazgatója.
- KERÉNYI FERENC színháztörténész, irodalomtörténész. 1976–82-ig a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa. 1983–92-ig a Magyar Színházi Intézet igazgatója, 1992-től az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa.
- DR. CSONGRÁDY BÉLA bölcsészdoktor, a *Nógrád Megyei Hírlap* felelős szerkesztője, Madách-díjas. Legutóbbi kötete: „*Remény a csillag...*” címmel a nógrádi Madách kultuszról 1999-ben jelent meg.

Tartalom

<i>Utassy József</i>	Homályban, füstben; Kései tiszteletadás; Tengerparton (versek)	227
<i>Lőrinczy Huba</i>	Fél-szabadulás. Márai Sándor: Szabadulás (tanulmány)	229
<i>Bakonyi István</i>	A történelem szorításában. Jókai Anna: Napok (tanulmány)	248
<i>Sárándi József</i>	Emlékeim egy fürdőhelyről (naplókisregény részlet)	263
<i>Kőrössi P. József</i>	Lehet-e még az vagy aki vagy (vers)	276
<i>Merényi Krisztián</i>	Arborétumban; Kinek szól? (versek)	277
<i>László Zsolt</i>	Fűszer nélkül (vers)	279
<i>Kovács Sándor Iván</i>	Felföldi íróportrék Beniczky Péter (tanulmány)	281
<i>Lukács János</i>	Öt szoborszonett (versek)	294
<i>Simonits Mária</i>	Örömmel fogadtam Lipták Györgyöt	301
<i>Rákos Katalin</i>	Harmonikus groteszk	305
<i>Kilián László</i>	Kegyelmi eljárás (novella)	308
<i>Zsávolya Zoltán</i>	Your self körút, avagy Babits Mihályként, pesti után (novella)	316
<i>Tóth Franciska</i>	Babits koszorúi 1941–2001 (vers)	318
<i>Szegedi Kovács György</i>	Virágra virág (vers)	322
<i>Szvorák Zsuzsa</i>	„Ezer esztendő előtted...” (krónika)	323
<i>Bozó Gyula</i>	Ipoly (tanulmány)	325
<i>Szigethy Gábor</i>	A Tragédia kálváriája (esszé)	332
<i>Kerényi Ferenc</i>	„A por hull csak belé, e föld szülötte...” Lukács Margit emlékére	344
<i>Csongrády Béla</i>	„Kötelez a hűség...” Ifj. Szabó István, avagy egy könyvbemutató tükörcserepei (könyvismertetés)	347

E számunkat Lipták György grafikusművész művei illusztrálják.
A borítón *Mikszáth és felesége Horpácson* című alkotásának részlete.

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
XLVIII. évfolyam
2002. 2. szám, március–április

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(Párizsi Magyar Műhely)

A szerkesztőség tagjai:
MARSCHALKÓ ZSOLT *szerkesztő*
DR. KOVÁCS ANNA *tanulmány*
DUKAY NAGY ÁDÁM *szépirodalom*
BAKOS FERENC *művészet*
LIPTÁK GYÖRGY *tipográfia*

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
POLAR STÚDIÓ, Salgótarján

Lapunk megjelenését támogatta:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

Szerkesztőségi fogadóórák:
csütörtök 11–16 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777/112-es mellék
Fax: 32/316-482
Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrássy út 45.

2002-ben megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 200 Ft

Előfizetési díj egy évre: 900 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
és nem küldünk vissza.

ISSN: 05555-8867

INDEX: 25925

Utassy József

HOMÁLYBAN, FÜSTBEN

Ragyogok homályban, füstben,
úgy élek, akár egy isten.

Arcomon derű, mosoly van.
Mégfértek mind e mosolyban!

Nem áltatom többé magam:
ágrólszakadt hajléktalan

minden egyes gondolatom.
Dobol értem, tombol a Hold.

Szótárakban guberálok,
lassan lexikonná válok.

Csömör gyötri agyam, csömör.
Poharamban virrad a sör,

virrad a sör.

KÉSEI TISZTELETADÁS

Előragyog majd az idő,
kardhüvelyből villan a fény,
és fölsebzi a levegő
vén arcára: ki voltam én.

TENGERPARTON

Rózsa Endréhez

Homorú ég, domború tenger –
látom az időt sirálylani,
egy szárnycsapással tovapercen
a pillanat, az örök mai:
látom az időt sirálylani.

Két őselem felesel, nyelvel,
hullám a parton elhabul mind,
hogy is tudnálak óvni szebben,
miriád éves vitájuk int:
fú az elmúlás szele, suhint.

FÉL-SZABADULÁS

Márai Sándor: Szabadulás

*„...felszabadítani »kívülről« senkit
nem lehet egészen: igazi felszabadulás
csak belülről érkezik.”*

Márai¹

*„Az oroszok valóban felszabadulást
hoztak egy tarthatatlan és erkölcstelen,
tragikus helyzetből. De szabadságot
nem hoztak, mert az nekik sincs, s mert
szabadságot nem lehet kívülről hozni.
Egyén és nemzet csak önmagának adhatja
meg azt, a maga erejéből.”*

Márai²

Mintha főként azért bukkant volna elő a teljes ismeretlenségből ez a regény, hogy újfent igazolja Terentianus Maurus nevezetes tételét: „Habent sua fata libelli.” A *Szabadulás* sorsa, több mint félszáz esztendőnyi lappangása, kallódása sokkal inkább rejtelmes és különleges, mint a szövegében megbúvó értelem. Ez utóbbi több-kevesebb pontossággal kihüvelyezhető, az előbbit, a „fátumot” viszont sűrű homály fedi, s nincs is mód elűzni a sötétséget. Nincsen, mert fájdalmasan híjával vagyunk a titkokra fényt vető adatoknak és értesüléseknek, s fölötte valószínű, hogy sokáig, tán az idők végezetéig nélkülöznünk is kell őket. Az ismert dolgok, tények vajmi csekély számúak, ekként a *Szabadulás* „sorstörténetében” alig néhány bizonyosság akad. Tudjuk például, hol és mikor született ez a mű – tudjuk, mert a szerző kézírata végén megnevezte a helyszínt és a dátumot: „Leányfalu, 1945. július – szeptember” (131).³ Tudjuk, hogy az év őszén Márai elolvasásra kölcsönadta Tolnay Klárinak, a maga költötte „kínai” versekkel is ostromolt színésznőnek a frissen elkészült regényt, s tudjuk, mily bizarr esemény után kapta vissza. Egy hirtelen jött szélvihar szertefújta az Országház téren a kéziratlapokat, hogy orosz (!) katonák szedegessék össze a

sárból őket. Tolnay Klári – megbocsátható pontatlanság – „novella”-ként emlegette 1993-ban a „Felszabadulás”-t, s emlékezete szerint az író maga is úgy tartotta: „...nem (...) jó novella.”⁴ Egy 1946-os diárium-bejegyzésből tudjuk azt is, hogy Máraiban csakugyan hiányérzetet keltett a – szokása szerint nyilván újraolvasott – szöveg, de korántsem esztétikai – stilisztikai természetű (mint a maga által könyörtelenül bírált regénye, *A nővér* esetében): „A »Szabadulás« így csonka. Meg kellene írni második részét is; egy évvel később, a megszállott pesti nép életét, ugyanazt a Sós Erzsébetet, amint él, az emlékek szívében (s talán egy betegséggel testében), s már nincs igazi köze környezetéhez, a visszatérő polgári életformához, vőlegényéhez, aki a nácik alatt forradalmár volt, s most a kommunista és zsidó világban természetesen ellenforradalmár... s él, az oroszok között, s érzi, hogy egy erő, mely nem a bolsevizmus, hanem ez a szláv fertőzés, ez a különös *nitsevo* (sic!) ez a szótlan és hívó, erős valami elviszi az életéből, s talán ez a »szabadulás«... Így teljesebb lenne a könyv.”⁵ Tudjuk még, hogy a kiadatlan kézirat elkísérte szerzőjét az emigrációba, s 1997-ben a hagyaték részeként tért haza, s tudjuk, hogy hányattatása ezzel véget is ért. Mészáros Tibor, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Márai bibliográfusa meglelte a szöveget, s a *Szabadulás* az ő gondozásában és a Helikon Kiadó jóvoltából napvilágot is láthatott, épp az író születésének centenáriuma. Íme, mindössze ennyi, mit e regény kalandos sorsáról bizonyosan tudhatunk, „A többi – Hamlet végszavait citálva – néma csend”, s a jelek szerint az is marad. Nem áztatjuk magunkat: a csendet fölverni, a homályt oszlatni képtelenek vagyunk – „A többi” titka hiába oly izgató. Az egyetlen, amit tehetünk: elősoroljuk a regénykéziratához fűződő talányokat, a megfejtés legcsekélyebb reménye nélkül.

Az első – kisebbfajta – rejtélyt a *Szabadulás* tüneményes gyorsaságú elkészülte jelenti számunkra, hiszen (tanúsítja a már idézett följegyzés) alig két hónap leforgása alatt készült el a szöveg. Tudnivaló: a férfikora delén járó Márai roppant termékeny alkotó volt, s a harmincas évek második felétől oly bőszéggel ontotta műveit, hogy sikerült is kivívnia egynémely kritikusaiknak, például Örley Istvánnak a gúnyos rosszallását. Egy-egy könyvét be sem végezte még, amidőn már új tervek sokasága foglalkoztatta képzeletét⁶, s nemritkán megesett az is, hogy váltva dolgozott több regény, ráadásként esetleg egy dráma, versek, esszék, hírlapi cikkek kéziratán – a diáriumok megannyi részletéből kiviláglik ez. Ha viszont Márai ily módszert követve, ily meglepő könnyedséggel és iramban, ily invenciózusan alkotott, miért volna rejtélyes, hogy a *Szabadulást* igen kurta idő alatt vetette papírra? Két okból is. Egyrészt azért, mert 1945 derekán az író életkörülményei egyáltalán nem kedveztek a rendszeres és elmélyült, ráadásul gyors munkának. A

naplóbejegyzések elárulják, mily zaklatott volt azidőtt a lakását s benne könyvtárát elveszítő, Leányfalu és Budapest közt utazgató Márai, mennyi hétköznapi és szokatlan teendő zúdult reá, s mennyire megviselték a lelki bajok, a folyvást újuló kételyek. „Terméketlen év. Az alján mély csalódás (...)”⁷ – summázta az esztendő végeztével tapasztalatait. A diárium olvas-tán aligha gondolnók, hogy valamely nagyobb kompozícióra is futotta a szerző kedvéből, erejéből, idejéből – s lám, a *Szabadulás* mégis megszü-letett, s mindössze két hónap kellett hozzá. Ám ez a rövid időtartam rejté-lyes másrészt azért is, mert 1943-tól Márait mind kevésbé jellemezte a ko-rábbi, sebes munkatempó: egyre többet s egyre keservesebben küszködött lassan-lassan készülő műveivel, hosszú hónapokra, sőt évekre is fölfüg-gesztve írásukat. Már a *Sirály* keletkezéstörténete is jelezte a lendületvesz-tést, jóllehet azt a könyvét – meg-megtorpanva, sok gyötrelm árán – vi-szonylag gyorsan, mintegy fél esztendő alatt sikerült tető alá hoznia. Az igazán nagy szenvedések azonban *A nővérrel* köszöntöttek Máraira. Kevés híján három éven át tusakodott ezzel a regényével (1943-tól 1946-ig), s kö-rülbelül ugyanennyit emésztett föl *A Garrenek művét* lezáró két kötet papírra vetése is. Hasztalan vesszük tekintetbe, hogy a *Szabadulás* valamivel (nem sokkal) kisebb terjedelmű vállalkozás, s problematikája is „egyszerűbb” tán amazokénál, a rejtély rejtély marad. Nincs magyarázat arra, miért és miképp volt képes a többszörösen is válsághelyzetben lévő szerző szinte észrevétle-nül és mellékesen, két hónap alatt megírni ezt a könyvet – miközben más, jóval elébb kezdett regényei bevégzéséhez esztendőkre volt szüksége, oly regényekéhez, amelyek bevallottan létfontosságúak voltak számára.⁸ Ha föltesszük, hogy a *Szabadulás* témája és kérdéssora nem avagy kevésbé volt létfontosságú Márainak, s a szöveg ezért szakadt ki belőle oly könnyedén, tények légiója cáfolja e vélekedést. Ha viszont megengedjük, mi több: hatá-rozottan állítjuk, hogy eme regény problematikája is volt annyira lényeges az író számára, mint *A nővéré* és *A Garrenek művéé*, s a fogalmazvány villám-gyors elkészültét ezzel indokoljuk, nem értjük, nem érthetjük a kézirat to-vábbi sorsát, utóéletét, a félszáz évnyi kallódást. Nézzük bárhonnán: a ta-lány talányt szül, s a rejtélylista még korántsem teljes.

Említettük volt (s idéztük is az okfejtést): Márai egy ízben vallott diáriumának a *Szabadulásról*, s némileg elégületlenül nyilatkozott, kifejtvén azt is, miként lehetne „teljesebb” a „csonká”-nak ítélt regény. Egyelőre nem az önbírálat szava s a könyv esetleges kiegészítésének plánuma érdekes számunkra, hanem az a csakugyan meghökkentő tény, hogy két, *utólagos* észrevételt leszámítva, a mű keletkezésének és létezésének híre-nyoma sincs a *Naplókban*. Már a *Szabadulás* első méltatói, Dérczy Péter és Pomogáts

Béla is meglepetve észlelték e hiányt, kivált az előbbi, aki még a másik kritikustól futólag szóba hozott, általunk pedig teljes szövegével citált följegyzésről sem tudott.⁹ A diárium(ok) némasága valóban különös, szinte fölfoghatatlan, lévén, hogy az 1943-tól vezetett Márai-*Naplók* rendre és többékevésbé részletesen beszámoltak az épp készülő művek műhelygondjairól, az anyaggal vívott küzdelemről, a megtorpanásokról és a meglendülésekről, a szerzői dilemmákról (etc., etc.), gyakorta értékelték is a bevégzett munkákat, s egy-egy kézirat léte, sorsa utóbb sem volt közömbös az író számára. Miért a *Szabadulással* s csak a *Szabadulással* kapcsolatban maradtak el az egyidejű bejegyzések? Miért nem számolt be – akármi kurtán – ez egy regény születéséről az alkotó? Értetlenül állunk a talány előtt. A megírási idő rövideje nem lehet magyarázat, hiszen Márainak, a fáradhatatlan naplóírónak két hónap akár több tucatnyi följegyzésre is elegendő okot és alkalmat kínált. E kézirat formálódásával kapcsolatban semmi érdemleges mondanó, kommentár nem akadt? Teljességgel valószínűtlen. Óvatosságból hallgatta volna el a szerző, miféle „kényes” témán dolgozik? Bajosan hihetnők, végtére a „corpus delicti” létezett, az 1946-os (sőt, az 1948-as!) *Napló* hírt is adott róla, s ráadásként a *Szabadulásban* foglaltaknál súlyosabb dolgokat, „felforgatóbb” nézeteket is megörökített a diárium. E titok fátyla is fölbenthetetlen hát, miként arról sem akad elképzelésünk, miért nem folytatta, egészítette ki a mű szövegét (itthon vagy az emigrációban) az író, illetőleg miért nem szorgalmazta száműzöttként a külföldi megjelentetést. Márai nem az az ember volt, aki félbe-szerbe hagyta megkezdett munkáit, visszariadt egy-egy manuscriptuma átdolgozásától, netán megtoldásától, avagy egyszer s mindenkorra lemondott valamely könyve publikálásáról – épp ellenkezőleg! Tervei, ötletei minél tökéletesebb kivitelezéséhez – akár évtizedeken át – konokul ragaszkodott: 1947 és 1983 között három változatban is elkészítette *Harminc ezüstpénz* című regényét (a két, német nyelvű variációt immár nem is említvén)¹⁰, *Az igazi* folytatásának, az 1948-ban írni kezdett¹¹ *Judit... és az utóhangnak* szövegét csupán 1979-ben véglegesítette, élete alkonyán, 1986-ban is vállalta a Garren-ciklus újraolvasását s némi átigazítását¹², ha már 1943-ban (!) egy „detektívregény” megírásának gondolata foglalkoztatta¹³, 1985-ben pontot is tett a „krimi” zárómondata után¹⁴ – folytathatók. E tiszteletet parancsoló, termékeny makacsság ismeretében vajmi nehéz fölfogni, miért nem kerített sort a *Szabadulás* – szerinte – hiányzó hányadának pótlására, hiszen ama bizonyos naplóbejegyzést („Meg kellene írni második részét is; [...] Így teljesebb lenne a könyv”) akár önfelszólítás-ként is értelmezhetnők. A folytatás, a kiegészítés mindenesetre elmaradt; netán azért, mert Márai utóbb mégis eredeti formájában ítélte egésznek és

véglegesnek regénye szövegét? Az 1948-as diáriumban egy helyütt tudniillik ez áll: „Írom a »Judit... és az utóhang«-ot. »Az igazi« befejező részét. Néha tudatos lesz, mit csinállok és szédülést érzek, mint aki az örvény, vagy a téboly fölé hajol.// *Íróasztalfiókomban a következő befejezett kéziratok hevernek: »Harminc ezüstpénz«, aztán a »Szabadulás«, »Viadal«, egy kötet elbeszélés, egy kötet válogatott újságcikk, ez a napló... s mindez a megjelenés, vagy a közeli megjelenés minden reménye nélkül. E kéziratokhoz sorakozik most a »Judit és az utóhang«.*// *Még évekre telhet, mikor megjelennek, ha ugyan egyáltalán megjelennek valaha ezek a kéziratok.(...)*”¹⁵ Nos, tudjuk: a *Harminc ezüstpénz* fogalmazványa korántsem volt még „befejezett”. Vele is, a *Judit... és az utóhang*gal is rengeteget vesződött a későbbiekben az író, a *Szabadulás*hoz azonban nem nyúlt, szövegét érintetlen hagyta – ámde kiadót sem keresett neki, szemben az előbbi kettővel, amelyek a nyolcvanas évek elején Münchenben napvilágot láttak. Miért e mulasztás, ha Márai csakugyan „befejezett”-nek tekintette regénye kéziratát? Esetleg mégsem tartotta volna annak? Akkor miért nem dolgozott rajta, hogy azután próbálkozzék publikálásával? A könyv már említett bírálói is elmerengtek ezen: Pomogáts óvatos bizonytalansággal nyilatkozik, a Dérczy Péter kínálta magyarázat viszont – „...az emigrációban még kevésbé fogadták volna el a mű jelentését, a befejezés mélyen emberi, egzisztenciális üzenetét. A szöveg (...) ott is légüres térbe került”¹⁶ – semmiképp sem hangzik meggyőzően, annál inkább szofisztikusan. Márait – magányos, öntörvényű személyiség lévén – nemigen érdekelte (előzetesen nem is érdekelhette), elfogadja-e az emigráció valamely kötetének „jelentését”, „üzenetét”; ilyes megfontolások sohasem tartották (volna) vissza egy-egy munkájának kiadásától. Bölcsebb, ha töredelmesen elismerjük titokfejtő erőfeszítéseink kudarcát, tudomásul véve: a „bűvös körbe” nincs módunk betörni. Félre kell vetnünk ama gyermeteg föltevéseket is, hogy Márai az idők során megfeledkezett (?!) a *Szabadulás* kéziratáról, avagy az évek, évtizedek múltán immár érdektelennek, elavultnak ítélte a benne elmondottakat. Félre kell vetnünk, mert az 1972-ben megjelent *Föld, Föld!*... első része épp ama történelmi periódust idézi föl, amelyben a regény cselekménye is játszódik; mindkettőben korszakhatárt jelöl, ekként szimbolikus szerepű Magyarország német megszállásának napja, s ha a *Szabadulás* hőstét, Sós Erzsébetet egy „...fehéresszőke, egészen világosszőke, ezüstösen fénylő” hajú, „világosszürke” szemű (110.), viselkedésével, minden mozdulatával „vadász”-ra emlékeztető (104. etc., etc.) „szibériai” katona (114.) becsteleníti meg, a memoár, bemutatván a sokféle nációt képviselő – s a nőkkel folyvást erőszakoskodó¹⁷ – „oroszokat”, szóba hozza: „*Volt egy szibériai, egyféle arisztokrata, szürke szemű, platinaszőke, gögös és magányos em-*

ber, aki (...) *A nagy természethez szokott, halász-vadász, ősmesterségben felnövekedett ember* előkelő és hanyag gőgösségével élt a szutykos szerelők között (...).¹⁸ (Azt márcsak mellékesen említik, hogy a regény „Szappanos testvér” nevezetű nyilasa (60.) előbukkan egy villanásra az emlékiratban is.¹⁹ Nem, a szerző nem felejtkezhetett el kiadatlan kéziratáról, nem vélte, nem is vélhette érdektelennek, időszerűtlennek a beléje foglaltakat. *A Szabadulás* mégis a hagyatékban rekedt. Miért? A regény nem vall fátumáról, őrizi a titkot hallgatag. Szerencsére csak a sorsát illetően ily hallgatag, más vonatkozásokban eléggé beszédes.

Mind Dérczy Péter, mind Pomogáts Béla fölfigyelt már arra, mily szorosan kapcsolódik egymáshoz az 1944-es, 1945-ös *Márai-Napló* és a *Szabadulás*²⁰: a diáriumokban megörökített tények, események, élethelyzetek, kételemek, töprenkedések, elmefuttatások rendre a regényre mutatnak – és megfordítva. Nincsen ebben semmi meglepő, hiszen így volt ez a *Sirály* és *A nővér* s ugyanígy lesz a későbbi könyvek – például a *San Gennaro vére* – esetében is. Márai naplói nem csupán szuverén alkotások, hanem „nyersanyagforrások” is egyszersmind: a bennük rögzített adatok, éles szemű megfigyelések, értelmezett valóságfragmentumok, olvasmányreflexiók, eszmélkedések stb. előbb-utóbb beépülnek a készülő fikciós művek világába, hogy a készülő művek gondjai is lecsapódjanak a diáriumokban. Nem először hangoztatjuk: a Márai-oeuvre oly *egész*, amely – függetlenül a műnemtől és a műfajtól – mindig az író tartósan foglalkoztató témák, kérdések, gondolatok körül örvénylik. A diárium és a *Szabadulás* összefűződése viszont még a szokásosnál is sokkalta szorosabb, elannyira, hogy jogosan állítja Dérczy: (a *Naplóban*) „...a regény szinte minden lényeges vagy éppen csak apró, szinte mellékes motívumának előképét, első rajzát megtalálhatjuk.” (Az persze nyilvánvaló túlzás, hogy „A *Szabadulás*ban Márai semmit sem talált ki, [...] egyáltalán nem fikcionált” – elég, ha cáfolatként a könyv utolsó harmadára hivatkozunk –, amiként szkeptikusan fogadjuk a kritikus ama vélekedését is, amely a töredékekből összerótt diárium egyértelmű esztétikai, poétikai, stilisztikai fölényét tételezi a regénnyel szemben.) A két szöveg megfelelései oly nagy számúak, hogy valamennyit lajstromba szedni már-már reménytelen (s ha nem reménytelen, hát gyümölcstelen) vállalkozás. Le is teszünk erről, kivált azokat a realitásforgácsokat mellőzve, amelyek legföljebb pusztán tényszerűségükben érdekesek. Ilyenek például a lassanként „frontvárossá” váló Budapest életét bemutató részletek, avagy az a diáriumban is²¹, a regényben is (31.) följegyzett faktum, hogy az egyik színház Shaw *Candidáját* játssza. Több figyelmet érdemelnek az efféléknél a Márai sajátos észjárását, jellegzetes képzettársításait leképező fordulatok, amelyek ismételt felhasz-

nálása jelzi: az író ragaszkodott egy-egy ötletéhez, plasztikusnak, találónak érzett asszociációjához. Csupán négy példát emelvén ki a sok közül: a csoportosan garázdálkodó nyilasok akár ha egy megvadult kamaszbanda tagjai volnának (22.); az óvóhely padjain és székein úgy ülnek az emberek riadó idején, mintha színházi vagy mozielőadásra várnának (35.); az ostrom dübörgése olyan, mint valamely, különös órarend szerint működő, lármás nagyüzemé (30–31., 46. stb.); az emberek tudatosan létrehozták a földi poklot, majd csodálkoztak, hogy meleg van benne (94.).²² Megesik az is, hogy a diárium fölsvillantotta téma – a „művelt középosztály”, amint kivetkezik önmagából, „műveltségéből” a pincelétben²³ – jelenetté bomlik a regény lapjain (54–65.).

Korántsem becsüljük le ámbár az ily típusú összefüggések, szövegek kapcsolatok jelentőségét (végtére is rengeteget elárulnak Márai műhelytitkaiból, munkamódszeréről), úgy tartjuk mégis: akadnak náluk sokkalta fontosabb megfelelések. Azokra az eszmei egyezésekre gondolunk, amelyek – túl a tárgyias szférán, az empirikus mozzanatok sokaságának rokon voltán – szellemi dimenziókban teremtik meg és bizonyítják a két mű bonthatatlan kohézióját. A *Napló* és a *Szabadulás* problematikája, ember- és világfelfogása szinte tükörképe egymásnak, egyik a másikat involválja – mondhatnók azt is: a regény kölcsönzi és magába olvasztja a diárium megannyi dilemmáját, vívódását, eszmélkedését. Mindkét szöveg Magyarország közelmúltjával, tragikus jelenével és várható jövőjével vet számot, mindkettőben föltűnik a büntelen bűnösség – bűnös büntelenség, valamint az együttes felelősség gondolata, s mindkettő súlyos kérdésekre keresi gyötrődve a választ. Lehet-e kívülről, erőszakosan felszabadítani egy nemzetet és az egyes embert? Hozhat-e megváltást, szabadulást egy idegen kultúra, egy idegen hatalom, egy másmilyen társadalmi-politikai rendszer? Képzeltető-e, hogy az oroszok érkezésével merőben új élet, új világ születik, avagy csupán a régi folytatódik, megváltozott körülmények között? Létezik-e (egyáltalán létezhet-e) a jelentől és a múlttól függetlenedő jövő, avagy bele kell törődni a könyörtelen kontinuitásba? S a kérdések kérdése: szabad-e, érdemes-e bízni az emberben, nincs-e eleve kudarcra ítélve – épp az ember ember volta miatt – minden szép idea, minden jobbító próbálkozás? Gyötrő, a magán- és a nemzeti sorsba vágó kérdések, amelyekre szinte azonosan, csüggedten, kevés reménnyel, legtöbbször kategorikus tagadással válaszol a *Napló* és a *Szabadulás* – mindkettő a maga módján, a maga eszközeivel. A maga módján, a maga eszközeivel, hiszen más-más műfajt, szövegtípust testesít meg a diárium és a regény. A *Napló* adta feleletek – mi sem természetesebb – verbálisak, a *Szabadulás* viszont nem érheti be ezzel a megoldás-

sal. A regényműfaj sem zárja ki ugyan a fogalmi közlés, a tételes állítások lehetőségét, ámde jóval magasabb rendű, ha az egymást követő helyzetekből, a szereplők kapcsolataiból és fátumából, vagyis a fiktív történet – Márai kedvelt szavával: a *látomás* – egészéből bomlik ki a „tanulság”. A *Szabadulás* esztétikai értéke, netán viszonylagos értéktelensége épp attól függ, mennyire sikerült meghaladnia az írónak a dokumentarizmust, mennyire tudta elkerülni a szimpla tézisillusztráció veszedelmét – másként mondva: mennyire volt képes egy sajátos karakterű epikai műalkotás (a *Napló*) megannyi tényét, részletét, következtetését egy másik, úgyszintén sajátos karakterű epikai műalkotás (a regény) összetevőjévé átlényegíteni – ismét másként mondva: teljes avagy részleges csupán a metamorfózis, a színeváltozás, az öntörvényű naplóvilág anyagát is felhasználva születik-e öntörvényű regényvilág. Jelentsük ki máris: a *Szabadulás* kétarcú, hullámzó színvonalú, ekként vegyes benyomást keltő szöveg. Jóllehet bizonyos részei, jelenetei a Márai-próza legjobb, legemlékezetesebb lapjaival vetekszenek, *mint egész* az átlag alatt marad, a maga nemében éppúgy, akár a diáriumokhoz vetve. E könyv az utolsó harmadában válik csak igazi regénnyé, s a további okfejtés emez állítás(oka)t kísérli meg igazolni. Messziről kezdjük.

A *Szabadulás* – híven a szerző jól ismert teóriájához és gyakorlatához – eseményekben fölöttébb szűkölködik. Ösztövére fabulája azzal indul, hogy egy hamis papírokkal, Sós Erzsébet álnéven bujkáló egyetemista leány Budapest ostromának kellős közepén az óvóhelyről mindenáron útnak eredne apjához, ki immár három hete senyved hatodmagával az egyik közeli bérház elfalazott pincefülkéjében. Ezzel indul a történet, hogy reá tüstént a könyv egészének kétötödére kiterjeszkedő visszapillantó szakasz következzen. A retrospektív betét mintegy tíz hónap fejleményeit öleli föl, zömében áttekintő jellegű, ám akadnak benne részletesen bemutatott élethelyzetek, feszültséggel teli jelenetek is, s az események csaknem mindenütt az időrendet követve tartanak a múltból a regénykezdet jelene felé, a megfelelő percben (59., 76., 79.) találkozáskor és összekapcsolódván vele. Kiderül a visszatekintésből, hogy apának és leányának a német megszállás óta kell bujdosniuk. A férfit, a nemzetközi hírnév csillagászt és matematikust elébb a Gestapo emberei, majd a nyilasok keresik halálra, mert – bár csakis a tudományának élén – nem elegyült a politikába, mélyen megvetette a fasizmus eszméit, s nem volt hajlandó a maga „makulátlan nevé”-vel, tekintélyével, „erkölcsi beleegyezésé”-vel (14.) támogatni, törvényesíteni az elszabadult tébolyt. Több búvóhelye is volt már – vidéken és a fővárosban – az apának, míg nem a főként érette, miatta rejtező Erzsébet (álkeresztneve véletlenül azonos az igazival: 6.) közvetlenül karácsony előtt hírül veszi: az utolsó

menedéket kiszimatolták – azonnal segítenie kell! Kétségbeesett próbálkozásai végül sikerrel járnak. Intuíciója az addig csak látásból és hallomásból ismert, állítólag szombatos – házmesterhez vezeti, az pedig – tudván, ki is a lány apja – vállalja a kockázatot: öt sorstárs mellé befalazza a tudóst –, s gondoskodik ellátásáról. A némileg megkönnyebbült Erzsébet eztán a maga rejtekére, a szemközti bérház harmadik emeleti cselédszobájába húzódik, hogy a mind vadabb és közelibb bombázás okán hamarosan ő is a pincébe kényszerüljön. Az óvóhely népes, s „mikrotársadalmában” sokféle rendűrangú ember található, „méltóságoséktól” a proletárokig, postafőtanácsostól a szénhordóig. Erzsébetnek egy rikító jelmezbe bútt fiatal nő és egy könyvet szorongató, altestére béna, idősebb férfi a közvetlen szomszédja – utóbb megtudjuk: mindketten zsidók. Összezártság, a pincelét megannyi nyomorúsága, egymásba folyó nappalok és éjszakák, a semmibe elpergő idő, tétova várakozások és reménykedések, óvatos közeledések urak és alantasok közt, az ostrom egyre közeledő moraja. Hetek telnek így, a mesterséges rend lassanként bomlani kezd, amidőn hirtelen meglódnak az események. Először nyilasok tartanak razziát, elhurcolván s agyonlővén az itteni házmestertől föladvott egyik zsidót. Ez a rajtaütés fölbolydítja, hangos, de utólagos és erőtlen tiltakozásra készíti az óvóhely lakóit, Erzsébet pedig végighallgatja szomszédja, a fiatal nő szenvtelennek tetsző beszámolóját a koncentrációs tábor rémségeiről, „a doktorról”, ki egyetlen kézintéssel osztott életet vagy halált. Alig távoztak a nyilasok, két német katona érkezik máris, hogy kiürítse a pincét, s az emberek vonakodva bár, követik a parancsot. Ez ama pillanat, amikor a regény visszakanyarodik önnön kezdetéhez: Erzsébet veszélyben érzett apjához indulna, ha másik szomszédja, a nyomorék férfi – gyöngéd erőszakkal, észérvekkal – meg nem gátolná szándékában. Ők ketten maradnak hát (a németek egy füttyszó hallatán elmenekülnek), és – sorsukra várva – beszélgetni kezdenek, szót váltva sok mindenről: zsidó gőgről, a „szabadulás” esélyeiről és mibenlétéről, a szeretetről, az ember javítható avagy javíthatatlan voltáról etc., s a rokkant matematikatanár újra s újra az előítéletek és az illúziók elvetésére, a valóság „igazi természeté”-nek megismerésére (96.) intené a lányt. Beszélgetnek mindaddig, amíg az „orosz” (a szibériai) a pincébe nem lép, hogy magatartásával, tetteivel igazolja mintegy a férfi által mondottakat. Különös színjáték, különös „dialógus” következik. Az ambivalens érzések közt hányódó Erzsébet szeretné „megszelídíteni” (113., 115., 116.) a távoli, félelmes és ismeretlen világ képviselőjét, az ízig-vérig idegent, szeretne bizalmat ébreszteni benne, ám minden szava, mozdulata mesterkéltséggel, s a közös nyelv, a közös kultúra hiánya reménytelenné teszi a megértést, a „párbeszédet”. A végül már – balszerencsés ötlet – pá-

linkával édesgetett „orosz” nem ellenséges, épp csak a hódító, a „vadász” ösztöne éled föl benne. Zsákmányként bánik a leánnyal: meggyalázza, hogy brutális tettét követően sután, gyámoltalanul engesztelje is: letörli arcáról és nyakáról az utálkozás hányadékát, cukrot ad neki, s a fájdalomából, kábulatából magára ocsúdó Erzsébet megért valamit, megérti a lényegét. „Eljött a szabadulás, vége a háborúnak. Legalábbis az én háborúmnak vége... És most? Mit kezdek azzal, ami következik?” (126.) A szibériai – némi habozás után – továbbáll, folytatni a harcot, s útra készül a leány is. Néhány szót vált még a jelenet tehetetlen tanújával, a szégyenében szinte megsemmisülő béna tanárral, majd az érkező újabb oroszokra ügyet sem vetve, kilép a „szennyos” fényű hajnalba (129.), a csatazajba. „Én mikor leszek szabad? – gondolja (...). Mi is lehet az, a szabadság?” (130.) A törmelékben taposva (bűn és bűnhődés?) a szibériai katona fejlődéses tetemébe botlik, és – a megbékélés gesztusa ez – most ő tisztítja le a halott homlokáról a vérnyomokat. Kezében a lucskos zsebkendővel, föláll, rápillant a tér és idő távolából érkezett, közönyös tekintetű ázsiai lovasra – a látvány és a hozzá fűzött kommentár a diáriumban és az emlékiratban is megörökül²⁴ –, s indul a lángoló utcán át az apát rejtő ház felé...

Jelzi a zárlat: csak formálisan befejezett mű a *Szabadulás*, valójában viszont befejezetlen, úgynevezett nyílt végű regény. Sós Erzsébet, az apa (és mások) története nem „kerek”, nem jut nyugvópontra, hanem csupán abbamarad, félbeszakad, és elmondható ugyanez a címben összefoglalt problematikáról is. A könyv e jellegadó sajátosságát említvén, nem az 1946-os Márai-naplójegyzetben foglaltakra gondolunk. A *Szabadulás* „csonka”, de korántsem csak abban az értelemben, hogy „második része” hiányzik. Másmilyen, immanens csonkaság ez, olyan, amelyen mit sem változtatna a szerző tervezte folytatás. Kétségkívül megíródhatott volna Sós Erzsébet históriájának egy újabb fejezete, egy másik, a *Szabaduláshoz* lazán avagy szorosán kapcsolódó regény, a toldás, a kiegészítés azonban érintetlen hagyta volna eme könyv esztétikai-poétikai arculatát, nem szüntette volna meg eredendően fragmentális mivoltát. Nem szüntette volna meg, mert az „alpmű” öntörvényű, befejezetlenségében befejezett alkotás: szövege úgy teljes, hogy egyszersmind hiányos, úgy egész, hogy egyszersmind töredék. Rokona ilyképp a *Szabadulás* a jóval korábban megkezdett, ám csak sokkal utóbb elkészült regénynek, *A nővérnek*, noha amaz vitathatatlanul fragmentálisabb. A Márait akkortájt eltöltő válságélménynek, sok indokú nyugtalanságnak hű tükre, adekvát megfelelője a töredék, az egyértelmű végkifejletet nélkülöző, a sorsok lezáratlanságát hangsúlyozó alakzat.

A Szabadulás – szinte röstelljük már kimondani – ismét csak *krízisregény*, akár a szerző addig írt nagyepikai vállalkozásainak zöme. Kettős válság pántolódik össze benne: az országé és a Sós Erzsébeté, és e kettőt a „szabadulás” problematikája egyesíti. A leány, bár mindvégig élvezzi a narrátor kitüntető figyelmét, a pincelét egyhangú heteit bemutató oldalakon inkább csak szemlélőként (olykor kommentátorként) van jelen, hogy az utolsó éjszakán villámgyorsan az előtérbe, majd a középpontba kerüljön, s a könyv záróharmada már kizárólag az ő drámájával foglalkozzék. Őhözvetve mindenki más mellékszereplő csupán, még ha akadnak is markáns karakterek a megannyi – többnyire csak vázlatosan megrajzolt s egy-egy villanásra föltűnő – figura között. A regényidő – szokás szerint – szembeszökően rövid: az a néhány éji óra voltaképp, amely a nyilasok, a németek, majd a szibériai „látogatásával” telik, s amelynek végén beköszönt a „szabadulás”. Sós Erzsébet személyes válsága legfőként e néhány órába sűrűsödik, ám a krízisidőbe krízisidőt ékel az elbeszélő: az ominózus éjszakát megelőző tíz hónap, illetőleg az utolsó három hét kivonatos históriáját. Ilyféle visszapillantó betéttel nem e könyvben találkozhatni először. A fiktív jelen harapófogójába szorított múlt, a nyitány ábrázolta határhelyzet előzményeit végigpergető összefoglalás gyakorta szerepel Márai krízisregényeiben; példának okáért a *Zendülők*, *A sziget*, *a Válás Budán* és a *Sirály* időszerkezete is ugyane sémát követi, tartózkodván a lineáris, szimplán kronologikus kompozíciótól. Épp, mert a szerző nagyepikájában nemegyszer előforduló megoldással van dolgunk, némileg értetlenül fogadjuk a *Szabaduláshoz* fűzött szerkesztői figyelmeztetést: „A regény írásakor Márai nem következetes az idő kezelésében, ezért a mű során nehezen követhető az ostrom napjainak változása” (5.), és Dérczy Péter is „laza hanyagság”-ot vél fölfedezhetni „az időkezelésben”. Kétségtelen: a felületes (vagy az író kedvelt szerkesztési eljárását nem ismerő) szemlélő fölötte kuszának, ellentmondásosnak találhatja a könyv időviszonyait. Kétségtelen az is, hogy Márai csakugyan elkövetett néhány kisebb, de mindenképp zavarba ejtő datálási hibát. Ha az apát „... két nappal karácsony előtt” falazta be odvába a szombatos (15.), a szovjet támadás pedig – a pincelakók szerint – „karácsony este” kezdődött (11.), „Budapest ostromának huszonnegyedik napja” (az Erzsébet számára oly végzetes, sorsfordító nap!) semmiképp sem eshetett „Az újesztendő napját követő harmadik éjszaká”-ra (5.), de „január tizenkilencediké”-re sem (9.). Továbbá: ha a leány a karácsonyt megelőzően menekítette biztos (?) rejtekre szülőjét az üldözők elől, nem hallhatott még „az orosz békekövetek” agyonlövéséről (23.), lévén, hogy ez a merénylet december 29-én következett be... Feltűnhet az is, hogy a „szabadulás” drámai éjszakáját a szöveg

előbb következetesen az ostrom „huszonnegyedik” (5., 11., 59.), majd meg a „tizennyolcadik” (68., 69.) napjára teszi. Valóban mehökkentő és bosszantó pontatlanságok, ellentmondások ezek (számukat minden bizonnyal szaporíthatnók), mentség nem is igen akad rájuk, legfölbjebb „magyarázat”. Maga a szöveg utal rá: a pincelétben összezavarodik, elfolyik, tagolhatatlanná válik az idő (11., 51. stb.), s ráadásul efféle, hanyagságból, szórakozottságból következő elírások fölbukkannak Márai más műveiben is (a *Vendéjáték Bolzanóban* Balbija egyszer „sovány”, másszor „pókhas”²⁵); kivált az időviszonyok tisztázására, az időközök konzekvens, megbízható jelzésére nem ügyelt kellőképp a szerző. A *Szabadulásmál* összehasonlíthatatlanul nyugodtabb körülmények között írt *Eszter hagyatéka* – egy példa a sok lehetséges közül – e vonatkozásban még több belső ellentmondást, következetlenséget tartalmaz. Ám ha nemtörődöm, figyelmetlen volt is Márai egynémely időilleszkedéseket, apróbb összefüggéseket, adatokat illetően (már Dérczy is észrevette: a nyilasok meggyilkolta zsidó „fogtechnikus” [59., 62.] a könyv végén mint „mérnök” említetik [129.]), a legnagyobb, egyben legfontosabb összefüggést – jelen és múlt elválasztását, illetőleg csatlakoztatását – gonddal és tökéletesen teremtette meg. *Ebben* – s ez a legfőbb – igenis körültekintő és következetes volt, s csak azt hozhatja zavarba eme megoldás, aki a hagyományos kronológiaelv felől közelít a regényhez, nem számol az önmagába visszatérő kompozícióval, időszerkezettel, s ekként úgy találja: „...a mű során nehezen követhető az ostrom napjainak változása”. Az ostromnapok változásának dokumentáris hűségű bemutatása egyrészt nem is tartozott Márai feladatai közé (végtére nem eseménytörténészként dolgozta föl az offenzíva históriáját), másrészt az elbeszélő – helyesen! – az óvóhelyre szorultak, köztük Erzsébet „békaperspektíváját” teszi a magáévá, márpedig a pincelakók – túl a rémhíreken, szóbeszédeken – csak azt érzékel(het)ik: vészesen közelg utcájukhoz, házukhoz a front. Meggyőződésünk: a fennakadást, az időkezelés következetlenségének benyomását mégsem ez, hanem a jelenbe iktatott múlt, a támadást előző tíz hónap fölidézése okozhatja.

A *Szabadulás* nem csupán a benne megjelenülő válsághelyzettel, kurta cselekményidejével és az igazán fontos szereplők csekély számával felel meg a Márai-féle krízisregény kritériumainak, hanem azzal is, hogy eseményei javarészt egyetlen, zárt térben, az óvóhely alvilágában játszódnak le, s hogy a történetből ezúttal sem hiányzik a végső nagyjelenet, a párbeszédes számvetés. A „képlet” megegyezik ilyképp az ugyanebbe a típusba tartozó korábbi művekével, s a nagy hasonlatosságban mindössze annyi a különbség, hogy a – szokás szerint – kiugró terjedelmű dialogikus rész két –, sőt: há-

romütemű. Márai krízisregényeiben a diskurzus inkább csak névlegesen párbeszéd: valójában egymást követő, ám egymáshoz igen lazán fűződő magánbeszéd sorozata. A *Szabadulás*ban sincs másként. Dialógusnak – bizonyos megszorításokkal – a három közül csupán egy, a közbülső (Erzsébet és a zsidó matematikatanár eszmecsereje) tekinthető, a másik kettő lényegében monológ. Először a leány hallgatja végig (alig néhány szót, kérdést vetve közbe) nőszomszédja rémítő vallomását a náci haláltáborban történekről, utolszor meg a szibériai kíséri értetlen figyelemmel (egy-két orosz szót mondva) Erzsébet álságos és szorongó magánbeszédét. A valódi dialógusok hiánya Márainál mindenkor a nyelvi érintkezés, a megértés részleges (olykor teljes) kudarcát, az ember és ember közötti távolságot, netán űrt jelzi; a legnagyobb nyomatékkal épp a *Szabadulás*ban. A közös nyelv híján eleve meghiúsuló párbeszéd, a verbális közeledés lehetetlensége itt nem csupán két ember, hanem két világ végzetes idegenségének jelképévé válik.

A regényben mindvégig és szinte mindenütt a szerzői narrátor szólama dominál, a szöveg mégsem teljességgel homofón. Nem az, mert elvétele önálló életre kel Sós Erzsébet saját, énfelmájú szólama is (86., 107., 108., 123., 125.), időnként pedig képtelenség eldönteni, ki beszél. A *Szabadulás* számos, kisebb-nagyobb részletében – kivált a visszatekintő betét tartalmaz efféle szakaszokat – az elbeszélő nézőpontja, hangja olyannyira azonossá lesz, illetőleg összevegyül a leányéval, hogy szétválasztásukkal nemigen próbálkozhatunk. Ezek a futamok (két példát csupán a kínálkozók közül: 30–32., 58–59.) történetmondói beszédként és belső monológként egyaránt felfoghatók, s bizonyítják teremtő és teremtmény, narrátor és hősnő különlegesen szoros kapcsolatát. Ugyanerről tanúskodik az a körülmény, hogy a könyv nagyobbik hányadát kitevő „alvilági játék” megelevenítése közben az elbeszélő vajmi ritkán foglal el külső, magaslati pozíciót; már-már folyamatosan Erzsébet pinceperspektívájából szemlélődik maga is.

A *Szabadulás* epikai arculata, jóllehet a mű mint egész vitathatatlanul a krízisregények csoportjába tartozik, egy sajátosságában feltűnően elüt a többiétől. A német megszállást követő hónapok nyugtalanító fejleményeit, majd az óvóhelyi lét összefolyó, gépiesen morzsolt napjait áttekintő félszáz oldal alig-alig mutat túl a tényirodalmon. A könyv e retrospektív hányada igen kevés pontján „regényes”, annál több részletében dokumentáris, közeli rokonságot tartván Nagy Lajos *Pincenaplójával*, illetőleg Déry Tibor *Alvilági játékok*, Szép Ernő *Emberszag*, Fenyő Miksa *Az elsodort ország*, Kassák Lajos *Kis könyv haldoklásunk emlékére* és Darvas József *Város az ingoványon* című munkájával²⁶. Nem tagadhatjuk: Márai e terjedelmes betét szövegezése

közben is megvillantja adottságait – kitűnő pillanatképeket ad az ostromot váró főváros életéről, az óvóhely mikrovilágáról, kényszerű rendjének lassú bomlásáról etc. –, ám legtöbbször a tényirodalom határain belül marad. A *Szabadulás* csak a nyilasok rajtaütésével kezdődően és fokozatosan lényegül át igazi regénnyé, hogy csúcspontját – esztétikai értelemben is – Erzsébet és az „orosz” találkozásakor érje el. A párjelenet – nincs jobb szó reá – mestერი²⁷, kevés hozzája fogható akad Márai nagyepikájában. Mit is csodáljunk benne leginkább? A leány tudatában lezajló folyamatoknak, egy lélek vergődésének rajzát? Netán azt a szánandóan naiv, reménytelenül is reménykedő alakoskodást, amellyel Erzsébet megjuhásztaná az egyszerre „állat”-nak, „fenevad”-nak (97., 107., 110., 114., 124.) és „vadász”-nak (104., 112–113., 116., 117., 121.) érzett szibériait, ki ápoltságában, tisztaságában, zárkózott előkelőségében (111., 112., 123. stb.) mégis riasztóan „más” (111.), mégis félelmesen „idegen” (105–106.)? Esetleg azt, hogy elkeseredett, verbális és nemverbális próbálkozásait – idegenként szemlélvén mintegy önmagát is – végig kívülről látja és kommentálja a leány? A finom előrejelzéseket és motívum-megfeleléseket? Azt, hogy az „orosz” szigorú, merő tekintete előlegezi szinte a testi erőszakot (111., 113., 116.), azt, hogy a náci haláltábor doktorának „zenészkezeit”, megannyi „karmesteri” intését (72–75.) elébb a zsidó matematikus, majd – baljós pillanat! – a szibériai kézmozdulatai idézik újra (85., 111.)? A brutális aktus szűkszavú, hatásvadászó részletezéstől mentes, s épp emiatt oly megrázó leírását, avagy a reá következő ocsúdását, részleges engesztelődését? Mindez akár külön-külön is megcsodálható, ám ami leginkább csodálatos: a jelenet egésze, a jelenet egészének néhol groteszk, legtöbbször viszont lidérces jellege és légköre, dermesztően tényszerű és (fiktív voltában is) hiteles, egyszersmind jelképes karaktere. Erzsébet és az „orosz” alvilági játékából spontán fejlik ki a regény tán legfőbb gondolata, „tanulása”: a kívülről érkező „szabadulás”, (fel)szabadítás sohasem lehet igazi és teljes, és csakis valóságos és szimbolikus erőszaktétel árán valósulhat meg. Úgy ad, hogy elvesz, s legalább annyit elvesz, amennyit ad.

Mondottuk volt: Sós Erzsébet csupán a könyv második felében növekszik a történet abszolút hőségévé, alakja – a korábbi statikusság és viszonylagos érdektelenség után – akkor lesz igazán élettélivé és izgalmassá. Mondottuk azt is, hogy őhozzá képest mindenki más mellékes figura, noha akad köztük fontos szereplő. Következménye ez annak is, hogy a többieket rendre a leány (és a vele gyakran azonosuló narrátor) nézőpontjából szemlélhetjük, sokkal inkább kívülről, mint belülről, ám e körülmény – ha részben indokolja is – semmiképp sem menti az alakok zömének vázlatos, elmosódó mivoltát. Az elnagyolt, ködképszerű figurák közé tartozik az apa,

Garren Gábor „utóda”, halavány visszfénye, ki – „őséhez” hasonlatosan – „földi” valójában egyszer sem lép elő, hanem csak leánya (és az elbeszélő) tudatában, emlékezetében létezik. Élethivatása jelképes: csillagász és matematikus, ekként a ráció elkötelezettje és képviselője, elfordul a világban honoló káosztól, hogy a kozmosz rendjét fürkésze. Alighanem mitikus személynek szánta volna őt is Márai, akár Garren Gábort. Nem lett azzá, jóllehet a szerző a maga alteregójaként is szerepelteti, s bőven kölcsönöz neki a saját elveiből, eszméiből, biográfiájából. Az apa (is) független szellem, teljességgel elhatárolódik a politikától, ellenségei baloldalinak, Moszkva bérencének titulálják, mert gyűlöli a fasizmust, s nem lehet jóváhagyó csatlakozásra, holmi nyilvános hűségnyilatkozatra reábirni, barátai közt zsidók is akadnak, a megszállás után németek és nyilasok egyaránt halálra keresik, egy ideig vidéken bujkál, lakását elébb átkutatják, kifosztják, majd lebombázzák, egyetlen kincse, féltett könyvtára megsemmisül etc. (7–14.). Mindez Márai életrajzából és diáriumából úgyszintén ismerős számunkra²⁸ – az eltérés legföljebb annyi, hogy az író „csak” a nyilasok akarták elhurcolni s kivégezni az ostrom alatt. Hasonmás-funkciót töltene be hát az apa, figurája mégsem „él”, s őnála még vérszegényebb, lengetegebb alak Erzsébet vőlegényjelöltje, Tibor, ki emigrált, amidőn a nácik legázolták Jugoszláviát, element, „...mert »a magyar társadalomnak nincs erkölcsi kivető ereje«...” (19., 23–24., 32.) Súlytalan, arc nélküli szereplője ez a fiatal orvos a regénynek, holott imént citált ítélete magától értetődően Máraitól vétetett.²⁹ A leányon és a szibériain kívül – egy-két peremfigurát nem számítva – csak egyetlen alakot sikerült még viszonylag „élővé”, hitelessé formálni a *Szabadulásban*: a zsidó matematikusét. Az ő hivatása éppúgy jelképes, akár az apáé, amiként szimbolikus majdnem teljes bénasága, s a „védekező mozdulattal” „szíve fölé” szorított könyv is (35.), s tanár lévén (80., 88.), minden erőszakoltság nélkül oktatóként viselkedhet, reányitván Erzsébet szemét addig nem gondolt dolgokra, oszlatván a leány előítéleteit, gyermeteg illúzióit. Az öregedő férfi nem csupán a zsidókkal kapcsolatban ad leckét. Az ész embereként a „valószínűség” fontosságára és az általánosítás veszedelmére hívja föl Erzsébet figyelmét, s arra is, hogy egy-egy nép természetét lehetetlen ismerni, ám legfontosabb közlendője: az oroszok nem (az oroszok sem) hoz(hat)nak teljes „szabadulást”, új világot, nem, mert az ember, az emberi természet reménytelen, a szenvedés sem javíthatja meg: „Senki nem tanul semmit. Mindenki ott akarja majd folytatni, ahol abbahagyta. Ez törvény” (95.). A leány heves vitába kezd vele, a „szeretet” megváltó erejét hangoztatván, a férfi azonban gyöngéd szkepszissel nyilatkozik e hiúnak vélt ábrándról, hogy végül kimondja: „Csak egyféle szabadulás van. (...) ha

valaki elég erős, hogy megismerje igazi természetében a valóságot (...), az ilyen ember közel jár a szabaduláshoz. S elviseli, sértődés nélkül, mert valóság. S amennyire ez ember számára lehetséges, hamis vágyak nélkül él. Ez minden, amit tehetünk...” (96.)

Mondanunk fölösleges: Erzsébet és az „orosz” találkozása, párjelenete a matematikus verdiktjeit igazolja. Az addig hitetlenkedő, a maga szép ábrándjához ragaszkodó leány kénytelen belátni: nincs újrakezdés, „»Előlről« kezdés”, csak folytatás (100.), nézvén a szibériait, „Nem a bolsevistától fél, hanem az embertől...” (103.) – hamarosan kiderül, okkal, s a szeretet hatalmába vetett hitét is elveszítvén, meghajol végül a valóság kérlelhetetlen törvénye előtt. Ezért mondja, megerőszkoltatása után: „*Ponyemajú*” (122. – a szerző kiemelése!), majd apjához indul, „De a szíve üres. Nem lát semmiféle célt” (129.). S megérti azt is: tanítómestere azért temeti kezébe az arcát, mert „Szégyelli, hogy ember” (128.).

Nem fölösleges mondanunk: a zsidó matematikusba is az író „költözött”. A férfi szócső, „személyes” nézetei ugyanakkor Márai nézetei is. A diáriumban egy helyütt – a német filozófus, Walter Schubart egyik könyve kapcsán – ez áll: „Európai vagyok, tehát pesszimista: nem bízom a szeretet anarchiájában”.³⁰ Számtalanszor, makacsul ismétlődik a *Naplók* ívein az ítélet: az ember, az emberi fajta reménytelen, újjászületésére nincs esély; csak a régi, rossz gyakorlat folytatására képes. Néhány idézet: „Az ember nem »fenevad«. Más, rosszabb. Ember.” – „Éjjel, nappal pergőtűz; Budapestet lövik. (...) Ezekben a napokban minden elpusztul, s aztán mindent egészen előlről és másképpen kellene elkezdeni. De ez az, ami lehetetlen: mert emberek vagyunk; s ami emberi bennünk, az a pergőtűz hatása alatt sem változik meg. Tehát maradnak a romok és a romok között ugyanaz az ember.” – „A társadalmi forradalom nem ér semmit, ha nem történik meg a másik, belső, lelki forradalom is, mely felszabadítja az embert az önzés, a butaság és a kapzsiság rabságából. De ez a forradalom reménytelen, mert az önzés, a butaság és a kapzsiság az emberi anyag szerves eleme.” – „Semmi sem biztos. Csak egy biztos: az emberi természet semmiféle társadalmi rendben belül nem változik.” – „Nem elég megtanulni azt, hogy semmi jót nem várhatunk az emberektől; meg kell tanulni, hogy ne is várjunk. Ez nehezebb.”³¹

Napló és regény következtetése egyformán csüggesztő: az ember felszabadulását épp ez eredendően hitvány ember gátolja meg, mindörökre. A véres, lángoló *hajnalba*, a romok közé kilépő „...Erzsébet, aki most már szabad, (...) nem tud ezzel a szabadsággal semmit kezdeni, ő sem, a többiek sem, a béna ember sem, lenn a pincében, nem tud semmit kezdeni a sza-

badzsággal, mert ember!” (130.). Előnyére válik a regénynek, hogy ez a le-
sújtó konzekvencia nem csupán verbális közlésekből, nem csupán a mate-
matikatanár fejtegetéséből, hanem a sorsokból, a szöveg bemutatva léthely-
zetekből is kibomlik. A leány és az „oros” párjelenetéből legfőként, ám a
könyv egészéből úgyszintén. A *Szabadulás* tudtul adja, hogy bár akadnak
nagyszerű, példamutató emberi életek és magatartások (az apáé, az Erzsé-
beté, a Tiboré, a segítségre kész szombatosé stb.) – ezek csupán ritka kivé-
telek. A többség, az elsöprő többség merőben más: gyáva, gyarló, sunyi,
önös, rossz szándékú, ostoba, agresszív – ne folytassuk!

A vérszomjas, zsákmányéhes nyilasok hordái, a riadt nyájként összebúvó
pincelakók az emberi lényeket szemléltetik, akár az arctalan masszából egy-
egy pillanatra kiváló személyek. A koncert árulóvá, nyilasvezetővé aljasodó
házmester, a terror ellen inkább önféltésből tiltakozó (66–67.), majd buzgó
muszkavezetőként viszontlátott (129.) postafőtanácsos, az egyszer a „mél-
tóságos úrral” koccintgató (56.), másszor az oroszokkal kedélyesen pálinká-
zó (129.), folyvást részeg szénhordók etc. Gondja volt Márainak arra, hogy
az emberről alkotott véleménye kiszabaduljon a teoretikus elvontságból.

Egy szükségszerűen összeomló világ képe tárul elénk a regény lapjain,
egy bűnös, kaotikus világé, amely után különbet, tisztultabbat mégsem vár-
hatni. „Valaminek vége; de azt, aminek vége, csak folytatni lehet...” (100.).
Borúlátó könyv a *Szabadulás*, s mert a zűrzavar, az irracionális erők
elúrhodását ábrázolja, korántsem véletlenül mutat rá: a cselekedetek nemegy-
szer kiszámíthatatlanok, okszerűtlenek (15., 30. stb.), s az értelemnél meg-
bízhatóbb iránytű a hirtelen sugallat, az intuíció (18–20., 25., 26., 78–79.,
81.) Az „álnév”, az „álruha”, az inkognitó Márai előző regényeiben is (pél-
dával a *Sirályban*) nagy szerephez jutott; itteni feltűnésük (6., 41., 68–69., 79.,
80. etc.) szinte magától értetődik.

Csakugyan kiérleletlen, már-már kezdetleges stílusú regény volna a *Sza-
badulás*, mint Dérczy Péter fennen hangoztatja? Egész eddigi fejtegetésünk
tanúsítja: nem oszt(hat)juk eme vélekedést. Pomogáts Bélához csatlakozunk
inkább: a szöveg itt-ott elbírt volna némi finomítást³², ámbár jelen formájá-
ban is megállja a helyét; olyannyira, hogy utolsó harmada kétséget kizáróan
remeklés, stílusának – a korábbi Márai-regényekhez képest – érdekesebb volta
pedig (a téma miatt) előnyére is válik. Persze, okfejtésünk konklúziója csak
az lehet: a könyv nem a szerző legkiválóbb alkotásai közül való. A *Szabadu-
lás* többfajta értelemben is Fél-szabadulás.

JEGYZETEK

- 1 Vö.: *Napló 1943–1944*. Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó, Bp. 1990. 291.
- 2 Lásd: *Ami a Naplóból kimaradt 1947*. Vörösváry, Bp. 1993. 182. (A szerző kiemelései!)
- 3 Vö.: *Szabadulás*. Helikon Kiadó, Bp. 2000. A zárójelben szereplő lapszámok mindig erre a kiadásra utalnak.
- 4 Vö.: Márai Sándor: *Ismeretlen kínai költő*. (Közreadja Tolnay Klári.) Balassi Kiadó, Bp., 1994.
- 5 *Ami a Naplóból kimaradt 1945–1946*. Vörösváry, Bp. 1992. 170–171. (A kiemelés Máraitól!)
- 6 Lásd például: *Napló 1943–1944*:44. stb., stb.
- 7 *Ami a Naplóból kimaradt 1945–1946*: 106.
- 8 Vö.: *Napló 1943–1944*: 120., 168. *Ami a Naplóból kimaradt 1945–1946*: 335. etc.
- 9 Dérczy Péter: *Talán*. Márai Sándor: *Szabadulás*. In: *Élet és Irodalom*, 2000/14. (április 7.) 16. – Pomogáts Béla: „Miért nem örülök?” Márai Sándor: *Szabadulás*. In: *Kortárs*, 2000/8. 104–109. (Az általunk hivatkozott részt lásd: 109.)
- 10 Vö.: Szigeti Jenő: „A harminc ezüstpénz” (A Biblia és egy Márai-regény.) In: „Este nyolckor születtem...” *Hommage à Márai Sándor*. (Szerkesztette: Czetter Ibolya, Lőrinczy Huba.) BÁR-könyvek, Szombathely, 2000. 97–110.
- 11 *Ami a Naplóból kimaradt 1948*. Vörösváry, Bp. 1998. 64.
- 12 *Napló 1984–1989*. Helikon Kiadó, Bp. 1999. 149.
- 13 *Napló 1943–1944*: 44.
- 14 *Napló 1984–1989*: 86. – A hagyatékából előkerült kézirat *Szívszerelem – krimi* – titulussal jelent meg az *Eszter hagyatéka és három kisregény* című kötetben: Helikon Kiadó, Bp. 2001. 189–294.
- 15 Vö.: *Ami a Naplóból kimaradt 1948*: 108. (Tőlünk a kiemelések!)
- 16 Dérczy: i.h.; Pomogáts: i.m. 109.
- 17 *Föld, Föld!...* Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Bp. 1991. 23., 26., 73–76.
- 18 I.m. 67. (A kiemelések tőlünk!)
- 19 I.m. 174.
- 20 Dérczy: i.h.; Pomogáts: i.m. 108.
- 21 *Napló 1943–1944*: 226, 238.
- 22 Uo.: 179., 244; *Ami a Naplóból kimaradt 1945–1946*: 41., 80.
- 23 *Ami a Naplóból kimaradt 1945–1946*: 41., 55.
- 24 Vö.: *Napló 1945–1957*. Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Bp. 1990. 8.; *Föld, Föld!...*: 36.
- 25 *Vendégjáték Bolzanóban*. Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Bp. 1991. 7., 44., 48., 50. etc.
- 26 Dérczy (i.h.) és Pomogáts (i.m. 108.) is utalt erre.
- 27 Hasonlóképp vélte Dérczy és Pomogáts (i.m. 108.).
- 28 Vö.: *Napló 1945–1957*: 11–12., 14.; *Ami a Naplóból kimaradt 1945–1946*: 30., 38–39., 44., 52., 61. stb.
- 29 Lásd: *Napló 1943–1944*; 205.
- 30 *Napló 1945–1957*: 10. – Schubart „szereletfilozófiájáról” másutt is hasonlóan nyilatkozik Márai; lásd: *Iblet és nemzedék*. Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Bp. 1992. 218–219.
- 31 *Napló 1943–1944*: 282.; *Ami a Naplóból kimaradt 1945–1946*: 11–12., 26., 70., 80. – lásd még uo.: 20., 68., 77., 99. stb., stb.
- 32 Pomogáts: i.m. 109.

A TÖRTÉNELEM SZORÍTÁSÁBAN

(Jókai Anna: Napok)

Mottó: „...szeretem, amikor a nap rásiüt a sok szürke házra. Sokkal jobban szeretem, mint amikor vidám szín találkozik a vidámmal.” (134.)

(*Előjáró gondolatok*) Hetek óta olvasok egy több, mint hatszáz oldalas regényt, tehát nagyregényt. Jókai Anna *Napok* c. könyvét, a könyvet, amit 1972-ben adtak ki először, de csak most, az író nő életműkiadásának részeként olvashatjuk először csonkítatlanul, cenzúrázatlanul.

A mű körüli hajdani hercehurcát ma már nehezen érthetjük meg, hiszen Jókai Anna nem akarta vele fölforgatni a világot, nem buzdított vele a szocialistának nevezett rendszer megdöntésére. Persze egy igazi író ritkán is tesz ilyeneket. Csak teszi azt, amit tennie kell. Jelen esetben például azt, hogy egy 1928-as születésű férfiú, Oláh Viktor életútját követi végig az epika legjobb eszközeinek segítségével. A főhős egyes szám első személyben, vagyis nagyon személyesen mondja el történetét, ami mellesleg előbb a Horthy-korszakban, aztán a második világháborúban, majd az ötvenes és azt követő évtizedekben játszódik, egészen 1971-ig. Egy olyan esztendőig, amelyben túlvoltunk például az 1968-hoz kötődő kísérleten, a rendszer „emberarcúbbá” tételének próbáján. Mint tudjuk, ez a próba nem sikerült... Sem Prágában, sem Budapesten.

Láthatjuk mindebből, hogy a történelem bizony szerepet játszhatott előbb a kisgyermek, majd az eszmélő ifjú és az érett férfi sorsában. Legpontosabban talán azt mondhatjuk, hogy a történelem fogságában telt el ez az élet. Egy értelmiségi család sarja a főhős, a származás és a neveltetés összes következményével. Aztán 1945 után lelkesül az új világért, s azonnal nem is látja annak visszásságait. 1956-ban fölnyílik a szeme, s valószínűleg ezért lesz gyanús a Kádár János nevével fémjelzett korszaknak a *Napok*. Jókai Anna ugyanis, a magyar irodalomban a legelsőik között, nem ellenforradalomról beszél.

Később az ún. konszolidáció is inkább megkeseríti Oláh Viktor sorsát, mintsem kiteljesítené. Ne higgyük persze, hogy mindezt történelmi regény-

ben tárja elénk a szerző. Nyomatékosabb a belső lélekrajz, a magánélet szerepe, s eközben kapunk íróilag hiteles képet a korról, ami – Örkény István fogalmát ellopva – „nekünk szülők s megölők”.

S még valamit. Sokat vitatkoznak azon, hogy lehet-e a huszadik században klasszikus értelemben vett nagyregényt írni. Lev Tolsztoj, Móricz Zsigmond, Thomas Mann vagy éppen Németh László nyomán. Jókai Anna nagyszerű műve ékes bizonyíték arra, hogy lehet.

(*Továbbra is kissé rendhagyóan*) Engedtetsek meg, hogy az átlagosnál személyesebb hangon folytassam. Még júliust írtuk, amikor megérkezett Mezey Katalin felkérő levele: szíveskedjek előadást tartani, illetve tanulmányt, esszét vagy elemzést írni Jókai Anna *Napok* című regényéről. Arról a műről, amely fölveti, hogy van-e létjogosultsága korunkban a XIX. és a XX. század jól ismert nagyregényeihez hasonló műveknek. Lehet-e a *Háború és béke* vagy éppen az *Égető Eszter* útján járni? S a sors úgy hozta, hogy a felkéréssel egyidőben kaptam meg ajándékba a 2000. esztendő kiemelkedő magyar prózateljesítményét, Esterházy Péter *Harmonia caelestis* című könyvét, ami persze egy kissé megkésve érkezett el hozzám – már túl a jelentős olvasói és szakmai sikeren.

S hogy miért ez a párhuzam? Azért, mert nem túlzás állítanunk, hogy a *Napok* és a közel három évtizeddel később megjelent Esterházy-mű is a nagyregény reneszánszát tanúsítja. A *Harmonia caelestis* egy, a magyar történelemben oly fontos szerepet játszott arisztokrata család történetéből emel ki fontos mozaikokat, s mivel a vérbeli író az egyik családtag és utód, adott volt minden feltétel ahhoz, hogy a műfaj remekműve szülessen meg. Évszázadokat fog át a kivételes és megszokott mesélő kedv, és mindez a jól ismert regénypoétikai eszközök segítségével jut közel a nagyérdemű olvasóhoz. Esterházy Péter meg sem próbálja a múlt századok esztétikáját követni, sokkal inkább a sajátmaga által kiküzdött utat járja tovább.

Igazából nem rokona ennek a regénynek Jókai Anna *Napokja*, de a vállalkozás mérete, az írói szándék heroizmusa mégiscsak azt mondatja velünk, hogy nem lehet véletlen e sorok írójának a bevezetőben vázolt életmozzanata... S amikor megkaptam a tiszteletteljes felkérést, azonnal igent mondtam. Már csak annak okán is, hogy az, aki hosszú éveken át foglalkozott Németh László regényeivel, aligha tud ellenállni a csábításnak: a nagy író-előd életművéhez mérhető vállalkozás méltatásának. S ha már szó esett az *Égető Eszter*ről, hadd utaljak arra, hogy a *Napokat* az is rokonítja vele, hogy a bemutatott életpálya ideje hasonló: ott egy kislány jelenik meg az első oldalakon, s egy nagymamától köszönünk el a történet befejezésekor. Itt meg a születés és a halál végpontjai között ismerjük meg Oláh Viktort, a *Napok*

főalakját. 1928 és 1971. A kezdetet és a véget jelzi ez a két évszám. S a két pont milyen ellenszenves a kisfiú számára!

S miként Németh Lászlónál, Jókai Annánál is megfigyelhetjük a magyar történelem sorsformáló szerepét. Bizony, nem akármilyen korszakokon ível át a regény: a Horthy-korszakon, a második világháború évein, a Rákosi- és a Kádár-korszakon, illetve ez utóbbinak bizonyos szakaszain. S talán ezek közül a legfontosabb 1956, amelyről Jókai Anna a legelső között szól érvényesen, ma is igazolhatóan. Már persze amennyire lehetett a regény megírásának idején... Ám éppen azt igazolja fényesen, hogy az írói tisztesség minden időben megvalósítható. Fontos ezt hangsúlyoznunk, hiszen 1956 után elég gyorsan születtek olyan „művek” is, amelyek azonnal bizonyítani akarták, hogy ellenforradalom volt az, ami történt. Persze, ha az illető író történetesen az államvédelmi hatóság tisztje is volt az ötvenes években, akkor ezen nincs mit csodálkoznunk.

„Technikailag” is érdekes, ahogy a szűkebb és a tágabb körök, a szubjektív és az objektív mozzanatok megjelennek egymás mellett. A párbeszéddek gyakran szinte egymásba folynak, avagy úgy is mondhatjuk, hogy szépen kiegészítik egymást.

S még egy személyes kitérő. Ezek a sorokat itt, Balatonkenesén, egy faluvégi házban vetem papírra. Nem messze attól a helytől, Balatonakarattyától, ahol Jókai Anna egyik kedves íróalakja, Kodolányi János tartózkodott sokat. A *Napok*at szerzője a „nagy triász”, Hamvas Béla, Kodolányi János és Várkonyi Nándor emlékének ajánlotta. Velük talán nem is annyira az írói technika, hanem az annál is fontosabb szellemiség, a gondolkodás mélyrétegei kötik össze. Egyébként jól tudjuk, hogy mindhárom alkotóról írt és mondott számtalan és fontos, érvényes igazságot már, esszéinek, emlékezéseinek egész sora bizonyíték erre. Ezen igazságok kimondására különösen az utóbbi időben volt lehetősége, akkor, amikor már a három író életműve jobban hozzáférhetővé vált. S ez kétségtelenül a kilencvenes években történhetett meg Magyarországon. Mikét például Márai Sándor valódi fölfedezése is.

(*Most már kevésbé rendbagyóan*) S ha már szó esett mélylélektani szempontokról, akkor rögtön utaljunk arra is, hogy a *Napok* első részletei rögtön ilyen értékeket mutatnak. Hogy is ítélnénk meg másképpen a kisgyermek belső világát megjelenítő sorokat, a gyermeki lélek pontos ismeretét, az élvezetes szövegeket, az élet apró mozzanatainak fölidézését? Bájos, játékos elemekkel tarkított világ ez. Az író az egyes szám első személyű elbeszéléssel hozza egyre közelebb az olvasóhoz ezt a világot, ezzel is követve számos elődjének eljárását, írói technikáját. Tudjuk, hogy főleg a huszadik századi mo-

der regényben fontos különösen a személyes hang, a líraiság, a szubjektivitás, a műnemi és műfaji keveredés. Így van ez Jókai Anna regényének esetében is – az első pillanattól kezdve egészen az utolsóig. Ezen a személyes szűrőn át láthatjuk a történelmet, a társadalmi folyamatokat és változásokat. Ennek megfelelően persze akad különbség a különböző korszakok ábrázolása között, hiszen a második világháborút megelőző esztendőket a gyermek szemén keresztül láttatja, a későbbiekben viszont már a felnőtt férfi a szereplő. Ahogy nemzedékünk szülei láthatták és átélhették. Nekünk ők mesélnek ezúttal Jókai Anna tollának segítségével.

Három évtizeddel a regény első megjelenése után most újra és újra rácsodálkozhatunk arra, hogy Jókai Anna mennyire pontosan tudja visszaadni az emberi sors legapróbb rezdüléseit. Bámulatos, hogy ismeri előbb egy kisgyermek, majd a kamaszfiú belső világát. Oláh Viktor személyisége előttünk bomlik ki, bepillantunk legmélyebb rejtelmébe. S itt ez az igazán fontos, a külvilág, a történelem csupán utalásokban jelenik meg. Halljuk Gömbös Gyula, Horthy Miklós, Teleki Pál vagy éppen Adolf Hitler nevét, olvashatunk a bolsevizmusról. Természetszerűleg hiányzik ugyanakkor a háború kirobbanásának pontos rajza, nincs szó a két, később egymással szemben álló nagyhatalom korai barátkozásáról, az akkori részletekről. Dehát miért is lenne, hiszen ez a mű nem hagyományos értelemben vett történelmi regény. Az Oláh-család sorsát természetesen alapvetően meghatározzák ezek a kiemelkedő történelmi tények. Az értelmiségi család elszegényedése, a kényszerű és előnytelen lakáscsere, az apa vagonrakása mind-mind ezt jelzi. Viktor életében pedig az iskolai miliő alakulásai, az előbbi iskolaváltoztatás, majd a gimnáziumi élet egyre inkább követik a külvilág változásait. Hallani a trianoni békediktátum módosításairól, az elcsatolt országrészek visszaadásáról, a fokozódó nemzeti érzelmekről, a cserkészletről, az egyház szerepéről. S ez utóbbi vonatkozásban az éleseszű fiú jól látja az ellentmondást a krisztusi tanok s az intézmény valósága között. S ebben a valóságban egyre inkább a külsőségek és a szerepjátások uralkodnak, kevésbé a szeretetközpontúság vagy az erőszakmentesség. Gondoljunk csak olyan különös jelekre, mint a fegyverek megáldása például... Bányai Gábor, a könyv egyik első hajdani kritikusa így ír: „Nemcsak teljes emberi sorsot rajzol tehát meg, s nem is kívülről, hanem egy belső tudati fejlődést, s ennek külső megjelenését, az események kommentálásával.” (Bányai Gábor: *Ami a valódi és ami az igaz. Új Írás*, 1974/5. 125.)

S ebben a világban a gimnazista fiú is rákényszerül a szerepjátásra. „Cserkész – mondom – , akinek kötelessége, hogy segítsen, hogy édes hazánk fiaiban gyarapodjon, és aki sose bántja a gyöngébbet, csak azt, aki

ellene támad, mert így lesz ez a kicsi ország erős, tudod?” (123.) Persze lehetne ez őszinte szöveg is, de íme, a fölismerés: „Isteni szerencse, hogy ilyen dumám van.” S ez a fiú nevetségesnek tartja, hogy egycsapásra Bendegúznak hívják a Bodográf mozit, hogy az újságok Szittyáról, Atilláról, Csabáról és Hubáról írnak olyan sokat. Szinte nincs is olyan életmozzanat, ami kimaradna a „létárból”. Az önkielégítés gyötrő érzésétől Erdély visszacsatolásáig, a szülőkhöz és a társakhoz fűződő ellentmondásos kapcsolattól a hazaszeretetig. S ezek a fogalmak a háború kitörése után tudathasadásos állapotot eredményeznek gyermekben és felnőttben egyaránt. A tudathasadás magyar jellegzetességeit. Van ehhez egy személyes adalék is, át a történelmen és a politikán. Miközben arról olvasok, hogy Viktor anyja a sötétben régi szerelmére gondol, s közben éneklí, hogy „Szél viszi messze a fellegeket, felettük lángol az ég...” (139.), én meg arra gondolok, hogy ezt a második világháborús indulót velünk is énekeltették éppen a Napok első megjelenésének idején a kiskőrösi tüzérlaktanyában. Íme, a zavar mindenkori jelenléte... Igaz, hogy a Székely himnuszt tiltották, de a Hunyadi páncélosok indulóját beleüvölthettük a laktanya estjébe, miközben vonultunk a kakaós vacsorára... De azt is megemlíthetjük, hogy az Oláh Viktor életében is fontos szerepet játszott cserkészélet mozzanatait átörökítette az úttörő mozgalom, „csupán” az ideológiát állította „a feje tetejére”. S manapság meg arról beszélnek, hogy a rendszerváltás után a cserkészek mennyi mindent átvettek az úttörőktől. Persze az ideológia kivételével.

Kétségtelen, hogy az ilyesfajta tudathasadásos állapot meghatározza a *Napok* hőseinek sorsát is. S amíg Viktor apja a hazaszeretettel összeegyeztethetőnek tartja a háborús öldöklést, az egyszerű szomszéd, Manusz néni így szól: „Pusztítás, ...értelmetlen pusztítás...” Kettejük gondolkodása persze máskor egyetlen ember eszén belül egyesül, s okoz zavart. S előbb-utóbb a kamasszá érett Oláh Viktoron belül is megmutatkozik ez a hasadás. A háború elhatalmasodása, a zsidó Manusz néni elhurcolása idején ő is kétségbevonja Isten létezését, pedig ezidáig erősebb volt a hite, mint a szüleié. Az esztelen háborús pusztítást és lélekrombolást írja le művében Jókai Anna, azt érzékeltetvén, hogy lelkiekben csak vesztésként lehet a borzalmakból kikerülni. A tizenhat esztendő fiatalember egycsapásra mindenben csalódik, és nagy indulattal mondja: „Nem akarom a fejemet a homokba dugni, mint a strucc. Nem akarom, hogy még egyszer félrevezessenek.” Eredetileg pozitív értékek válnak kérdőjelessé, a hajdani nemes szándékok céltalanná. Ugyanakkor nagyon árnyaltan jelenik meg az egyre szörnyűbbé váló világ. Az író óvakodik az ítékezéstől, miként sokszor főhőse is. Bár egyre nehezebb neki létezni a szélsőséges helyzetben, s ehhez járul csalódása anyjában és apjában is.

A háborús viszonyok között, de 1945 után közvetlenül is egyre inkább a történelemnek kiszolgáltatott ember léthelyzete a legszámottevőbb a regényben. Jókai Anna minden korszakban ezt érzékelteti, ezt írja le a legkövetkezetesebben. Az ostrom idején a feketeinges suhancoknak kiszolgáltatott zsidó kisember vagy éppen a Viktor apjának hajdan munkát adó Gróf keserű sorsában ez éppen úgy látható, mint a főhős belső világának alakulásában. Ismételten hangsúlyozhatjuk, hogy nem történelmi regény a Napok – a fogalom hagyományos értelmében. „Jókai Anna megtalálta az egyetlen lehetséges megoldást. A regényben nincs kívülről figyelő, az eseményeket teljes összefüggésükben ismerő elbeszélő.” (Kardos József: *Jókai Anna: Napok*. Kortárs, 1973/5. 846.) Az emberi sors mélylélektani elemzésén keresztül látunk ki az objektivitásba, ami persze visszafelé nagyon is meghatározza ezt a belvilágot. S ebben valóban a kiszolgáltatottság a legszembetűnőbb. Igaz, ennek nincs mindig tudatában az egyén. Oláh Viktor sem, aki a második világháborút követően őszinte lelkesedéssel veti bele magát a Madisz-os küzdelmekbe, és miután elveszítette gyermekora tiszta istenhitét, egy új vallást lát a kommunisztikus eszmében. Ugyan már a legelső időkben szenved ennek túlkapasaitól (amikor például Edina, akibe szerelmes lesz, mindennél jóval előbbre helyezi a mozgalmat), azért ő is beáll 17–18 évesen azok sorába, akik igazi és önfeledt felszabadulásként élik meg a nagy történelmi és társadalmi változást. Az érdekes ebben éppen az, hogy utólag félrevezetőnek látja a hajdani, cserkészéletből ismerős eszméket, a vallást és minden régi, elavultnak hitt értéket, s most, ebben az új helyzetben nem látja, hogy újabb megtévesztésnek van kiszolgáltatva az ember. Őszinteségéhez nem fér semmi kétség, ám a háború következtében kétségtelenül megreked a szellemi fejlődése. A már idézett Kardos József szerint: „Nem hős, de nem tisztességtelen, nem zseni, de bizonyos értelemben tehetséges, főként – elégszer mondják is neki – szerencsés, hogy általában eltalálja a megfelelő helyzethez illő kifejezést. (Kardos József i.m. 847.)

Megreked a szellemi fejlődése, ám nagy fordulatot jelent életében, hogy simán fölveszik a színművészeti főiskolára. A „felszabadulás” utáni tendenciák ott is maradéktalanul érvényesülnek, és Viktor nem veszi észre, mert helyzeténél fogva nem is veheti észre, hogy az új világban mire megy ki a játék. Őszinte lelkesedéssel azonosul a szocializmus eszmevilágával, pontosabban szólva a sematizmusával. Az első év utáni kirúgása ugyan egy kissé elbizonytalanítja, azonban az nem kétséges számára, hogy az új világ életképes és az embert szolgálja minden idegszálával. Hiszen olyan gyorsan épül az ország... Jellemző, hogy apja hajdani főnöke, a koncentrációs tábort is megjárt Gróf szerez neki állást a városszéli ládagyárban. Továbbra is a tör-

ténelem kiszolgáltatottja az ilyen ember. Lelkes, elvakult, bár – ismétlem – őszinte fiatalember. Az új morál embere, a régi, „kispolgárinak” minősített értékrend harcos ellenfele, akinek a legszebb és legegységesebb ünnep, a karácsony sem jelent semmit immár. S milyen jellemző, hogy éppen szenteste megy el otthonról Katához, a kollégiumba. Ahhoz a lányhoz, aki valódi szerelemmel közeledik feléje. Viktor azonban nem érti ezt a tiszta közeledést, bár kihasználja a lány érzelmeit.

Zűrzavaros, erkölcsileg a feje tetejére állított, bár kétségtelenül gyors sikereket is fölmutatni tudó világot ábrázol Jókai Anna. S a visszásságok szaporodásának idején Oláh Viktor gondolkodásában az eredendő szuverenitás veszi át a szerepet. Látván munkahelyének gyors változásait, hallván a kitelepítésekről, s majd egyik kedves tanárának börtönbe zárásáról, lépésről-lépésre elbizonytalanodik a rendszer imádatában, és feltételezi, hogy valami nagy baj van. Egyik volt tanárát meglátogatja, és az azt mondja neki, hogy ha fel is használták a cserkészetet rossz célokra, azért az eszme még jó. Viktor hasonlóképpen lát a szocializmussal kapcsolatban... Még így gondolkodik 1951 végén: „Ki fogjuk nőni ezeket a gyermekbetegségeket. Kitisztul majd minden, és igazság tétetik. Csak hinni kell. Küzdeni a rohadt individualizmus ellen.” (299.) Akár kissé mulatságosnak is mondhatnánk hősiünk eme okoskodását, hiszen éppen ellene is ez a fő vád. Hogy individualista, hogy destruktív, hogy a szemináriumokon provokatív. Más szóval szuverén jellem. Közben persze azt is látnia kell, hogy az ígéretések ellenére a nyomor lesz úrrá az országon, hogy anyja – bár nem ad a véleményére – így tör ki: „...csak a nyomor, nézd meg, rongyos a könyököm, de én hallgassak...” (294.) Az általánosan rossz közérzet világában Oláh Viktor még hinni akar az eszmében, ám Jókai Anna pontosan írja le azt a folyamatot, ami előbb-utóbb a reális felismeréshez vezet. Ugyanakkor figyelmet érdemel az, amit Imre László így fogalmaz meg: „Környezetével való konfliktusaiban szerepet játszik kiegyensúlyozatlansága, önzése és képmutatása, minden mozgékonyasága és ambíciózussága ellenére is meglevő passzivitása.” (Imre László: *Jókai Anna: Napok*. Alföld, 1973/4. (78.)

A következő állomás ezen az úton a rettegésé. A „miért jönnének értem éjszaka?” gyötrő kérdéséé. Hiszen mindig az előre ki nem számíthatótól rettegett. És most ez a világ erre (is) épül! Üde színfolt ekkor Viktor életében a Katinkához fűződő szerelem, ami házassággá érik. Ebben az időben születik meg az ifjú férjben a szép gondolat: „És kell lennie valami öröknek. Valami változhatatlannak. Talán éppen ez az élet értelme. Ezt a parányi örök és változhatatlan magot megkeresni, fényesíteni, kiemelni a szüntelen porladó salakból.” (328.) Ebben a helyzetben már kevésbé foglya a törté-

nelemnek az ember, itt valódi humánus és a konkrét társadalmi helyzettől független érzések uralkodnak benne. Még akkor is, ha voltaképpen nyomorúságos az életük.

S ebbe az életbe születik bele gyermekük, Oti, aki mégiscsak új és humánus minőséget hoz sorsukba. Viktor ugyan kissé idegenül mozog apaként az első időkben, és a terhesség következményeit testén viselő feleségétől is kissé elhidegül. A külvilágban viszont újabb nagy fordulat készülődik, hiszen 1956 őszét írjuk ekkor. Jókai Anna finoman érzékelteti főhőse lépésről-lépésre végbemenő kiábrándulását. Nincs itt látványos fordulat, hangos szembefordulás az „elvtársakkal”, azonban a gondolkodó és ugyanakkor kiégett ember újabb szellemi fejlődésének kínálkozó lehetősége jól látható. Így érkezik el a forradalom emlékeztető napja, amelyről ezt olvashatjuk: „Ilyen gyönyörű keddi napot, október huszonharmadikát, még nem is láttam. Legalább huszonnyolc fok, le is vetem a zakómat, ráterítem a vállamra, remélem, Katka kiviszi a gyereket a térre, ez a legjobb gyógyszer, nem a sárgarépa.” Látjuk tehát, hogy a természet „díszletei” és a belső érzések is harmóniában állnak egymással, és a történet eme pontján azt érzékeljük, hogy a félelem légköre után valami egészen és fölszabadítóan új, ezidáig teljesen ismeretlen érzés lesz úrrá az emberen. Ösztönös persze ez az érzés, szó sincs még a felvonulás idején Oláh Viktor esetében tudatosságról, netán a forradalmi cselekvés lehetőségéről.

1956 októbere forradalmi napjainak leírásában is a korábban megismert tömörítő stílusra ismerünk rá. Egy-egy jelzés, egy-egy jellegzetes tömondat teszi még érzékletesebbé az írói mondandót. Az önfelelt boldogságot és a tragikumot is ily módon tárja az olvasó elé, és közben így fonja tovább az epikus szálakat. Oláh Viktor nincs az események középpontjában, azt is mondhatjuk, hogy a személyes és a közösségi szféra határán mozog ebben az időben. Műsorokat felügyelő tanácsi munkahelyén a fordulat után bíznak benne, és egyértelmű, hogy azok oldalán áll, akik reformálhatónak tartják a szocializmust. Azt is el szokták mondani erről a regényről, hogy ez az első magyarországi mű, amely nem ellenforradalomnak mutatja 1956 eseményeit, bár, jól tudjuk azt is, hogy cenzúrázva jelenhetett csak meg, és ez a mostani az első, eredeti szöveg. Ezek a tények jellemzik a „puha diktatúra” szellemi és politikai állapotait, és kétségtelen, hogy bizonyos értelemben az író kezét is megkötötték. Ám éppen ebben a helyzetben kell nagyon magasra értékelnünk Jókai Anna írói és erkölcsi tettét. Nemcsak a lehetséges utat járja végig ezzel a regénnyel, hanem sokszor feszegeti és itt-ott át is szakítja a határokat. S teszi ezt oly módon, hogy mindeközben nem tesz esztétikai engedményeket. Nem enged elveiből, nem alkuszik. Továbbra is

rendkívül árnyaltan, minden sematizmustól mentesen ábrázolja hőse jellemváltozásait, érlelődését. S azt is fokról-fokra érzékelteti, amit Bányai Gábor így lát: „Oláh Viktor tragédiája..., hogy bár mindenen keresztülmegy, végül is mindenből kimarad.”, és: „Ez az ember a napoknak él: a máának és tán a tegnapiak is – a holnapról szinte semmit sem tud.” (Bányai Gábor i.m. 125.)

Oláh Viktor közben elveszíti apját, aki az utcán halálos lövést kap. A korántsem felhőtlen és bensőséges apa-fiú viszony kerül ezáltal új megvilágításba, s a tragédia mélyen érinti az apját sirató gyermeket. Akinek ebben az időben már ugyancsak van gyermeke, és ez az összetettség még inkább árnyalja sorsát. Lelki értelemben tisztító vihar az 1956-os forradalom és szabadságharc az ő számára is, segít abban, hogy életében helyükre kerüljenek a dolgok. Le kell számolnia számos korábbi eszményével, és ez idő tájt indul el az a folyamat, amely végül majd közelebb viszi legelső élményeihez, a gyermek- és a kamaszkor eszményeihez. A „napok” és a „Nap” együttes jelentéstartalma igazából ettől az időtől válik egyértelművé, és jelzi a humánus távlatokat. Abban az időben, amikor legjobb barátja, Imi nyugatra távozik, fogalmazza meg kötődéseit eképpen: „Ide születtem, itt kell betölteni a sorsomat, a sorsomat, amit nem értek világosan, pedig már közelebb vagyok a harminchoz...” (362.)

És szóljunk most, a regény eme pontjának érintésekor arról, hogy az eddig jó három és félszáz oldalnyi részben alapos sorsértelmezést kaptunk a főhős közel három évtizedes életéről. A következő életszakasz mély elmélyültebb analízisét pedig az jelzi, hogy a soronlevő tizenöt esztendő „kap” még jó két és félszáz oldalt. A terjedelem is jelzi, hogy Jókai Anna számára jó három évtizeddel ezelőtt az akkori jelen és közelmúlt értékelése volt a legfontosabb. Ezt veszi észre Imre László is már idézett kritikájában, amelyben többek között azt olvashatjuk, hogy a legutolsó hat-nyolc esztendőről, no és a „jóléti közérzet riasztó tüneteiről” kapjuk a leghitelesebb korrajzot. (Imre László i.m. 79.) Persze mint mindent, ezt a „jólétet” is a maga korában kell elképzelnünk...

S a „harminc évek” újabb jelentése: ennyivel később jelenik meg majd a *Ne féljetelek*, amit az író saját pályáján a *Napok* szellemi folytatásának, mintegy a pálya eme vonala betetőzésének tekint.

Az 1956 utáni korszakban meglehetősen ellentmondásos Oláh Viktor életének alakulása. Mint ahogy a korszak egésze is az... Továbbra is a történelmi és a társadalmi folyamatok kiszolgáltatottja, bár valamivel kevesebb ekkor már a politikai ráhatás. Közben 1958 nyarának elején csöndben megjegyzi, hogy mégis ki merték végezni azokat, akik a forradalmat vezet-

ték. Viktor azonban belefásult a társadalmi mozgások alakulásába. Korábbi tanácsi munkahelyét el kell hagynia, átmenetileg „piaci trógerként” dolgozik, ám megkezdheti egyetemi tanulmányait. Magánélete sem mentes a válságoktól. Már régen nem szerelmes a feleségébe, de föltűnik a láthatáron Krisztina, hajdani főbérőjük lánya, aki Katinka barátnője, ha nem is nevezhető mélynek a kapcsolatuk. Miután „kiszerezett” feleségéből, Krisztina kétségtelenül új távlatot jelent Viktor számára a magánéletben.

Aztán mégis lemond erről a kapcsolatról. Ahogyan egy viharos karácsonyestén mondja: „Ő nő volt. És én lemondtam róla, emiatt.” Az „emiatt” arra a feleségre vonatkozik, akit már nem szeret, s aki belesüpped a hétköznapi életbe. Ezt Viktor nehezen tűri, mivel kétségtelenül megvan benne a magasabb rendű létezés utáni igény. Ezt Katinkától nem kapja meg. Ebben az időben egyikőjük előtt sincs igazi távlat, talán egyetlen gyermekük jelenthetne némi fényt a számukra. Más ez a világ, talán jobb is, mint egy évtizeddel korábban, de Jókai Anna igen jó érzékkel tárja föl azt, hogy az egyén lehetőségei továbbra is nagyon korlátozottak, és egyre inkább a szürkeség lesz az elvárt és uralkodó szín. És mégsem sikerül a házasságot rendben tartani, a feleség úgy dönt, hogy vidékre költözik Otival, a gyermekével – ha először úgy is tűnik, hogy csak ideiglenesen. A válságba jutott házasság azonban hosszabb távra határozza meg a család életét.

Viktor könyvtárosként dolgozik tovább, ám itt is meg kell küzdenie a szürkeséget zászlajára tűző világgal a hatvanas évek Magyarországon. A külvilág eseményei egy-egy villanás erejéig jelennek meg, így kerül be a mű szövegébe Lumumba vagy éppen Kennedy elnök neve. Emellett föltűnő, hogy a *Napok* eme részleteiben a politika egyre inkább a háttérbe szorul. A mű főleg a főhős életének széthullását írja le, bőségesen élénk tárva Oláh Viktor jellemének ellentmondásait, hibáit, gyöngeségeit, de azt is, hogy „jobb sorsra érdemes”. Feleségéhez és fiához is összetett a viszonya, előbb még meg kell küzdenie a hiányukkal, ám egyre inkább úgy rendezi be az életét, hogy meglegyen nélkülük. Valójában vergődő férfilélek az övé, miközben sorra jelennek meg mellette kortársai, s miközben széles mesélőkedvvel szövi tovább írónk a cselekményt. Lebilincselő olvasmány is a *Napok*, egyebek között azért, mert Jókai Anna kiválóan ért az olvasói figyelem lekötéséhez, valamennyiünk folytonos ébren tartásához.

És Oláh Viktor igen gyakran küzd régi énjével, gyermek- és ifjúkora eszményei föl-föltűnnek a tudatában, és azok küzdenek a történelem diktálta új eszményeivel. S amikor életében legelőször a nyugati világba mehet, a bécsi Stefanskirche orgonájának hangja már-már úgy hat rá, hogy „ha nem működne az éber öntudat, újra vissza tudnék zuhanni a deszkaoltár

mellé.” Ez a néhány szó nagyszerűen érzékelteti ezt a belső küzdelmet. Benne van az egész akkori korszak ma már alig érthető „ébersége” éppen úgy, mint a lefojtott eszmények rejtett varázsa. A harminchat esztendő férfi összetett élménye ez 1964-ben...

Azt is mondhatjuk, hogy lelki, de bizonyos értelemben fizikai vonatkozásban is önpusztítónak számít Oláh Viktor élete. Sorsában ráismerhetünk kortársaink tipikus példáira, a gyorsan égő értelmiségiekre, művészekre, írókra, színészekre, akik között igencsak közismert neveket találhatunk. Akad persze közöttük jócskán olyan, aki a mi regényhősünkénél jóval mélyebbről érkezett a „magasabb” világba, hirtelen kiemelkedett, s aztán gyors zuhanás lett mindennek a vége. Viktor nem jön olyan mélyről, kiemelkedése és a zuhanása sem olyan látványos, mint egy Soós Imréné vagy egy Sarkadi Imréné. Sorsának stációit pontosan rajzolja meg Jókai Anna. S ha korábban azt jeleztük, hogy írónk milyen kiválóan ismeri a gyermeklélek mélységeit, akkor ugyanezt elmondhatjuk azon részletek olvasása közben is, amelyek az érett és lassan-lassan öregedő férfiúról szólnak. A belső küzdelemnek epikailag is szép bizonyítéka ez a részlet: „Kiveszem a szabadságomat, lemondok minden utat, tisztázni fogom, végiggondolom, az italt kiöntöm, a cigarettát lehúzó a vécébe, segíts, kérlek, csak azt tudnám, ki az, akihez szólok, ahogy állok a tükör előtt, és nézem a fejemet, kopaszodom, öregszem, atombombák robbannak, kiöntött a Duna, viszik a zsákokat éjjel-nappal, az emberek örültek, ugyanakkor az emberek hősök, meg kell keresnem, hol hibáztam, nem másokat okolni, hanem kiirtani a gyomot, elsősorban magamból, a saját portámon söpörni.” (483.) Nagy felismerés húzódik meg emögött! A „magamból kiirtani a gyomot” belső parancsa, fölismerése nagyszerű alapokat adhat(na) ahhoz, hogy helyükre kerüljenek a dolgok Oláh Viktor életében. Az előbbieken okán aligha adhatunk igazat a sok fontos észrevételt tett Bányai Gábornak, aki szerint nem nő tipikussá Oláh Viktor sorsa, és „...nem hordoz általánosítható tanulságokat és tapasztalásokat.” (Bányai Gábor i.m. 125.)

És megint van egy új esélye: Józsához fűződő kapcsolatából újabb házasság lesz, a második. Egyébként is: jellemzi Viktor sorsát, hogy előbb-utóbb, a sok mélyrepülést követően mindig megkapja az újabb és újabb esélyt. Közben persze veszteségei is nőnek, szaporodnak, ám ez a kettősség folyamatosan hozzásegíti a mind bölcsebbé váláshoz. A második házasság jó feltétel ehhez: a több mint egy évtizedes korkülönbség eleve erősíti ezt a helyzetet. Szellemileg is elindul egy folyamat, amely majd a végső megvilágosodáshoz vezet. Egyrészt irodalmi ismeretterjesztő előadásokat tart, bár ezek között vannak olyanok is, amelyek inkább kiábrándítják. Másrészt szerepet kezd

játszani életében és gondolkodásában a Biblia, Sartre, Camus, Chardin, vagyis olyan művek és alkotók, amik és akik Oláh Viktor sematikusnak is nevezhető korábbi életszakaszaiban bizony a háttérbe szorultak. Úgy is fogalmazhatunk, hogy Jókai Anna regényhőse egyre inkább előnyben részesíti a maradandót a pillanatnyival szemben. A mélységet a felszínnel szemben. S azt is megfigyelhetjük, hogy a történelemtől való kiszolgáltatottsága fokozatosan csökken, s egyre kevésbé foglya a történelemnek és a politikának. „Dehát még annyi időm van, még negyven se vagyok, szinte az emberélet fele, az a fontos, hogy törlesztek, hogy boldoggá tegyem Józst, hogy a lelkiismeretem csendes, béke ül bennem, igen, béke... A körtefa levele, július eleje van, mégis sárga, mindig szerettem volna elkapni a pillanatot, amikor a mennyiség minőségbe vált, amikor a kinyíló levél eléri a beteljesedést, és a hanyatlás első pillanata beáll...” (535–536.) Így írja le Jókai Anna ezt a rendkívül fontos életpillanatot, a megvilágosodás felé megteendő út kiemelkedő állomását.

S a regény eme pontján előbb egy ismeretlen féltékenységi roham tör ki a férjen, majd nem sokkal később utcai baleset éri, amit agyrázkódással úszik meg. Figyelmeztető jelek ezek számára éppen abban az időben, amikor végre megállapodhatna, amikor a nagy felismerések következtében végleg stabilizálódhatna az élete. Persze úgy is fölfoghatjuk ezeket a jeleket, hogy éppen jókor jött a figyelmeztetésük. A betegség ugyanis mindig figyelmeztetés is. Egyben esély arra, hogy átgondoljuk az igazán fontos és létmeghatározó dolgainkat, hogy egyáltalán gondolkozhassunk a sorsunkon. Természetesen csak akkor, ha nem végzetes ez a betegség vagy éppen a megtörtént baleset. Annak is különös jelentősége van Oláh Viktor esetében, hogy éppenséggel karácsonykor érte a baleset. Azon az ünnepnapon, amely egyre inkább „kiszállt” az életéből. Azon az ünnepen, amelyet sosem vett igazán komolyan, lebecsülte az emberekre gyakorolt jelentőségét. És folyamatosan lebecsülte isteni jellegét, a krisztusi lényezetet. Még akkor is így van ez, ha tudjuk: tudattalanul is megpróbált nemesen élni, jó ügyekért küzdeni, másokat boldoggá tenni. Ezen törekvései azonban meglehetősen csökevényesen valósultak meg. Részben az ő hibájából borultak föl legbensőségesebb emberi kapcsolatai, ezért sem sikerülhetett jól egyik házassága sem, ezért hagy sok-sok kívánnivalót maga után a fiához fűződő kapcsolata. Azt is mondhatjuk, hogy Jókai Anna a kor egyik típusát rajzolta meg Oláh Viktor alakjában. Azét a típusét, amelyet a huszadik század derekának és második felének Magyarországa termelt ki, s azét a típusét, amely magán viseli a kor, a történelem és a társadalom ezernyi összetevőjének következményeit.

Egyebek között ezért is érezzük jogosnak Jókai Anna ama vallomását, ami szerint nagy, minőségi ugrás ez a regény az írói pályán. „Ma is egyik

alaplívmemnek tartom.” – mondja határozottan a Napokról. Az ötödik évtizedét még alig megkezdett férfi sorsán keresztül sikerül a fontos írói tettet megvalósítania. Bár erről a férfiről mondja felesége, Józsa, hogy akár hatvan éves is lehetne... Igen, kétségtelenül felőrölte Oláh Viktort a kor, és ehhez a felörléshez ő maga is jócskán hozzájárult. Áttételesen azt is üzeni számunkra ez a nagyregény, hogy sohasem hivatkozhatunk kizárólag a körülményeinkre. Sohasem okolhatjuk csak a külvilágot, a társadalmat, netán a másik embert helyzetünk elsivárosodásáért. Elsősorban mi vagyunk felelősök önmagunkért, s talán arról is le kellene szoknunk, hogy a másik embert folyton meg akarjuk változtatni. Oláh Viktor is fölismeri, hogy önmagát kellene először tisztába tennie, csak éppen nincs meg mindehhez az elegendő ereje. Jókai Anna műve azt is sugallja, hogy ehhez az ember önmagában kevés. Ehhez több kell, s ezt a többet legpontosabban mégiscsak Istennek kell neveznünk! Ebben a vonatkozásban is a *Ne féljetekek* szellemi előzménye a *Napok*. Valószínű az is, hogy mindezzel nyomon követhetjük az író szellemi változásait, bölcseleti érlelődését is.

Itt azonban még az emberi gyöngeségek vannak a túlsúlyban. Amikor Viktor már menthetetlennek érzi a házasságot Józsával, a feleség anyjához, Sárahoz fordul, hogy vegye vissza a lányát. A jeles doktornő erről hallani sem akar, hiszen ismeri a lányát. Furcsa helyzet kétségtelenül. Megoldás sincs rá igazán, hiszen megoldás csak az emberi kapcsolatok normálissá válása lehetne. Erre azonban ebben a helyzetben nincs reális esély. Mindenki éli a maga életét, Viktor is, Józsa is, Sára is. Arra azonban valamennyien képtelenek, hogy a másik embert igazán boldoggá tegyék. Pedig szolgálnak ügyeket, az egyik embereket gyógyít, a másik emberek tudatát próbálja formálni. Ez azonban nem elég az üdvösséghez... Önmaguk boldoggá tételéhez sem. Viktor így elmélkedik ekkoriban: „Megyek az utcán. Mintha ugyanazon a csonton rágódnék, mióta megszülettem. Már undorodom ettől a csonttól. Ki kéne köpni végre. Egyszer s mindenkorra. Megszabadulni. Talán nem is a spirális mentén halad az ember útja. Csak egyszerű körforgás. Mint akinek zacskót húztak a fejére, s rója ugyanazokat a köröket, ugyanazon az udvaron, ki tudja, hányadszor, s ki tudja, mióta... Ez egy film. Egy filmkocka. Átkozott filmek. Átkozott irodalom.” Jól látszik ezekből a gondolatokból, hogy van igénye a változásra, a „megszabadulásra”, de önmagában gyöngé hozzá.

Felesége szerint szerepet játszik egész életében. Akkor is, amikor elhatározza, hogy elköltözik, Józsára hagyja a lakást, ő meg szobát vesz ki. „...ezt az egészet is csak azért rendezted így, hogy kiderüljön a saját kiválóságod...” – mondja Józsa Viktornak. S ebben a helyzetben a férfi úgy érzi,

hogy megint újrakezdhet mindent. „Valami egészen új kezdődik.” – gondolja. Szinte sulykolja magába, hogy minden rendben van, hogy ez a szoba az ő otthona. Azzal sem törődik, hogy innen nemrégiben halt ki egy számára ismeretlen öregúr, ebben nem lát semmi sorsszerűt. Akkor sem, amikor egyre kritikusabbá válik egészsége, és vizsgálatokra kell mennie. „A fáradtság nem betegség. Negyvenen túl talán természetes állapot. Ami ellen ugyanakkor küzdeni kell.” – így gondolkozik, így vigasztalja magát. S abban is igyekszik önmagát meggyőzni, hogy elmagányosodása hasznára válhat. Otiban, a fiában bízik, hogy a ritka találkozások alkalmával majd ő kizökenti, illetve „visszazökkenti” az elevenségével. Hiú ábránd ez is, mint ahogy egyedülléte sem termékenyíti meg igazán a létezését.

Az utolsó karácsony légköre is nagyon jellemzi Viktor állapotát, gondolkodását. Hiába hívja fiát, aki a fiúkkal a hegyekbe megy inkább. S az apa így hitegeti magát: „Talán így igazi a karácsony. Ebben a kis szobában, a leanderrel. Meggyújtok egy gyertyát a leander alatt.” Benne van ebben az, amit korábban tudunk: a legemberibb ünnep sosem volt az ő számára igazán fontos, s benne van a végtelen magányosság is, amely magányosságban már csak a leander lehet számára „társ”. Az egyedüli ünnepi jelzés a gyertya, ami azért megmaradt számára is, s talán összeköti a végső megvilágosodással. A napok helyett a Nap fölismerésével. A gyertya, ami a vallási életnek is szimbolikus szereplője, a amiben mindig benne van az önmagát odaadó, másokért is égő ember rejtett tartalma. Igaz, Viktor számára még a gyertya materiális volta a fontosabb, szereti sárga fényét.

S itt közvetlenül már nincs szó a történelem szorításában élő emberről. A történelmi és a társadalmi körülmények egyre kevésbé határozzák meg azokat a rohamos folyamatokat, melyeknek Oláh Viktor ki van téve. Itt már a természet részének tekinthető ember az elsődleges, akinek teste romlandó, szelleme viszont elvezetheti a végső igazság fölismeréséhez. S a társadalmi és történelmi környezet helyett a cselekmény vége felé megjelenik valami eddig nem tapasztalt, új minőség: az egyetemesség. A hétköznapokon túlmutató, az azokat legyőzni tudó értékeké, amelyek tovább vezetnek a földhözragadtságból. Amikor a műtetre készül, egyszer csak fölfedezi a csillagokat a feje fölött. „Mennyire rettegetem, hogy milyen nagy az égbolt, és én milyen kicsi vagyok, dühöngtem, átkoztam a kiismerhetetlen ragyogást. Ma valahogy közel érzem, a Hadak Útját, a Göncölszekeret, az Esthajnalcsillagot, a Fiastyúkot, az Andromédaködöt... pedig január van. Nyáron sokkal fenyegetőbbben fénylenek. Most bágyadtabbak. Barátságosabbak. Mindenbe belenő az ember.”

Eszünkbe juthatnak ezzel kapcsolatban más regénybefejezések. Olyanok, amelyekben a történet vége felé jön rá a főhős valami nagyon fontos, létfor-

máló igazságra. Ragadjunk most ki két másik Németh László-regényt. Az *Iszonyban* a korábban a kislányától is elidegenedett Kárász Nelli ekkor jön rá arra, hogy gyermeke „egy darab rábízott emberiség”. Az *Irgalomban* pedig Kertész Ágnes az irgalom-központú magatartás hőse lesz, s meg akarja tanítani a „sánta emberiséget” is járni, futni. A közösséghez, a perspektívához, hogy azt ne mondjuk, az örökkévalósághoz kötődnek ezen a módon ezek a regényhősök. A tendencia ehhez hasonló Oláh Viktor esetében is. Őt a betegség, az egyre terjedő kiszolgáltatottság idején „szállja meg” hasonló ráismerés, a folyamat lassan betetőződik. Ezért nem értem az egyébként kiváló Kardos József-kritika egyik észrevételét, mi szerint „félmegoldás” a *Napok* befejezése. (Kardos József i.m. 847.) Mintha a szerző nem vette volna észre a „napokból a Nap felé” tartó nagy ívet, a főhős tudatában lejátszódó jelentős fejlődést. Vele szemben Imre László nagyszerűen veszi észre, hogy a Nap az élet, a fény, a rácsodálkozás és a megismerés mámorát is adja Oláh Viktor számára, s a két végpont közé eső napok végtelen sorát mégiscsak a Nap végső megidézése győzi le. (Imre László i.m. uo.)

„Mindenbe belenő az ember.” Igen, belenő sorsába, létébe, és belenő a halálba is. Amikor eljön annak az ideje. Kinek ekkor, kinek akkor. „A halálnak is így kell eljőnie: a gyümölcsnek nem fáj, ha éretten leszakítják.” – íme, egy másik gondolat. S ez az oly sok élethelyzetben gyöngye, másutt meg sikeres és vonzó ember, ez a történelem és társadalom szorításában élt férfiú most szembe kell, hogy nézzen a legnagyobb és legsúlyosabb dolgokkal. Az olyan dolgokkal, amelyek túlmutatnak minden földi dolgon: történelmen, háborún, társadalmi átalakuláson, de túl a barátságon, a szerelmeken, az apaságon, s hasonlóképpen túl az érvényesülésen és a munkán is.

Jókai Anna regényének kimagasló érdeme, hogy mindezeket megmutatja nekünk. Legfőképpen egy esendő ember sorsán keresztül. Ezért tarthatjuk művét az elmúlt évtizedek egyik legkiemelkedőbb szépprózai teljesítményének, s válaszolhatunk határozott igennel a Mezey Katalin által föltesztelt kérdésre. Tehát: a mi korunkban is születhet olyan nagy formátumú prózai munka, amely a tizenkilencedik században és a huszadik század első felében létrejött nagyregények szerepét, vagy ahhoz hasonló szerepet képes betölteni.

Sárándi József

EMLÉKEIM EGY FÜRDŐHELYRŐL

(naplókisregény részlet)

(Július 23. vasárnap)

Ha senki nem születik eleve hívőnek vagy hitetlennek, akkor mitől vá-
lunk ezzé/azzá az évek, évtizedek során? – Reszelős, (fűrész)fogas kérdés.

Nyisd ki a szemed, nézz körül, *a téma* az utcán hever, haver – szokták
volt az ítélkező tanácstalanok a tétova kíváncsiaknak mondogatni. Vak ve-
zet világtalant, esetleg épp fordítva. Így aztán a témába – ha nem lenne el-
vont dolog, akár *a hit* – fényes nappal is belebotolhatunk. Csakhogy istenke-
reső botladozásaink sem konkretizálható fogalmak. Érzékszerveink: – látás,
hallás, ízlés, szaglás, tapintás, hő- és fényérzetünk – tökéletes (van olyan
egyáltalán?) működése esetén is leírhatatlanok. Legfeljebb az anyagi valóság
felszínen érintéséig juthatunk birtokukba, de lényegéig aligha.

Elvont az utca, az utcán heverő téma, és elvont a hit.

Amit meg akarok érteni, vagy legalábbis érteni szeretnék, érzékekkel,
ésszel föl nem fogható. Elvonatkoztatnak szándékomtól az elvont dolgok.
Maga *a dolog* is megfoghatatlan. A Magyar Értelmező Kéziszótárból idézek
két kiragadott meghatározást: a dolog; 1. az anyagi világ bármely része,
amelynek viszonylag önálló léte van. 2. Szabatosan meg nem nevezett tá-
pasztalati, képzeleti vagy gondolati tárgy. Példa: *Nincs szebb dolog a zenénél.*
Adagoljunk hozzá kevéske költészetet: „titkok erdejében a szavak / némán
visszhangzanak”, és nyomban választ kapunk alapkérdésünkre, nevezetesen
arra, miért élnek vígan a favágók? – Mert balta vagy fűrész rátétellel „gyó-
gyítják” a titokfákat. TARVÁGÁS. Hali-hali-hó!

Elvon(atkoztat)ási tünetek gyötörnek a fürdőszoba tükre előtt, mikor
tegnap reggeltől mostanáig kinőtt borostámat simogatom. Gyors, látványos
sikerrel szeretném ellensúlyozni imént kudarcba fulladt kísérletemet, eljutá-
somat a szó- és képtelenségig. Pedig hol van még a zsákutca vége?

Meleg víztől nedves arcomra kentem a HIZ-flakonból bal kézfejemre
gömbölyített diónagyságú borotvahabot, majd a *Mach 3* márkájú
zsilettkészülékkel borotválkozásba kezdtem. Rövid oldalszakállamtól alsó
állkapcsomon át gégemélységig s onnan vissza húzogattam a három fél

pengével működő, hamisítható „csodát”. Közben eszembe ötlött, mire befejezem a rühellt műveletet, szemmel láthatatlan bár, de angströmökkel (egy angström a milliméter tízmilliomod része!) nő ki újra testi mivoltomat is túlélő szerzeményem.

Téma a hit, az elvont dolgok dolga. Ahelyett, hogy partra úsznék, egyre beljebb sodródok a mélységek felé.

Kapaszkodóm lehet-e az intuíció, az értelmi működés közbejötte nélküli megismerés?

Egy 1977-ben történt eseményt hív elő szeszélyes emlékezetem. Nagy János mezőgazdász telefonált Tatabányáról – nyolc évig voltunk osztálytársak a bucsai általános iskolában – velük utaznánk-e tíz napos üdülésre a jugoszláviai Hercegnoviba? Ő Polyák Évával, a nejével, jómagam Thullner Zsuzsával, első feleségemmel. (Akkor még nem sejtettem, lesz második is, und so weiter).

Tisztos szegénységben éltünk a történelem-orosz szakos tanárnő Zsuzsával. Hetvenkettőben kötött házasságunkkor csupán a Leányvárhoz közeli, a Pilis-hegység lábánál épült klastrompusztai menedékházban töltötünk néhányat rég elkezdett és folyamatos mézes heteinkből. Csóró szabadúszóként alkalmi közlések alkalmi honoráriumából tengettem életem, viszont az évben kaptam József Attila-díjat, mely húszezer forint pénzjutalommal járt. Megcsináltattam belőle hetvenháromban elhunyt nevelőanyám síremlékét, a maradék nyolcezret pedig beáldoztam az utazásba. Úgy gondoltam, mindkettőnknek jót tesz, ha elmegyünk világot látni.

Augusztus tizenkettedikén, csütörtökön korareggel indultunk és még sötétedés előtt eljutottunk a horvátországi *Kotomál* az *Adriáig*. Szobát béreltünk egy magánháznál, hogy másnap pihenten folytathassuk utunkat. Ötkor keltünk, s én rögtön kotortam a zuhanyozóba. Visszafelé a folyosón véletlen tanúja voltam a háziak és az imént érkezett szomszéd mondatváltásának.

Kik ezek?

Magyarok.

Én olyan népet nem ismerek – állapította meg kőbe véshető tömörséggel a szomszéd.

Akkor legalább nem lesz gondunk egymással – tűnődtem csöppet el, némi képp megalázva.

Hatkor már a keskeny tengerparti autóúton suhant velünk a nemrég szervízelt piros Zsiguli.

Minden rendben van a kocsival? – kérdeztem, félbe szakítva Jancsi unásig ismert, ismételt karriertörténetét, öntelt dicsekvését. Heten voltak testvérek és nagyon szegényen éltek. Az iskolában állandó kihívó „versenyársam”

volt. Idézőjeleztem a versenytársat, én ugyanis szellemi vetélkedő nélkül voltam kitűnő tanuló. Neki viszont kellett valaki, akit ellenfélként legyőzhetne. Eszményi alany volt számára a „jómódú” bábaasszony „agyonkéneztetett” fia. Társadalmi helyzetünkből következett, nyaranta mindig őt küldték a tanarak Gyulaváriba vagy Csillebércre üdülni. Ezt a körülményt némi kárörömmel fölöttem aratott győzelmekként „dolgozta fel” magában.

Nevelőszüleim olyan „jómódban” éltek, ha néha eljutottunk Berekfürdőbe, az már szinte luxusnak számított.

Vakációim idején süldőink kondácskáját hajtottam hajnalonta a perjési kövér fűre legelni, sötétedésre pedig haza. Más alkalmakkor mezítlábas társaimmal (napi huszonnégy forintért) tövisket kapáltunk a Bucsát körülölelő jókora disznó-juh- és marhalegelőn. Összekapcsoltuk a hasznosat a kellemmel. Játszottunk, ugrattuk egymást, villámlátogatásokat tettünk a tanyák kerítetlen gyümölcsöseiben és lélekszakadtából menekültünk, ha egy éber gazda lopáson kapott minket.

A kocsi rendben van – felelte Jancsi – csak a lengéscsillapítónál hibádzik valami. A szerelőnek nem volt alkatrésze, de mondta, mielőtt hosszabb útra megyek szerezzem be valahol és cseréljem le.

És miért nem csináltad meg?

Nem volt már rá időm – mondta, számára magától értetődően.

Te tudhatnád a legjobban, milyen következménnyel járhat a hegyek között kacskaringózó forgalmas keskeny úton egy kiszámíthatatlanul működő vagy kritikus helyzetben működésképtelen lengéscsillapító.

Elborzasztó volt látni a sok helyen átszakított korlátot s az út jobb oldala mellett húzódó szakadék mélyén landolt, kiégett autóroncok kitinvázait.

Akkor értettem meg, ez az ember huszonöt év alatt sem tudott/akart változtatni gyerekkori komisz tulajdonságán: esztelen vakmerőségén. Ő mindig mindenkinek bizonyítani szeretett volna. Bizonyításkényszerének lelki mozgatórugója: különb nálam, nálad, nála, különb mindenkinél. Főagronómus a kocsi téesznel, összkomfortos lakása, kocsija, telke satöbbije van. Mintha csak státuszban s anyagiakban lenne mérhető az emberi minőség.

Nem gondoltál a két szép gyerekekre? Ki neveli fel őket, ha ne adj isten történik velünk valami? – kérdeztem szorongástól ingerülten, s talán kissé agresszíven is.

Ne izgulj, nem történik semmi – válaszolt fölényesen. Baromira idegesített a hányaveti modora, hogy ő mindenkor a helyzet ura, ami ott és akkor a nyegle vezetési stílusában, értelmetlen bravúroskodásában, profit játszó dilettantizmusában nyilvánult meg.

A tegnapi derűs hangulatú, meleg ragyogó időt, szeles, felleges front váltotta le. Lógott az eső lába. Montenegróban, a *Fekete hegyek* között kez-

dett el esni. Nem felhőszakadás volt, csak közepes, de tartósnak ígérkező eső esett.

Maximális sebesség 40 kilométer! – olvastam az út menti jelzőtáblán. A sebességmérő 70 kilométer per órát mutatott. Jancsi ámokfutott a vizes útesten.

Nem láttad a figyelmeztetést?

Ha én minden szabályt betartanék sose érnék Hercegnoviba – jegyezte meg indulatosan. Attól kezdve felfüggesztettem beszélő viszonyunkat. Valószínűleg az is hergelte hiúságát, hogy a német és olasz autócsodák úgy húztak el mellettünk, mintha mi csak gyalogtempóban haladtunk volna.

Hajtűkanyar következett. Jancsi hirtelen rántotta balra a kormánykereket, kocsija a füves jobb oldali útpadkára csúszott s a korlátot áttörve zuhanni kezdtünk. Hetven méter körüli „mélyrepülésünknek” egy acélsodrony rugalmasságú olajfa állta útját. A tehetetlen bádogtest kiborotvált ugyan, de ellenerejétől gellert kapott a roncs s fejre állt egy teknőchátú sziklán.

A tartályból ömlött ránk a benzin. Láttam oldódni a táskarádió műanyagburkolatát.

Lányok, gyorsan meneküljete a kitört hátsó ablakon át! – parancsoltam rájuk. Zsuzsa és Éva engedelmeskedtek. Már Jancsi is mászott volna utánuk, mikor bokájánál fogva visszahúztam. Egész testemmel hasmánt lógtam a biztonsági övön. Jobb kézzel nem tudtam annyira kitámaszkodni, hogy a kikapcsolhatóságig súlymentesítsem az övet, szükségem volt Jancsi beavatkozására.

A meredek szakadékkoldal esőtől síkos köveibe kapaszkodva „erőltetett menetben” másztunk föl az út felé, segítséget remélve. Amikor fönről visszanéztem, lassuló ütemben bár, de még forogtak a kocsikerekek.

BALESETI JEGYZŐKÖNYV

A hatszázhetvenegyes kilométerkőnél Drašnice és Ignare között Ezerkilencszázhetvenhét augusztus tizenharmadikán, pénteken.

Csak ne fájjon, Istenem! – gondoltam félesztelen vággyal, mikor Zsigulink a tengerparti autóút egyik esősíkos kanyarjában szakadékba csúszott. Ismerős volt a zuhanás hatvankettőben egy hutai pedagóguslakás tetejéről utaztam így – minden reményből kijózanodva. *Ha megúszom, pályát változtatok!* – döntöttem akkor, még a levegőben. Sorsom törvényére mutat a cinikus gravitáció. Emitt Jancsi kiáltott *végünk van!*-t, de hangját elnyomta az *ütközés* konkrét zenéje. Közlése nevetséges volt, hiszen nem lett igaza. Ha

pedig... Értelmetlen kimondani a nyilvánvalót. Okos dolog-e beszélnem a történekről? Négyünk közül hárman *érintetlen másztak elő* a kocsironcsból.

Lélekben még mindig az anyósülés fölött keringek, s elképzelem a szörnyű hullát, aki lehetnék.

Melyikünk miatt hagytál meg minket, s ajándék életemmel *milyen pályán* induljak tovább, Uram?

Ez a kérdőjel az én tanúságtevésém virtuális olvasóim hitkereső gyülekezete előtt.

Reggeli után R-rel beültünk az ebédlő melletti konferenciaterembe, ahol a templomfelújítás befejeztéig az istentiszteleteket tartják. Kilenc órára zsúfolásig telt a százötven személyt befogadni képes helyiség. Jött a bereki gyülekezet apraja-nagyja. Jöttek a Ház hazai és külföldi vendégei. S jött Csoma Judit lelkésznő is, aki üdvözölvén a híveket megnevezte az éneklen-dő énekek, zsoltárok címét s az oldalszámokat, ahol található.

Kellemes, iskolázott hangú kórus összehangolt teljesítményének lehetünk hallgató-élményesei a párommal, aki velem, a keresztségben katolikus-sal nem ellentétben református.

Lelken érintett a tágas ablakokon besugárzó napfény, az éneklő gyülekezet felszabadult áhítata, s a lelkésznő tiszta tekintete, arca, hangja. A formabontó igehirdetés szüneteiben lejátszott egy-egy alkalomhoz illő szép dalt a Muzsikás- és a Sebő-együttestől. Gondolatmenetét logikus felépítettség, egyszerű, de érzelemtől, szenvedélytől fűtött előadásmód jellemezte. El tudta velem hitetni, hogy benne lakozik a Szentlélek, és azt is, szereti az embereket, törődik velük. Szeretete összeadódott a gyülekezetével s e közegben szorongásaim, lelki görcseim föloldódtak, mint vízben a só. Miközben a helység reformátusainak fejlődő hitéletéről beszélt, s erre példának kinagyította a múlt rendszerben meg nem kereszteltek – ma már javakora-beli felnőttek – keresztelkedési igényét, én a magam haragvó, büntető Atyaistenére gondoltam, aki oly sok feltételhez köti a mennybe juthatást, hogy nekem talán esélyem sincs az üdvösségre. Itt meg azt hallom: „...aki Jézus Krisztusban hisz, annak a múlt, a jelen és a jövő minden bűne meg van bocsátva.”

Mily kegyelmes, emberre méretezett s reményt ébresztő ige ez, szemben azzal a dogmatikával, melynek értelmében istenfélőként is félnem, retteg-nem kell Büntetőmtől.

Stendhal *Vörös és fekete* című regényében Julien Sorel, akit a bíróság halál-ra ítélt, ifjúkori nagy szerelme, de Renalné ellen elkövetett gyilkossági kísérletéért, a kivégzés (lefejezés) előtti éjszakán imígyen gondolkodott a túlvilágról: „...ha a keresztények kegyetlen Istene ítélt fölöttem, biztosan el-

kárhozom, de ha Féneleoné, Ő azt mondaná: mert nagyon szerettél és sokat szenvedtél, megbocsátok.”

Nem elég az, hogy a demokratikus megfélemlítettség országában életfélelem jegyzi mindennapjainkat, még a halálfélelmen túli, a halál utáni lét abszolút viszonylagossága is rogyasztja tartásunkat.

Röpke tűnődéséből a lelkésznő osztrák és német híveket köszöntő szavai zökkentettek vissza folyamatos jelen időmbe. Anyanyelvükön foglalta számukra össze magyarul elmondott igehirdetését. A himnusz éneklésével fejeződött be az istentisztelet s a teremből kifelé menet adakozás közben levezetésül Sebők munkálkodtak. Az ajtóban Csoma Judit, immár civil ruhában a viszontlátás reményével búcsúzott tőlünk.

2001 május másodikán hallottam viszont Őt a Kossuth Rádió „Tebened bízunk eleitől fogva...” című református fél órájában. A riporter kérdésére közölte: „a hívek összefogásának és a külföldiek jelentős anyagi támogatásának köszönhetően elkészült Berekfürdön *a Templom*.”

Örömhír: május hatodikán, vasárnap ott tartották az avató istentiszteletet.

Ebédig R-rel gondosan egyeztettük szövegeinket és megírtuk a listánkon szereplő címzetteknek a képeslapokat.

Egy órakor érkeztünk a főépületben berendezett ebédlőbe. Ott tartózkodásunk ideje alatt nem volt alkalmunk megelőzni a budapesti házaspárt, akiket asztaltársainkul kapcsolt hozzánk az ülésrendfelelős. Mire helyet foglaltunk, ők rég bevermelték a négy személyre méretezett tálból levesadagjukat. Udvarias türelmetlenséggel várták, míg kimerjük a magunk részét, s a szőkébe csavarodott, hatvan felé bandukoló, enyhén szólva is teltkarcsú asszonyság fölkapta az edényt és „erőltetett menetben” vitte a mosogató pultig, azt követően üdvözült széles mosollyal gömbölyű arcán visszagurult asztalunkhoz a második fogással. Felkínálta, szedjük először mi, de a borsostokányra vetett mohó pillantásaikat látva elhárítottuk magunktól a tisztességet, mondván, ő fáradt érte, mi meg ejtőzünk kicsit a két fogás között.

Baromi kánikula volt a szabadban s ha lehet a dolgot fokozni: az ebédlőben még fojtottabb, fullasztóbb levegőben üldögéltünk az eledel mellett. Patakokban csorgott asztaltársaink kövér arcáról az izzadtság, de bőrünkre is kicsapódott némi verejtékpermet.

Alig leplezett gúnnyal szemléltük evéstempójukat, amit én közönségesen zabálásnak minősíttem.

Nem állt össze az önmagukról nekünk szánt kép napról napra tapasztalt viselkedésükkel. Ismerkedésünk kezdetén kétségtelenné vált számunkra,

hogyan az asszonyság viseli a kalapot. A mellette sertepertelő férj(fi) szerűség szinte állandó jelleggel duzzogó, gyermeteg szerepkört töltött be, ami gyakran váltott asszonyszerűsége előtti engesztelő, számunkra nevetséges gügyögésbe. Egyikük anyakomplexussal küszködött, másikuk bulímiától gyöttrődött.

A festett „szőke csoda” mesélte magukról: az Antall-kormány megalakulásáig titkárnőként dolgozott a Miniszterelnöki Hivatalban, de még kilencvenben nyugdíjazták. Élete párja pedig építézmérnök volt egy fővárosi nagyvállalatnál, ahonnan a cég privatizációjakor elbocsátották. Munkanélkülisége idején átképezte magát vagyónőrré. Túl szépnek találtam „sikertörténetüket” ahhoz, hogy el is higgyem. Két diplomás ember, még ha deklasszáldtak is nem épülhet le tíz esztendő alatt annyira, hogy értelmiségi mivoltának nyoma se maradjon. Kedden még eufórikus jókedvvel újságotolták: nyolcvantól minden évben Berekfürdőn töltenek egy-két hetet. „Ez a világ legszuperebb helye” – mondogatták. Az asszonyság meséje azzal folytatódott, hogy férje-ura tervezte a Hotel Turingot, s akkor szeretett bele a falu gyógyvizébe. „Mindig úgy megyünk innend haza, mintha kicseréltek volna bennünköt” – közölte pálinka-sör vegyestársostól mámorosan vagyónő asztaltársunk.

Ahogy teltek a napok lelkes hangulatuk lekonyult. Nem találtak magukhoz való társaságot, így aztán a nagyasszonnyal duóban hol a strandétterem kerthelyiségében láttuk őket rántott velőt eszegetni, vörös bort iszogatni, esti sétáink alkalmával pedig a *Megbékélés Házához* közeli zenés szórakozóplaccon bámultuk meg önfeledt mulatozásukat.

A férj le se járt reggelizni, párja gond nélkül falta be a dupla adagot, s töltekezés után kiült újságot olvasni a parki padra. Ebédre a pasi is megjelent ugyan, de látszott arcán erős másnapossága. Fintorogva turkált tányérjában vagy hozzá sem nyúlt az ételhez, inkább oltotta volna szomját behűtött sörrel. Arra azonban még várnia kellett, míg anyunak is kedve szottyant a „kutyaharapást szőrével” szokásos gyógyítkezéshez.

Mohón bedöngetett vasárnapi ebédjük volt az utolsó a Házban. A „mérnök” fogpiszkálóval szurkálta ritkás fogsövénnye közeiből a húscsapatokat. Hiperrealista gusztustalankodását mindent és mindenkit leszóló szöveggel kíséerte. Mostanra tré lett a kaja, visszamenőleg is. (Fogytán lehetett a pénzük, ha ott akkor annyira besilóztak.) Lepusztult a szoba, melyben elhelyezték őket. Szerintük a víz sem a régi. (Egyikőjüket sem láttam medencében.) „És hol vannak a régi cimborák?” – kérdezte, mintha önmagától, pojacáskodva.

„Ide se gyövkünk többet, ugye anyukám!” – fordult böfögését leplezni próbáló „oldalbordájához”. Az meg csak szája elé tartott tenyérrel bólogatott.

Kora délután a furcsa pár behemót koffereket cipelve fölszállt az első Karcagra induló buszra s eltűnt az „Ile de France”-ba.

Készülődünk a strandra, mikor valaki kopogtatott. Körmendi Lajos állt ajtónk előtt életnagyságban, mondta, Juli is vele van, kint vár a kocsinál, ha kedvünk tartja menjünk, beszélgessünk a levegős parkban. Örömmel csatlakoztunk hozzájuk. A kocsi mellett ácsorogva folyt eszmecsserénk, mígnem barátunk egy használható ötletemért pohár sörrre invitált minket az üdülővel szomszédos vendéglő kerthelyiségébe.

Szóba kerültek folyóíratszerkesztői tapasztalataink. Ő, 1989-től 1995-ig a *Jászkunságot* főszerkesztette. Kilencvennyolctól az eddig évente egy alkalommal megjelenő *Karcag* című irodalmi és művészeti periodika szerkesztője. A város és vidéke annyi tehetséget termelt-terem, hogy nemcsak az időszakos kiadványt töltik meg színvonalas írásokkal, de az összeállítójuk eszenyomának határozott jegyeit magánviselő *Kalendáriumot* is. Mindkét fórum a *Nagykunság* tehetséges szülötteivel „mondhatja el” a „pusztai rókát” jelentő *Karcag* múltból örökölt kincses hagyományait, a jelen kiaknázható lehetőségeit s jövőről képzelt látomásait. A *Barbaricum Könyvműhely* termékeinek jelentékeny része szintén a hely szellemének sokoldalú megjelenítését szolgálja. Értékkörszűrés és értékteremtés termékeny együttélése élményében részesülnek, akik kézbe veszik a csicsátlan küllemű könyveket, nyomtatványokat.

Lajost ritka jó szimattal áldotta meg Teremtője, vonzza, szervezi maga köré a talentumos személyiségeket. Választásaiban nem ismer korhatárt. Olvastam tizenöt éves költő versét a *Karcagban*, de okosan értelmező tanulmánnyal látta el, s könyvalakban segítette nyilvánosságához az idén nyolcvanötödik esztendejét taposó Gombos Imre: *Éjjél Vitéz* című elbeszélő költeményét is. Írók, költők, műfordítók, irodalomtörténész magyartanárok, festők, fazekasok, szobrászok, néprajztudósok, régészek, muzeológusok, művészettörténészek és a jó ég tudja, kérve-kéretlen még ki mindenki dolgozik a „keze alá”. Megtalálják őt külföldi magyar s nem-magyar szellemtestvérei: kazakok, törökök, finnek, németek, olaszok, franciák, angolok. Valóságos mozgó intézménnyé varázsolta magát és annyit dolgozik, mintha legalább három lenne belőle.

Vezéregyéniség, aki apránként, de céltudatosan verbuválta, verbuválja seregét. Vannak alvezérei, főisztjei, tisztjei, tiszthelyettesei, tisztesei és szép számban jól képzett honvédjei.

Kajánul vallom: élőkről vagy rosszat vagy semmit s most itt ülök „megfürödve”. Emberről még ennyi jót le nem írtam. Másokról persze a Dáriusz kincséért sem „koholnék” hasonlókat.

Gonoszkodó történettel ellensúlyozom Lajos önzőn-önzetlen, gyöngéden militáns, tehetséggondozó dicséretét.

Jómagam (türelmes papíromról szemembe nevet önminősítő jelzőm!) a tatabányai *Új Forrás* szerkesztőségében dolgoztam tizennégy esztendeig: 1970-től, 1984-ig. Az utolsó öt évben főmunkatársi minőségben. Talán nem tűnik szerénytelenségnek, ha azt állítom, ott én határoztam meg a folyóirat szellemi arculatát. Kisöpörtem a helyi gőzhangyák dilettáns förmedvényeit – sok haragost szerevezve ezzel magamnak – miközben elnyertem az akkor még Komárom megyeként jegyzett közigazgatási egység területén élő tehetséges alkotók bizalmát, együttműködési készségét.

Írásaikkal és tanácsaikkal támogattak a budapesti bölcsészkar alkotókörének pártfogók nélküli tagjai, akik barátaim is voltak. Közöttük tudhattam: K. Zsanett-tet. Fényes tehetségét prózában, kritikában, esszében, tanulmányban kamatoztatta az *Új Forrás* oldalain.

Jó kapcsolatom volt a „Kilencek” néven ismert költőcsoporttal. Rendszeresen közöltük verseiket, és ha valaki közülük önálló kötettel jelentkezett kritikát írtunk, írtunk róla. Különösen Péntek Imre ironikus, szarkasztikus hangvétellű gondolati líráját kedveltem. Még szó lesz róla.

(S itt közbevetek néhány polgári mondatot. K. Zsével ezerkilencszázhetvennyolc tavaszán a rendszeres munkakapcsolat mellett intim viszonyba is kerültem. Házasságom az orosz-történelem szakos tanárnő Zsuzsával már évek óta nem volt rendben. Megingott egymás iránt érzett hitünk, bizodalunk. Első generációs értelmiségiekként nem tudtuk követni szüleink párkapcsolatának belső használatra szánt s világ felé mutatott mintáit. Elcsábultunk, ahol s ahányszor lehetett. Csalásaink és öncsalásaink patthelyzetet eredményeztek. Nem volt mit egymás szemére vetnünk. Amit írok két dimenziós múlt időben írom. Szüzann ugyanis kilencvenhárom novemberétől halott, de Ő már jóval korábban, hetvenkilenc január kilencedikén délután fél ötkor elköltözött leányvári zsványtanyámról.

Ha a házas felek hét „kerek” esztendő megpróbáltatásait kibírják, van rá esélyük, hogy együtt éljék le hátra lévő életüket. A 7 közismerten mágikus szám, s bizonyára sokak tévhitébe belejátszhat hosszú távú kötőerejük. Esetünkben épp ellenkezőleg történtek a dolgok. A hetedik év kezdetén, harminc napos börtönfogságomból hazatérve megkülönöztünk. Nyolcvan idegbeteg augusztusában az Esztergom városi bíróság kimondta a válást.

Amennyiben az űzött vad szabadnak nevezhető, az én „törvényes szabadságom” az övéhez volt hasonlatos. Nem vigasz, hogy második házasságom is a hetedik esztendőben kapott defektet. A harmadikba nem ugrom fejest, mert minden bizonytalan, még az is bizonytalan, hogy minden bi-

zonytalan. No, a logikai üresjáratból elég! Eddig tartottak polgári mondataim s annyit érnek, mint amennyit a polgári kormány állampolgárainak ígéretet. Rám csak a szóösszetétel első fele érvényes, nevezetesen, hogy a legkülső körön is kívülre kerülve a mindenkori államhatalom tulajdona voltam-vagyok-leszek? Rendelkezik boldogulásom, boldogtalanulásom alatt-felett. Meg sem fogalmazott hagyatkozásom is úgy rendez, hogy holtom után tárgyi és spirituális vagyonom „sutyiban” (legálisan az ő javát szolgálja. „Kezében” bármikor kijátszható vagy ki nem játszott kártyalappá silányulhat időzített bomba tulajdonom: a már evilági mivoltomban agyonhallgatott életművem.

Ugy akarja, hogy úgy akarjam!

Hát még egy dór oszlop méretű mammutfasz nem kellene a telhetetlen, redves picsájába?!)

Zsanett, néhány nappal feleségem távozása után félig-meddig hozzám költözött. Kenyérkereső munkája – egy üzemi lapnál újságíróskodott –, és Kérész utcai lakása a fővároshoz kötötte, érzelmei viszont Leányvár-Sárándházához taszították.

Kapcsolatunk felívelő szakaszában szinte minden szabad idejét nálam töltötte. Mikor ráuntunk sóhajhosszú vályogpalotám nyugalomára az ő Kérész utcai lakásán zártuk magunkra az ajtót. Szeretkezéseink napközi szüneteiben moziba, színházba mentünk vagy beültünk egy meghitt vendéglő rejtett boxába. (Ilyen hely volt a nevének ellentmondó *Lucullus* például.)

Végeérhetetlennek tűnő beszélgetéseinket csupán az étkezések szakították félbe, részlegesen. Ebédhez, vacsorához olyan menüt választottunk, amihez illett vörös bort inni. Módjával persze. Mértékletes fogyasztása s az egymás büvkörében való jelenlét gyakran gerjesztett vágyat bennünk. Befejzetlen mondatainkat hátra hagyva Zsé lakására vagy az első, akkor még Engels térről Esztergomba induló busszal fatornyos falum remetelakába menekültünk, s hajnalig szerelmeskedtünk a gyertyafényben.

Egy ilyen végigbaszott éjszaka versömlenye:

AZ ÉRTELMISÉG OSZTÁLYURÁLMA

Kéjjel gyilkoljuk szerelmünket
mikor így kifulladásunk
Mint Cézár és Kleopátra
estétől hajnalig s hajnaltól estéig szeretkezünk
(mi „kötetlen” értelmiségiek)
kik lényegünk szerint munkások is lehetnénk

a korán kelők dühe fújja el fölöttünk a gyertyát
Szemükben munkakerülők
s önlétünkkel ártalmasak vagyunk

Mily kísérteties hogy azok védnek minket
(önérdekből persze)
kik szintén nem korán kelők

Hát itt van az eb elhantolva. Minket, nem „korán
kelőket” nem igazán kedveltek/nek a korán kelők,
s a sorsunk szárait csomózni kísérő államhivatalnokok.
Ég és Föld között lebegtünk/ünk, akár Mohamed Koporsója,
akit-amit egyik őselem sem óhajtott befogadni. Panel-
hasonlatom, mint minden hasonlat sántít, hiszen mi élő
életet éltünk és nagyon akartuk az örömeket. Szerettük
volna az Élettől kicsikarni a kalandok maximumát.

Zsé a szabad szellemi szárnyalás helyett eke elé fogott Pegazusként rab-
szolgamunkára kényszerült. Legszebb fiatal éveiben nem azt csinálhatta
teljes erőbedobással, amire tehetsége, hiperérzékenysége, stílusművészete
feljogosította volna: az egzisztenciálisan is szabad írásra. Bár finom iróniá-
val átszőtt okos könyvkritikái, jegyzetei jelentek meg a napilapok között az
akkor legrangosabb *Magyar Nemzet* szombati kulturális mellékletében, elbe-
szélései néhány folyóiratban, sokáig mégis csupán külsőse, bedolgozója
lehetett a kortárs magyar irodalomnak.

A hetvenkilences év fordulópont mindkettőnk életében.

Nekem sikerült kiugranom elzárult házasságomból és Zsé személyében
méltó szellemi partnert találtam. Az *Új Forrás* pedig indulása tizedik eszten-
dejében az addig évente háromszor megjelenő időszakos kiadványból a
kéthavonta nyilvánossághoz jutó folyóirat rangjára emelkedett.

Szikkázott az agyunk a becsvágyunk előtt megnyíló távlatoktól. Zsé
örömmel vállalta megbízásaimat. Novellát kértem tőle. Könyvkritikát, arc-
kép-vázlatot, pályaképet írtam vele olyan fiatal íróról, akiről sejteni le-
hetett, hogy korosztályuk meghatározó egyéniségei lesznek. Zsé boldogan
és csúcsformában dolgozott, hiszen munkáival szinte minden folyóirat-
számban jelen volt. Érezte, fontosnak tartom, tartjuk amit csinál s a szerzői,
olvasói visszajelzések is bátorították. Beleérző képességével, műveivel, em-
beri tartásával tetszést, rokonszenvet keltett maga iránt.

Hogy kerül a képbe Péntek Imre?

1974-ben adta ki a *Magvető: Éjjeli pályaudvar* című első kötetét. Jó belépőnek bizonyult az irodalomba, s a költészetet kedvelők szívébe. Azon melegében írtam róla az UFO-ba. Hetvenkilenc vége felé játszotta ki második farbáját, az *Édesség anti-reklám* című könyvét.

Nemzedékünk önreflexióját jelenítette meg egy magához is irgalmatlan sorban: „saját erőmből váltam senkivé”. Kijózanító ostorcsapás volt ez akkor sok zsenigőgben pózoló pályatársra.

Kértem Zsét, olyan igénnyel olvassa Imre könyveit, hogy arcképvázlatot kell írnia róla. Hat gépelt oldalban határoztam meg a terjedelmet és hat napot adtam neki a munka elvégzésére. Scriptumát ugyanis „háttérzenének” szántam Péntek kötet utáni verseihez, és sürgősen le akartam adni az *Új Forrás* már előkészületben lévő '80/3-mas júniusi számába.

Sokba fog ez neked kerülni – mondta ironikusan.

Megjegyzését eleresztettem a fülem mellett. Eleget hallottam belőlük, szokva voltam hozzájuk.

Első nap olvasott s széljegyzetekkel látta el a karcsú köteteket. Nem titkolta, mélyen érintették a groteszk hangszerelésű versek. Másod- s harmadnapon *filosz* (így hívták Imrét barátai)-hoz illő szorgalommal cédulázta ki az immár számára is becses műveket. Vacsora közben tudatta velem, addig nem fekszik le, míg a „kutyanyelvekről” (cédulák) le nem tisztázza a csütörtökön (negyedik nap) gépelendő szöveget. Majd sejtelmesen hozzátette: „nekem is vannak feltételeim.”

Mik lennének azok?

Említettem már, sokba fog ez kerülni neked.

Milyen értelemben? – firtattam a dolgot.

Minden gépelt oldal után szünet, s a szünetben egy numerá – közölte, elnevetve magát.

Te fehérmájú rima, mi lesz ha a harmadik menet után csütörtököt mondok? – Azt hiszed, éltes tinédzserként lopom én a gecit?

Abban az esetben csak pénteken folytatom – felelte.

Ha Péntek tudná, milyen áron készül róla a portréd, míg él hálásnak kellene lennie nekem.

A ti dolgotok, vele beszéld meg!

Abban maradtunk, én aludni megyek, azután másnap meglátjuk, mire jutunk ketten.

Nem tudom, meddig maradt fent, de reggel, mikor kisurrantam mellőle az ágyból, még javában aludt.

A konyhaasztalon rögtön megláttam a precízen összerakott kéziratcsomót.

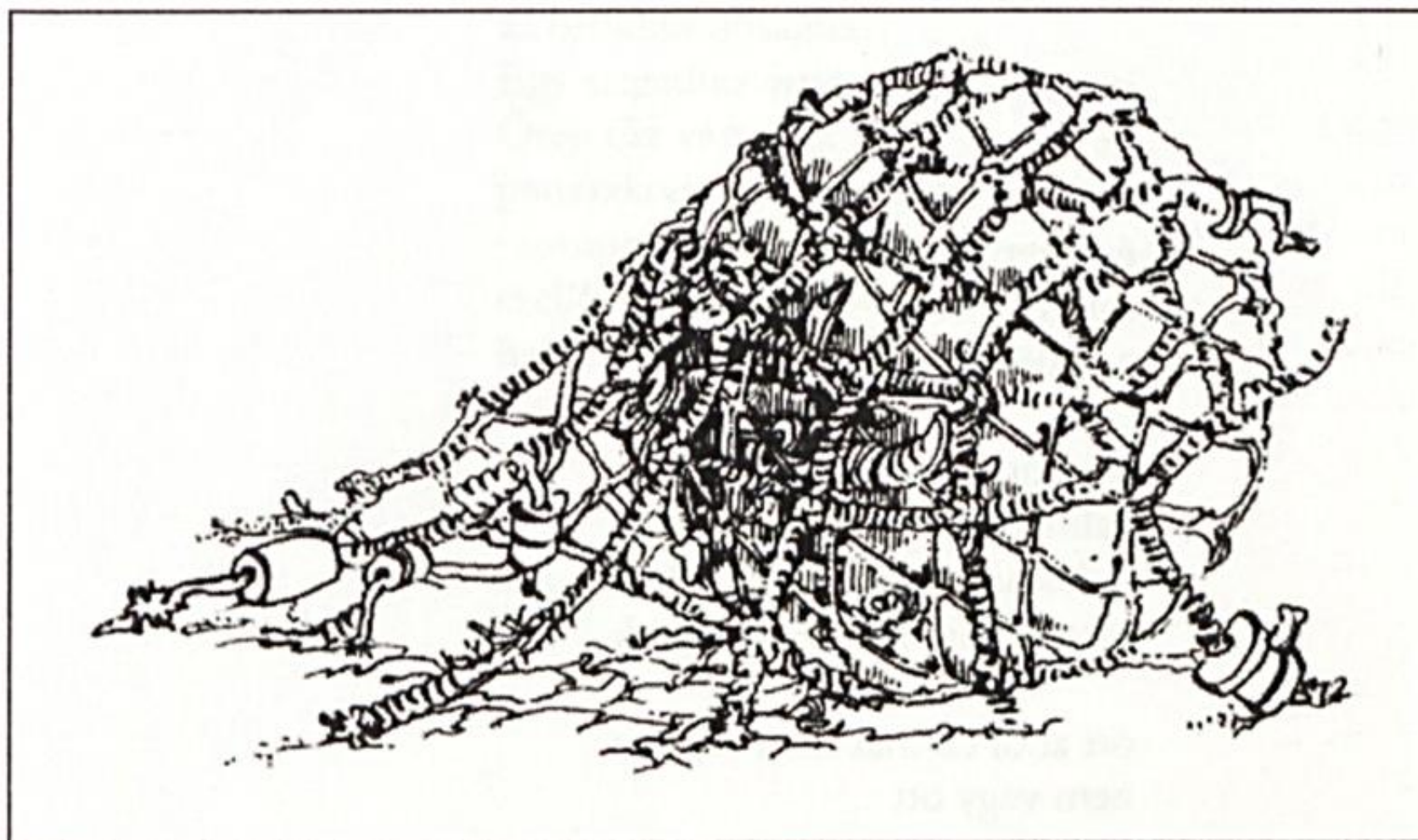
Az esélytelenség esélyei – derűlátásra okot adó paradoxonnal kezd – értelmeztem a címet. Alcím: *Arcképvázlat Péntek Imréről.*

Izgatottan számoltam a lapokat.

Hat és fél oldal! – Atyavilág! – suttogtam rémulten. Talán az utolsó fél oldalt nem fogja behajtani...

Fölrerne az „aranylövessel.”

Nem hajtotta be, de mire öreg este lett és végeztünk a „munkával”, gerincoszlopom soklyukú, üres furulyává lényegült.

Kőrössi P. József

LEHET MÉG AZ VAGY AKI VAGY

hol vagyok?

hol vagyok?

megírod részegen

aztán kijózanodsz részegen

s mint villanypóznára akasztott hegedűtok

maradsz a végtelenségig

hangszer nélkül a kirakatomban

nem ázol

szikkadsz

már egyre jobb

itt vagyok mondom

itt vagyok

és átrepül benned

mintegy bejárva átkutatva

a denevérlány

barlang a kalitkában

kalitka a kirakatban

kulcsrazárt hangszerhordozó

ott ahol én már nem vagyok

ott ahol én már nem vagyok

nem vagy ott

Merényi Krisztián

ARBORÉTUMBAN

Séta közben azt gondoltam,
hogy én vagyok Ádám,
s te vagy Éva e tágas
paradicsomban.

Lassan telt az idő.

Szemléltük a csavart fákat
és kutattuk, hogy hol van
egy rés, amin felmászhatunk
az örökkévalóságba.

Egy szigethez értünk.

Öreg fűz várt a hídnál,
panaszkodni tudott volna,
szomorúan lengette a
szellő selymes
haját.

KINEK SZÓL?

Kinek szól a csendbe
vesző gondolat suhanása
és a pince mélyén
bujdosók sóhaja?

Nem jelent semmit
a hőzöngő részeg ígérete,
s a hegymászó lábnyoma
a hóban.

Hiába, mint az
érintés, mely nem
juthat el a szerelmesig.

Meddig tart a marhák lépte a vágóhíd felé
és a szélben szálldosó
virágszirmok tánca?

Mit jelent az üres
beszéd, melyet
csupán szólója ért?

Mire jó a kalitban
röpdöső madár csapkodása
vagy a visszhangzó kiáltás,
az űrbe vésző?

László Zsolt

FŰSZER NÉLKÜL

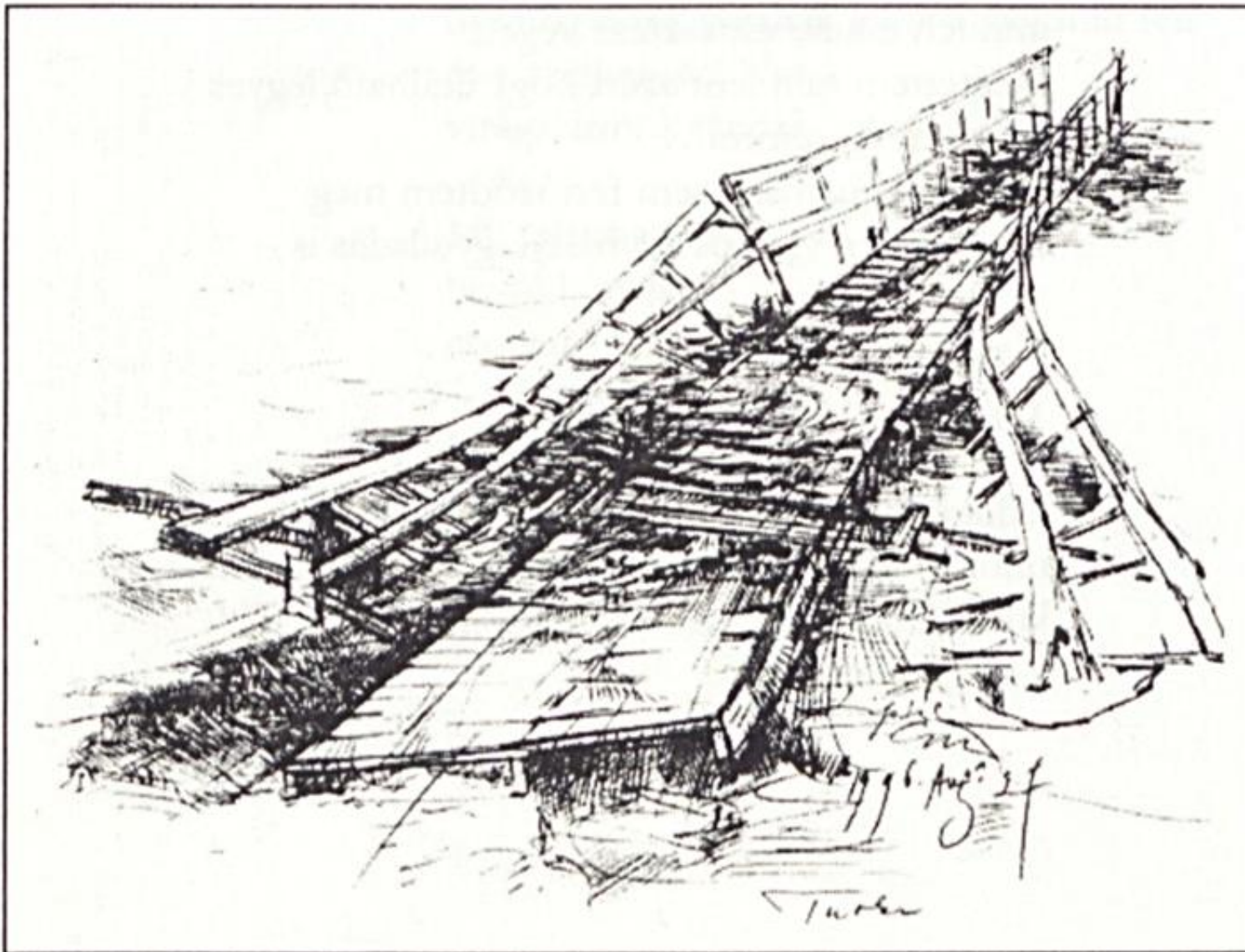
Vérfüggöny rázkódik
kövek nyögnek
Hígulva isznak vízcsöppöket a tengerek
Ízesíted a dolgok lényegét mint a só –
Csak abban reménykedhetsz
hogy megnyílik előtted végre
egy ösvény lágyéka
és nem ver hátba a határ póznája sem –

Kitűztem a fémszalagot kerítésekre
minden madár elriasztása végett
Megtettem mindent azért hogy utálható legyek
Mégsem fáj semmi...
Vitaminhiányosan sem fertőződtem meg
és elkerült a vírusos agyhártya-gyulladás is –

Nem kell bölcsnek lenni
Tapasztalni sem érdemes
érdem-rontóként visszafojtva
ledugózva az agy pincéjében
mint az érdes bor
kifordítva mint boncolás után
a rákos gyomor

választás helyett
az igazulásért
válogatottan krumplihegyekből
egy fagyott gumóként...
Nehéz nem a sorban állni
Nehéz a korszakos történeket
fűszer nélkül fogyasztani
ezért kell sózni a levest és járdát sózni a sót...
ezért loboncos nyarakat
dúszszövetű másnapokat
lecsupaszítva is jó imádni –

Csönd kattogott a falakból
mégis meghallottam térdeidből a porcok nyöszörgését
gerinced csigolyáinak csikorgását
körmeid és hajszálaid növekedését...
És a sártól szaftos parkban
belém botlott a nyirkos hajnal –

Kovács Sándor Iván

BENICZKY PÉTER

Felföldi íróportrék

Beniczky Péter éppen a Budapest és Balassagyarmat közötti távolság kellős közepén, Nógrád kapujában: Vácott született a XVII. század elején, 1603-ban, vagy talán 1606-ban. Apja „aranyarkantyús vitéz” volt: Vác várának kapitánya. Turóc vármegyében megtelepedett felmenői és a későbbi Beniczkyek is kemény katonák: Márton „hadi érdemei elismerésül” még 1413-ban kapta Benice falut, Gáspár II. Rákóczi Ferenc titkára és hadi naplójának vezetője, Lajos 1848–49 tragikus hőse: a szlovák íróklasszikusként tisztelt Jozef Hurban szabadcsapatai ellen harcolt magyar gerilláival. Két XIX. századi írónő is híresítette a Beniczky nevet: az egyik Beniczkyné Bajza Lenke, aki a *Talpra magyar!*-t kinyomtató Heckenanst Gusztávtól vált el, hogy Beniczky Ferenc Pest megyei főispánnak nyújthassa kezét. A másik Beninczky Hermina, a Nógrád megyei Lázi szülötte, aki a magyar nőnevelés úttörőjeként férje után mint Veres Pálné adott nevet egy Pest-belvárosi utcának. Madách verset írt hozzá, sírkövére Mikszáth sorait vésték.

A kiváló költő Beniczky rejtelmes életet élt, verseiben is legfeljebb anigmatikusan jelenlévő. Agglegény volt, és ez a független státus fölöttébb alkalmassá tette, hogy rábízhassák az esztergomi érseki udvar kapitányi tisztét – Nagyszombatban, persze, ahol a török időkben az érsekiség megvonta magát. A képzett katonaként is érdemeket szerzett Beniczkyról Nagy Iván jegyzi meg (természetesen ő is nógrádi), hogy „1656-ban felsőrecsei kúriáját és némely birtokrészét a nagyszombati kollégiumnak zálogosítá el”. Vác után tehát a Felföld lett Beniczky Péter katonai, birtokszerzői és költői működésének színhelye. A Thurzóknak tett szolgálatai 1662-ben tovább gyarapították vagyonát. 1664. február 8-án végrendelkezett, s még ebben a hónapban meghalt. Végakaratóval versei sorsát is eldöntötte: „Azminémű magyar verseim vannak, [...] adja Beniczky Pál öcsémuram nagyprépost uramnak, és adjon elegendő költséget az kinyomtatására őnagyságának.”

Bartók István esztergomi kanonokot, „nagyprépost uramat” Beniczky azóta ismerte, hogy 1654–1658 között ifjabb aransarkantyús vitézünk érseki udvari kapitány volt. Aki ezt a bizalmi állást betölthette, annak császárhű katolikusnak, kegyes életű világi vitéznek kellett lennie. Pázmány instrukcióiból jól kiteszik, mennyiféle teendő nyomta egy érseki udvari tisztviselő vállát. Bartók prépost fölöttébb primitíven és banálisan cenzúrázta a rábízott Beniczky-kéziratot. „Kis örömért, *egy s két csókéért* metszéd megtorkát”, ezt így javította ki: „*s vigasságért*”. A torokmetszés nem zavarta, annál inkább a sok „rossz rím”. *Magyar ritmusok* címmel mindenestre kiadta Beniczky verseit (Nagyszombat, 1664), útjára bocsátván ezzel két évszázad egyik legsikeresebb magyar verseskönyvét. A *Magyar ritmusok* 1806-ig több mint hússzor megjelent.

A siker záloga Beniczky kellően még nem méltányolt tehetsége. A manierizmus és a barokk szélsőségei nélkül írja jól folyó, élénken rímezett verseit. (Különösebb leleményei effélék: „lelkem soványsága”, a „Forró hévfürdők” és a Krisztus sebe: „véres feredője”-párhuzam; a „Hajsz előtted az *nyúl?* / Ki igen hosszan *nyúl?*” rím, amit majd Babits Mihály és József Attila is előtalál.) Korának minden közhelyét versbe foglalja, és nem terjengően: nincs tizenöt szakasznál hosszabb darabja, kedveli az epigrammatikus versszakot, a rövid sorokba tördelt egyetlen Balassi-strófát. A *Magyar ritmusok* második fele kétszázötven ilyen egyszakasznyi, önálló magyar szentencia, gnóma, ahogy az író maga elnevezi: *Közönséges magyar példabeszéd*. Beniczky töretlen népszerűsége jórészt szentenciának köszönhető. Ezek, más verseivel együtt, latin fordításban is terjedtek (Apáti Miklós, Pottronyai Simon), belekerültek közmondás-gyűjteményekbe is. (Kisviczay Péter). Romantikus költészetünk már szerzőjét vesztett, közismert anyagként válogathatott példáiban (palota és kunyhó, kutyák és farkasok, fecske és pacsirta). Egyes példabeszédeknek Beniczky megírta szlovák változatát is. A szlovák kutatás úgy véli: „a szlovák versek esetében fordításról vagy átköltésről nem lehet szó. Két önálló szerkesztéssel állunk szemben, melyet a szerző párhuzamosan írt. Beniczky Péter kétnyelvű költő” (Jan Mišianik). Stoll Béla kétkedőbb: „Az időközben elveszett kézirat, amelyből a szlovák verseket a múlt század végén „közzétették, 1652-ből származnék.”

Beniczky a Balassi – Rimay – Nyéki Vörös-hagyományt követő istenes, vitézi és moralizáló verseket írt. Szerelmi költészete vagy nem is létezett, vagy inkább csak elfojtotta magában. Tisztéhez a vitézi tematikának is közel kellene állnia. De „hadverő” verse is inkább csak szolid istenes-morális biztatás. Élénkebb rajzolatú benne a nyirkos-csatakos őszi-téli időben vonuló lovas és lova:

Indulj azért lovam,
Látod elszánt utam,
Vagyon jel előttem [...]

Kőeső-csattogás,
Mennydörgés s villámás
Ne gátolja útadat.

Zúzmaráz és hideg
Jeges út, fergeteg
Ne rettentse lábodat.

Erdős hegyen s völgyön,
Sombokos mezőben,
Jelül hagyta nyomodat.

Nagy sáros berkekben,
S homok-tér völgyekben
Ha szintén lesz is utad,
Irtoványos rétre
S posványos helyekre
Ha a szükség rájuttat,
Semminek ítéld,
Kedvemmet ne szegjed,
Legyen hasznos jutalmad. [...]

Hideg ősz kezdetin,
Dudvág berke szélén
Sok búval s gonddal valék, [...]

Ahol vigasztalást
S kedves nyugvó szállást
Fejemnek találéhatnék.

(Bú és bánat henylő szívben ver fészket)

Majd a kuruc mélabú lesz ilyen: „Őszi harmat után, / Végre mikor aztán / Fúdogál a hideg szél...” De ez még a század eleje-közepe. „A Dudvág berkében, / Egy rétem széliben” meghúzódó Beniczky magabiztatása állhatosságra, csendes heroizmusra vall. (A Dudvág Nagyszombat alól ömlik a Vágba.)

Akárhol nyitjuk fel a *Magyar ritmusokat*: kellemes, kulturált, formailag érlelt, magát világosan közlő, hajlékony nyelvű költeményekkel találkozunk. Beniczky ötletessége sokszor meglep:

Éltem gyenge üveg
S vízbuborék-süveg, [...]
S csügg cérnaszálon lelkem.

Mint abroncs hajlása
Kék égnek állása,
Környüvlött javaival.

Cérnaszálon csüngő lélek! A József Attila-i „semmi ágán ül szivem” előzményeként effélet csak Csokonaitól idézhetnénk: „mely kicsiny itt a föld [...], lóg a nagy semminek ágán” (*Dr. Földről egy töredék*). A „nagy kerek kék ég” (Beniczky másik versében: „környüljáró kék ég”) Balassiból ismerős: „Ó, nagy, kerek, kék ég, dicsőség, fényesség, csillagok palotája!” De olyat Balassi le nem írt volna: „Mint abroncs hajlása”! Az ilyen újdonság már Rimay-szabású ötlet. Beniczkyhez képest Pázmány áhítata is inkább Balassias: „Mert hová lehet szebb dolog, mint a kerék kék égnek csudálatos bóltja, mely fejünk felett áll? Néztétek-e tiszta étszakának idején, mely sok szép szikrázó csillagokkal ragyog, mint annyi gyémántokkal tűzött mennyezet?” (*A mennyei boldogságról*). Beniczky Rimay közelében jár ilyen soraival, rímeivel is: „Jó s gonosz szerencse, / Mint forgó *velence*,” [„szélzászló”]; „Oh átkozott forgó szerencse, / Édes ízzel rejtett *kelepce*”; „Kinek *soha*, mint tűz *moha*, nem áll meg *kincse*, / De mindaddig mesterkedik, hogy másnak *ejtsé*”.

Pázmánnyal és Zrínyivel Beniczky mint követőjük szembesíthető. Már Bán Imre rámutatott, hogy „vallásos verseiből az átlagember kedélyvilága tükröződik, gondolatmenetüket nemegyszer Pázmány Péter imádságaiból állítja össze (*Reggeli ének; Más mindennapi könyörgése a léleknek*).” Az is nyilvánvaló – tesszük hozzá –, hogy Beniczky másik két verse két Pázmány-prédikáció tömör parafrázisa: a *Hogy az Isten egyedül maga veri a hadakat és nem emberi erő által* Pázmány Péternek *A keresztény vitézek köteletségéről* című prédikációjával, a *Hogy az zabola nélkül való nyelv mindent visszamagyaráz* Pázmánynak *A nyelvnek vétkeiről* című másik szentbeszédével tart szoros rokonságot:

Mert egyedül Isten,
Ki vitézzé téssen:
Vehetsz erőt kezébül! [...]

Mert az Úr volt vélek,
S bátorodott szívek;
Nem bíztanak fegyverben,
Mert hol Isten harcol,
Ott az pogány oszol,
Futnak s bújnak rejtekben,
Vesznek azért gyakran,
Azkik bíznak bátran
Magányos erejekben.

Pázmány ezt úgy prédikálja: „Először azért a keresztény vitéznek meg kell ismérni, amit Szent Dávid magában tapasztalt: hogy nem ő karja és kardja, hanem a seregek Istene hatalma szerzi a győzedelmet: Isten az, aki tanítja a vitéz ember kezét az hadakozáshoz: és sok ezerek veszedelme között pajzsa alatt oltalmazza.” Íme, a másik Beniczky-vers is:

Oly ártalom nincs fegyverben,
Sem lángozó sebes tűzben,
Nincs oly méreg szelencében,
Mint az fondor, gonosz nyelvben.

Hol nem véled, ott kisebbít,
Ahol nem félsz, ott sebesít,
Jó híredben homályosít,
S gyalázattal sírban taszít. [...]

Nincs semmi csont te tagodban,
Rakoncád sincs fogaidban.
Sík golyóbis forog szádban,
Mérged mézzel jár egy nyomban.

Noha gyakran magamagát
A nyelv veszti, szegi nyakát,
Mint az haris fészket s házát,
Elárulja fiát s magát. [...]

Azért nyelved zabolában,
Tartsad acél kapocsánban,
Ne nyargaljon szabadjában,
Hogy ne hozzon gyalázatban.

Beniczky ezzel a nyelv-versével a még érzékletesebb Pázmány-prédikáció tételeit és fordulatait követte: „Mert oly ostor a nyelv, hogy senkit nem kímél: mindeneket csapdos, sebesít, kékít. Oly mérges az ő sértegetése, hogy [...] mint az arculvágás, rútítja a tiszta orcát. [...] Köteles az ember, hogy ajtót és lakatot csináljon szájának, és jól zabolán hordozza nyelvét [...]. Mint az eleven kéneső, mindenkor mozog: „soha a nyelv meg nem fárad a szólásban” – és így tovább.

Zrínyi 1651-ben megjelent *Syrena*-kötetét Beniczky Péter jól ismerte. Hogyan imitálta? Olvassuk el válasz végett Beniczky tavaszénekét és évszakversét. A *kívánatos kikeletnek gyönyörűségéről* még Rimay hangján szól: „Jó hírrel jött fecske, / Újul agyag fészke, / Csacsog már házon kívül.” Rimay *Lelki vigasztalásának* azonban legfeljebb incipitjéhez és zárlatához van köze („Légyen jó idő csak, fecske száll házamra”; „Küldd el is fecskédet, hadd lássak jó időt”), a többi egy barokk évszakvers alaposan kidolgozott *Tavasztétele*. „Azzal ékes mostan zöld, [...] / Éled kikelettel föld” – előlegezi Beniczky a Petőfiig eleven rímet; aztán a flóra és a fauna következik a madárhangversennyel: a fecske csacsog, a varjú károg, a pacsirta szózatot mond, a fürj csattog, a héja süvölt, a gólya korog és kotyog. A századelőn már Wathay Ferenc hangicsáltatta madarait, majd a két Amade és Édes Gergely vezényelt versben madárzenekart. Megjegyzendő állomás a Beniczkyé mégis: rendkívül népszerű, kinyomott verseskönyvről van szó. Beniczky Tavasz-versében a fülemüle éjjel-nappal, torka szakadtáig énekel hősiesen:

Fülemüle ágon
Függ, csak kicsiny szálon,
Álom reá ne érjen,
Addig szól, s énekel,
Míg az *tajték vérrel*
Kicsiny száján eredjen.

Ez a csöpp énekes Zrínyi heroikus kismadara: „Miként fülemüle, *vértajtékot hányok*” (*Arianna sirása*). Beniczkynek amaz ellentéte is Zrínyiből ismerős, hogy az este leszálltával mindenki lenyugszik, „Csak nékem szegénnek, / Árva bús fejemnek, / Foly dolgom keservesen”. Beniczky ezt így találhatta Zrínyi *Fantasia* poeticájának – Balassin át Petrarcaig visszamutató – első madrigálstrófájában: vadász, juhász, szántóvető mind alusznak már napi dolgaik után, csak én virrasztok szerelmi bánatomban. Ezzel a kulccsal a Beniczky-tavaszének talányát is megfejthetjük:

Mit óhajtson lelkem,
S mit példáz értelmem,
Figyelmezz verseimre,
Nem testi fájdalom,
De bús aggodalom
Szállott mostan szívemre,
Tégy választott, Echó,
Ki vagy égben lakó,
Felelj mostan mesémre.

A találós kérdés tehát az: „mit példáz” értelme ennek a versnek, mi az a „bús aggodalom”, ami szívére szállott? A Visszhang tud rá „választot”, azaz választ adni adni: „Tégy választott, *Echó*, / Ki vagy égben *lakó*, / Felelj mostan mesémre.” Feleljünk rá: a vers szólója természetesen a szerelemre gondol, de ki nem mondaná. Beniczky mintha a hátában érezné a csóktiltó cenzor, Bartók nagyprépost szűrős szemét. De amit a szemérem eltakar, megmutatják a Zrínyi-imitációk: az *Echo-békó* rím változataival tele van a *Fantasia poetica* s *A vadász és Echo*; továbbá Zrínyinél is a Visszhang mondja ki a kényesebb válaszokat.

Beniczky tavaszénekének négytétéles párdarabja. *Az esztendőnek négy részinek mivoltáról*. Ez a szép évszakverse kiváltképpen a *Fantasia poeticából* ágazik el.

Én pedig mint bolond, mint esti *denevér*,
Járom az erdőket, mert az nagy *bánat vér*

– panaszoja Zrínyi madrigálstrófája.

Most már minden újul,
Vigad, örül s vidul,
Hogy tavaszi üdő ér.
Elment hó, víz, mocsok,
S fülemüle csacsog,
Echót *pökös* denevér,
Az kert virágokkal,
S mező harmatokkal
Minden *bánatot elvér*

– kövei a mestert Beniczky. *Az esztendőnek négy része...* első sorain is átüt a *Fantasia poetica*: „Mit bánkódsz *mostan* az szép kikeletben?/ Nézd, mint nőnek virágok az szép erdőben?”

Nézzünk körül most már máshol is. Ha Beniczky példabeszédeinek néhány helye valóban Zrínyi-vers, *Az idő és hírnév* fordulataival él, akkor azt a Zrínyi-prózából kellett ismernie, mert abban maradt fenn:

Az idő szárnyon jár,
Soha semmit nem vár,
És folyt mint erős folyás:

Vissza soha nem tér,
Mindent a földre vér,
Mindenekem hatalmas.

A Beniczky-példabeszédek hasonló fordulatai:

Gonosz hír szárnyon jár,
Lót, fut, senkit nem vár:
Az óra folyton foly:
Triumfáló szekér
Megfordul s földhöz vér.

A haldokló Farkasicsot a szigetvári hős így siratja el a *Szigeti veszedelem*-ben: „Csúsz haszontalanul rút kígyó az réten, / Semmit nem törődik hatalmas vénségén: / Ű megifiadik, mikor jön kedvében, / Elveti vén bőrét s megifjul testében. / [...] Csak maga egyedül az nyomorult ember, / Az ki gyors vénségéről soha meg nem tér.” Beniczkynek ilyen példabeszéde van: „Az kígyó megújul, / Hangya szárnyon repül, / Ha érkezik vénségére. Szarvas megiffiudik, / A sas levetkezik / Nagy hosszú esztendőkre. / Csak ember nyomorult, / Romlott és megsérült / Kicsiny s rövid időre.” Zrínyi a Farkasics-siratóban Marinót imitálja, aki már szintén követheti valaki közhelyét, amint teheti azt Beniczky is. Valószínűbb azonban, hogy a Zrínyinél már megmunkált változatot vette át. Zrínyi eposzának egy-két különleges szava is előkerül nála: „füst szó” (V, 26) – „szód csak füst”: „Siratja jó Zrínyi ő *kimenetelét*” (VII, 37)– „De az *kimenetel* ítéletet téssen”. Ami úgy értendő: az „exitus”, a „halál” a *kimenetel*. (Ritka régi szó, talán Jókai használta utoljára.)

A Beniczky-poétikát a *Befejezése ez verseknek* foglalja össze. Vajon mi a magyarázata, hogy Beniczky itt a népszerű, Zrínyi-féle négysarkú tizenket-tősöket veszi versformául? A populáris szándék, hogy értsék, jegyezzék meg, amit „együgyű eszével” mondani akar? (Hasonlatai is ilyenek: harkály, bika, borjú, méh, pók, róka, tigris, nyúl, agár, csak a *remora* exkluzívabb,

aztán vannak még „süketek” s „tótok”; utóbbiak egy szlovák közmondással szerepelnek.) Vagy az talán, s inkább, hogy versbe parafrazeálja Zrínyi *Syrena*-kötetének előjáróbeszédét? Beniczky *Az olvasónak* címzett Zrínyi-bevezetés bizonyos tételeit így visszhangozza:

Véget vetek immár csekély ritmusimban,
Noha az irigység, tudom, veszi szóban.
Ha ki nem szereted, írad mását jobban,
Ne marcangd elmémet ez kicsiny munkámban.

Harkály eledelért keres fában férget,
Eszébe sem veszi, vág mellyére terhet.
Tudom, verseimhez hogy elég szó férhet,
Mert bika alá is az nyelv borjút tehet. [...]

Véletlen bokorban az nyúl gyakran fekszik,
Kivel jó agár is sokszor nem érkezik,
Az asztrológus is néha feledkezik,
Juhász pedig tudja, ha idő változik.

Vasmacska is olykor gályát meg nem tarthat,
Remora kicsiny hal, de elenne állhat:
Fennhájázó elme az mit kigondolhat,
Az együgyű ész is utána nyomozhat.

Érdemlett szolgálat méltán zsoldot vészen,
Győzedelmes pályán vár ajándék készen:
Ki-ki bármint nyesse, dicsíreti lészen
De az kimenetel ítéletet téssen.

Nincsen oly sovány kert azért ez világon,
Avagy oly parlag föld akármely határon,
Hogy jóra való fű nem teremne azon,
Melynek hasznát olykor nem adnád aranyon.

Nem írtam ezeket elmemutatásért,
Hanem néha s olykor csak az multságért.
Nem laktam oskolát én az tanulásért,
Ezt értvén ne gúnyolj engem ritmusimért.

Süketnek két mesét nem szokás mondani,
Tótok is gyakorta azt szokták szólani:
Hogy bolondnak kovács nem tud eszet verni.
Írtam, az mit írtam, ha tudod érteni.

A *Syrena*-kötet élén a tanulásért „oskolát járt” Zrínyi is kötelezően szerénykedik: neki nem a poézis a mestersége: írta, amint tudta; vagyon fogyasztás verseiben (mint foltok a Napban, Holdban – Beniczky *asztrológusa* alighanem csak kalendáriumszerkesztő); amit írt, multságért (időtöltésül) vetette papírra. Beniczky hasonló pozíciókból keresi és magyarázza a maga mentségét: teremhet sovány kert, parlag föld is „jóraláló füvet”.

A maga soványnak, parlagnak vélt földjét Beniczky a Zrínyi-versek vizével öntözte. Az egyenként egy Balassi-strófás, összesen kétszázötven darabnyi példabeszédkorpusz formai felszabadítója feltétlenül Zrínyi volt: a *Syrenában* olvasható először kinyomtatott, egyik Balassi-strófányi epigrammákból álló versciklus (az eposz hőseiről: *Szigeti Zrínyi Miklós, Deli Vid Sarkovics, Juranics és Radivoj vajdák, Farkasics Péter*).

Beniczky ötletes, elegáns Zrínyi-imitáció évszázadokig megbújtak a *Magyar ritmusok* verseiben. Mondom ezt előnyére: az a jó imitáció, ami „az, és mégsem az” (Arany); amit jól illesztenek új helyére, amelynek genealógiája nehezen fejthető. A Zrínyi ösztönözte értékes locusok ismeretében különösnek tűnik fel Beniczkytól bizonyos Nyéki Vörös- és Rimay-versek szövegeinek saját kötetébe történő bekebelezése. Vajon ő tette ezt, ő akarta ezt így, együtt? Ha maga küldheti nyomdába s korrigálhatja verseit, feltehetően nem szunyókál, mint Bartók nagyprépost, aki boldogan engedte át szigorú istenes magáncenzúráján Nyéki Vörös Mátyás verseit, azért, hogy ellensúlyozza velük Beniczky világiságát, vagy mert fogalma sem volt róla, hogy azok nem Beniczky szerzeményei.

Zrínyi és Beniczky költői utókora egyformán diadalmas, Beniczkyn kívül még sokan jártak a *Syrena* iskolájába. Zrínyit azonban nem a közízlés tette ismertté, hanem kortársainak és későbbi követőinek intellektusa, a politikáról nem is beszélve. Költészete nem az olvasók körében volt népszerű; az olvasók a Beniczky-kiadásokat és Gyöngyösit forgatták ronggyá. Beniczky ugyanis arra a „fogyasztói” szintre tudta emelni kellemes futású, kifogástalan költői kultúrájú verseit, amelyet utána csak Gyöngyösi ér el. Ne feledjük: a *Magyar ritmusok* és a *Murányi Venus* egyazon év: 1664 szülöttei. Jelképes dátum: Zrínyi ősszel hal meg, de mint Arany János is elmeditál fölötte: Gyöngyösit még akár olvashatta. Ha Zrínyi netán Beniczkybe is belelapozhat (ez persze csak képzelődés), tanúja lehet, miként szabadítja ki az ő eposzából a török ifjú énekének évszak-strófáit, és állít össze mintájukra sajátképi, tetszetős, szabályos, négy Balassi-strófányi

tömör verset, amiben ráadásul nyoma sincsen a III. énekből származó Zrínyi-követésnek (*Az esztendőnek négy részének mivoltáról*):

Most már minden újul,
Vigad örül s vidul,
Hogy tavaszi üdő ér,
Elment hó, víz, mocsok,
S fülemile csacsog,
Echót pökdös denevér,
Az kert virágokkal
S mező harmatokkal
Minden bánatot elvér.

Nyár párló időkkal,
S csattogó esőkkel
Gyakran kedvet változtat;
Bolha s légy csípéssel,
Szúnyog bömböléssel
Nyugodalmat nem adhat,
Epesztő aratás,
Izzasztó kaszálás
Csak árnyékot kívántat.

Ősz szőlőgerezddel,
Szép sűrű képéssel
Az embert vidámítja,
Kövér vad- s madárral,
Megtölt pince borral
Lelket, szívet hízlalja,
Fáradsága hasznát
Most veszi s jutalmát,
Midőn asztagit látja.

Tél embert szomorít, oly
Gyakran tűzhöz szorít,
S fáztatatja az testét,
Sűrűn nyomja ágyát,
S hüvelyezi álmát,
Hányja s veti elméjét,
Ha mit gyűjtött nyárba,
Most aprítja tálba,
Hogy tengesse életét.

Mi már tudjuk, persze, hogy a *denevér – bánatot elvér* a Zrínyi-verseskönyv helyéről való. Beniczky tehát éppen hogy Zrínyit lapozgatja, vagy emésztgeti, amikor a „négy fertály esztendő” költői festésével foglalatoskodik.

Az eposz III. énekébe illesztett évszakok itt főszerepekben lépnek színre.

Beniczky egy műbútorasztalos tehetségével és rutinjával rakja össze az élénk intarziákat, s „műtárgya” gróf és báró, vincellér és kaszás előtt egyaránt kedves.

A költő Zrínyinek kellő helyen használt színei vannak, de aligha állott szándékában *Az különböző színefestékeknek értelme és magyarázatja* címmel verset írni. A minden rendű-rangú olvasóra tekintő Gyöngyösi annál inkább kedvelte a színek jelképiségének magyarázgatását. De már Beniczky megírta azt a verset a színek értelméről, amelynek címét az előbb idéztem. Kanonok lilaszín övvel, nagyasszony halványzöld szoknyauszálllyal, baltás hajdú kék posztóban, huszár veres mentében – melyiket nem érdekelné ez a köznapi „divat”-téma, főként ha a színek karakteréről, jelentéséről is közérthetően esik szó:

Király szín méltóság,
Ezüst szín uraság,
Piros jelent szerelmet,
 Fejér szín szüzesség,
Pázsit szín reménség,
test szín jelent gyötrelmet,
 Tenger szín habozó,
Láng szín tétovázó,
A zöld jelent kegyelmet.

Galamb szín értelmet,
Rózsa engedelmet,
Veres jelent haragot,
 Ég szín józan elmét,
Meggy szín szív félelmét,
Haj szín jelent haragot,
 A szürke gorombát,
Hamu szín ostobát,
Sárga jelent bolondot.

Barack szín együgyűt,
 Viola szomorút,
 Az kék jelent kétséget,
 Fekete éppen gyász,
 Tudod, mivel ruház,
 Jelent gyakran özvegyet,
 Szederjes siralom
 Szívbeli fájdalom;
 Ad mindenik értelmet.

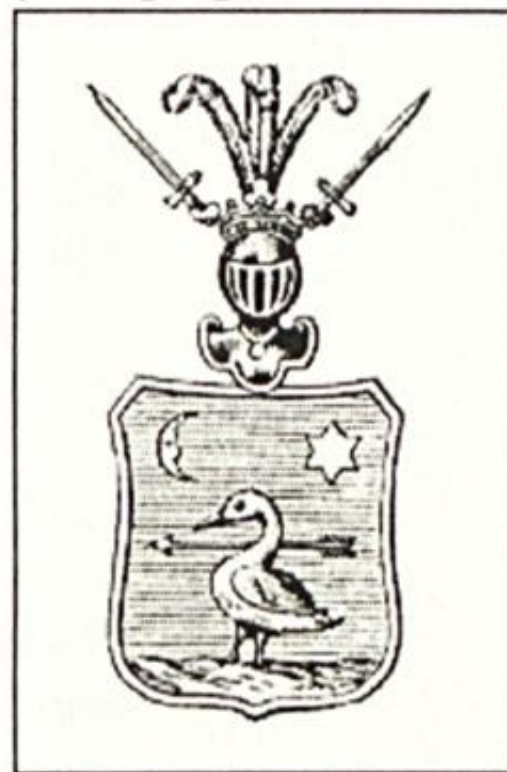
Hát még a nehéz filozófia (inkább „füles zsófia” lenne – csavarták ki értelmét vágyakozón a XVII. századi diákok); hát még a moralitás, a szerencse, a vitézség, a gazdagság, a szegénység, a rabság, a szabadság, a halál és az élet, az öregség és a fiatalság?! Milyen jó, ha egy kilencsornyi rövid Beniczky-szentenciában össze van sűrítve róluk minden fontos tudnivaló.

A *Közönséges példabeszédek* és a *Magyar szentenciák* disputációkat pótolhatnak. A szigetvári hős tizenegy versszakkal parentálja el Farkasicsot (VII, 38–48), Beniczky 246. szentenciája egy epigrammával foglalja össze a búcsúbeszéd lényegét – mint már idéztem. De vannak sűrítőményei saját verseiből is. A *Hogy az Isten egyedül maga veri az hadakat és nem emberi erő által* szentenciaként a versnek csak egytizede: „Nem az éles fegyver, / ellenség vért kever / Sík mezőben az harcon, / Nem emberi erő / S magahitt, vakmerő / Emel zászlót a sáncon, / De csak az egy Isten, / Azki mind ott s itten / Segít vízen s szárazon.”

Máshol a hadverő- és a nyelvprédikációból tanultakat tömöríti: „Az mély gondolatok, / És szívbeli titkok / Tanáccsal erősödnek; / Hadak vezérlése / S népek intézése / Nagy gonddal viseltetnek; / Nyelv igazgatása / S annak zablázása / Van kezében Istennek.”

A szentenciák tele vannak nyelvi közhelyekkel, mondásokkal, jól érthető egyértelműségekkel (A gyémánt meghasad a vértől; Szeget szeggel kell kiverni; Sok eszköz kell a bélessütéshez; Meleg kemencével álmodik a macska; Nem lesz szalonna kutyából; Eltűnik, mint a jégre metszett kép; Kígyónyom nem látszik meg kövön). A különlegességek ritkák.

De hogy „A szó zsebbe nem fér” (95. szentencia), ez elismerésre készlet. „A szók szárnyasak, mint az eleresztett madár” – mondta ezt még szebben Pázmány Péter.

A Beniczky-címer

Lukáts János

ÖT SZOBORSZONETT

JEROMOS

A barlang télen szörnyen huzatos
A hó behull és átsüvít a szél
A rőzsegallyak füstös tüzinél
Vén ujjad görcsbe dermed, Jeromos!

A falat hús az oroszlánnak jár,
Hajdan védett, ma védenced maradt,
Húsz év és ő lett megvénült fiad,
Nem tud magának semmit fogni már.

S a kézirat? Fel- s visszakunkorul
Két kő között a pergamentekercs
Görbült keresztről nézel szigorún

Le rám, uram! Rosszallod, s nem felelsz,
Vagy a világgal együtt konokul
Rest remetédet, társaddá ölelsz?

HEMINGWAY

Míg Santiago a zöld sziklájú révből
a halhatatlanságba evezett,
bámultak rá az Óceán vizéből
s útját kísérték tréfás delfinek.

Már marlintól nem kellett félni többet
az ég föléje bizalommal kékült
a vízi szörnyek messziről köszöntek
a vén halász s a tenger összebékült.

A másik tenger, melyet járt, az élet
s kiszűrt vizéből kis korallokat,
mely bárkájából messze földre fénylett:

az emberiség s a férfi öntudat.
S hogy jött a végső, titkos üzenet
vitorlát bontott s messzi útra ment.

VILLON

Anyjának szerzett bűnbánó imát
s térdig gázolt a bűnben ő maga,
lelkéből ácsolt bús kálváriát,
hogy meg ne láthassák térden soha.

Diákul költött kocsmabéli dalt
s a bordélyból a zárdához futott,
nem vállalt katedrát sem hivatalt,
köpeny alá már ing sosem jutott.

Kedvét pribék sem törte volna meg,
de hát a bor végül csak elfogyott...
s a nők közül is csak egy kis kokott

maradt, ki a tömlöcnél őgyeleg.
Herceg, ki ismerted, ne várj sokat,
légy kegyes: nógasd a hóhérokat!

MICHELANGELO

Mint Mózes, súlyos gondokat latol
megfejtetlen sok századéve már
hűvös márvány a fejedelmi trón
szelíden ömlik szét a dús szakáll.

És Isten adta kőtáblát szorít
rávésni törvényt, mit csak ő tudott:
hogyan él, kit éltet szépség és a hit,
hit abban, hogy a szépség győzni fog.

Mert sziklából nagy jellemet teremtve
fájdalmát kőbe zárva alkotott
Dávid hős volt, de Mózesé az eszme

s szenvedve nyert ez dicső alakot.
Ne tördd szét táblád, bár a nép hazug!
Hozsannáznak majd késő századok!

VÉN SANCHO

Csak ülni... Lám, a balgaságok
az ősz lovaggal sírba szálltak,
helyette csizmás jó tanácsok
harsány, magas lóháton járnak.

Ma annyi itt a bölcs, a hangos
s kevés, ki maga útra kél
örömré, bajra, szép kalandos
kóborlásra – a semmiért.

A ház mögött rozsdáll a kopja,
mely öltre ment szóért, hitért,
már hadakozó szélmalmokra

nem indul fel, inkább kitér.
Sejtetted, félted, tudtad jól, te
búsképű, nemes Don Quijote?

Húsvéti nyúl
(1985), tusrajz
311 × 220 mm

Locsolkodás
(1985), tusrajz
311×220 mm

Örömmel fogadtam Lipták Györgyöt...

(részlet)

A rajzokon káprázatos színek tobzódtak, csodálatos virágai szinte illatoztak, huncut szemű leányok-legények tekintettek rám, faramuci ördögök öltögettek a nyelvüket, s a szűrbe öltözött, hetyke tollas kalapos, öntelt sárkány vészjósló képpel szívta a tajtékpipát.

Örömmel fogadtam Lipták Györgyöt, aki mert olyan egyedi módon meseillusztrációkat készíteni, amire kevés példa van. Tökéletesen beleélte magát a mesevilágba, és eredetit alkotott anélkül, hogy eredetieskedett volna. Megmutatta, hogy a mese hősei nem mindig azok a kiváltságosak, akik tündöklő szépséget kaptak ajándékba a sorstól – hanem igenis az egyszerű hétköznapi emberek: néha kicsit molettebb kisasszonyok vagy marconább képű legények. És ha kell, ki meri nevetetni is a hősokeket groteszkbe hajló rajzokkal.

Mondandóját a világról, az emberről – főként a kiszolgáltatott, megalázott emberről – sajátos egyéni ábrázolásmóddal hozza tudomásunkra.

A világ minden gondja az ő gondja, minden öröme az ő öröme is – ettől a nyitottságtól olyan sokoldalú a munkája.

Simonits Mária

Simonits Mária

a Móra Könyvkiadó szerkesztője (1986)

Illusztráció: Fótonfót király (Móra Könyvkiadó, 1984)
tusrajz, 420×294mm

Sziklás táj
(1989) tusrajz, 240×180 mm

Középkori táj, kolostorral
(1989) tusrajz, 198×138 mm

*Illusztráció Szunyogh Szabolcs: Boszorkányszombat (Móra Könyvkiadó, 1988)
ceruza és színes tinta, 290 × 220 mm*

HARMÓNIKUS GROTESZK

A mindennapi dolgok sokszor varázslatos formákat rejtenek – vagy csak az ember látja így? Lehet, hogy nem is rejtenek, csak a mi elménk talál rájuk. Egy dolog azonban biztos: „sötétben” könnyebben megindul a képzeletünk. Lipták György illusztrációin számtalanszor jelennek meg eltúlzott alakok külsejükben, személyiségükben egyaránt. A jellemek domborítása a többrétegű értelmezést, a rejtett tartalom felfedését segíti.

A művész által kikísérletezett technikák is több esetben ennek a világnak határozott kifejezését szolgálják. Egyik ezek közül a ceruza és egyetlen kiegészítő szín használata. Sűrű, lendületes szürke vonalak és lazúros felhő- vagy ködszerű festék foltok.

A művész az ellentétes alakzatokból fejt ki az ábrázolást. A foltos részek egyszerre bontják szét és fogják össze a vonalokból kialakított formákat. Az eltúlzott, lendületes ívekre a kompozíciót másik irányba húzó görbületek rímelnék. Harmónia a groteszken belül. Az emberi, állati, növényi természet határai a színkezelésben és a formákban egyaránt összeérnek. A lélek a természeti alakzatokba belelátható élőlényeket használja fel hangulatának kifejezésére. Így lesz a napból fáradt, öreg, kövér fej vagy manó és ördög gyökerekből, sziklakerti növényekből.

A művész figurái sokszor az alapvető emberi, állati vágyakat tükrözik: az éhség és alvás mint disznóorrú éhes ördög illetve dunnává változó lány.

A lényeg a részletekben rejlik. Minden elemet külön meg kell figyelni, hogy

észrevegyük az ördögök hegyesedő szakállában, szarvában kifejeződő haragot vagy a kottajegyeket a füttyülő öreg lobogó hajában, bajszában, ruháján.

Lipták György lényei nem a mesék világát tárják elénk, hanem az életet. A mesebeli történetek folyása bár varázslatos, de kiszámítható. Az élet előre láthatatlan, megdöbbentő események sora, melyben apró, de fontos részletek épülnek egymásra. Ezt figyelhetjük meg Lipták György művein is. Csak hosszas tanulmányozás tárhatja fel elmeink a művész alkotta varázslatos formák rejtőzködő lényegét.

Rákos Katalin

IV. éves művészettörténész hallgató

*Illusztráció Szunyogh Szabolcs:
Boszorkányszombat
(Móra Könyvkiadó, 1988)
ceruza és színes tinta, 90 × 90 mm*

Illusztráció Angela Nanetti: Nagypó a cseresznyefán (Móra Könyvkiadó, 2002)
ceruza és színes tinta, 290 × 200 mm

Illusztráció Angela Nanetti: Nagypó a cseresznyefán (Móra Könyvkiadó, 2002)
ceruza és színes tinta, 290 × 200 mm

KEGYELMI ELJÁRÁS

- A vétkes akkor mer repülni, ha köd szítál – mereng a fehér ruhás.
- És a vesztes tud repülni, ha mag van a szájában? – ereszkedik alá a kátrányszagú.
- Biztos vagy benne, hogy más a vétkes és a vesztes?
- Ugyanaz?
- Igen.
- Gyere a világosra! Azért vesztes, mert vétkes, vagy vétkes, mert vesztes?
- Node rosszabb talán az egyik a másikánál? A bűn büze? A legyőzött gúzsba kötött vasra vert akarata?
- Megkötik, aki rosszat tesz. Megkötik, aki ellenáll.
- Megrontják!
- A vétket megelőzően, vagy a csata előtt? Vagy közben? Utána?
Csend. szárnyzuhogás. Jöttek? Ellibbentek?
- A kegyelmi eljárás alanya pedig ott ül a kissámlin a mosókonyhában. Amit az imént nyilvánítottak tárgyalóteremnek, zárkának és lehetséges síralomháznak az eljárók. Lehet, hogy még a vesztőhely is itt lesz?
- Alany fölött úgy vitatkozott a fény és a homály angyala, mint döglött verébfiókért a lábatlan és a szárnyas bestia.
- Ja, hogy a lábatlan most szárnyas kígyóként jött és kátrányszagban, míg éppen a fehér pendelyű kulcsolódott magába a kövön? Ez a kegyelmi eljárás polaritás váltásait hivatott ábrázolni. A fehér ruhás és a kátrányszagú egyszerre eljáró és futár.
- A sötétszínű és a világos hetek ezen futárai tehát jól összekeverték magukat és a másikat. Hát még Alanyt, aki olyan pucér, mint a győztesek és a tiszták. Pőre még az ülőke és a csuklóra szorított zsinór is.
- Köd is van. A magokat meg rég, lenyeltem. Akár repülhetnék is – fészkelődik a sámlin – Bal szárnyamon déli nap virít, jobb szárnyamon újhold vakon. De mi a vád és hol a csata?
- Háta mögött egyszerre szólalnak meg a futárok, akik csak színleg távoztak el. Alig értheti itt-ott szavukat. Mindegyik mást hadar. A fényes a vádat, a szurtos a vesztést.

– Hétfőn kétségek fogtak el. Hitted, mint reggelbe fúlt álom keresett egész nap. Kedden a remény hibádzott szívedben. Elhagyatottan jártál a tömegben: hagytad, hogy elhúzódjának tőled. Szerdán elszomorodott a szereteted. Miként szeressek, kérdezted magad. A butaság csütörtökre kerített hatalmába. Pedig végig okosnak hitted magad. Péntekre már a mérték tónusa sült szénné. Elvásott az istráng. A gyávaság kísértett meg szombaton. Magadnak is meghunyászkodtál. A hetedik erény is megingott benned vasárnap. Igazat adtál a hazugnak: szégyenbe taszítottad az ártatlant. Mi lehetne hát az ítélet?

– Este mindig büszkeség fogott el, mert nap közben a siker máza ráégett az arcodra. Éjjel a virrasztás és az álom idején is a mohó pénzvágypapadt a szurokragacsos sötétségbe, amelyben elmerültél. Pirkadattal a bujaság örvényében merültél alá. Reggel örökre megharagudtál arra, aki figyelmeztetett büszke, kapzsi és buja vagy. A telhetetlenség délelőtt harapódzott úgy el benned, hogy étvágyadnak, kívánságaidnak rabja lettél. A dél még messze volt, amikor a bálványok és a misztika-árnyék is elvesztette egy fontos részedet. Délután megirigyelted, akiről azt hitted a tieidnél több öröm jut neki. Alkonyattal aztán lustaságod árult el. Egy nap és hét bűn, azaz hét veszteség.

– Azt hittem fejemre olvassátok mindazt, amit terhel, megmondjátok: hol zajlott itt a nagy ütközet. Figyeltem. És mire ordítózásotok elült, úgy találtam, ti vitatkoztok: én ürügy vagyok, bár én várok megkötözve – pillant erre is, arra is Alany – Látjátok, telnek az ezredévek, mintha múlna valami fontos. Amint hallgatom beszélgetésetek, tudom: mégis áll az idő. Forog az ég. Ugyanaz az ég.

Lehajtja a fejét. Keserűen folytatja.

– Az állóvíz előtti korban Salamon árválkodik törvéynapi példájával, mikor szint vallott szüle és mostoha. Később per perre, háborúra háború. Mire a tárgyalások, mire a vérontások? Ugyanaz az ég s a föld.

Alany alatt megcsikordul a kissámli, amint a folytatásnak feszül.

– A törvény arra való, hogy mintát adjon. Életmód-javallat. Büntetési záradék helyett a hitelesség bölcsessége a nyomaték. Ti meg feketében és fehérben a felsőbbtség és az erő kétes kinyilatkoztatásaival béklyóztok meg, hogy törvényt üljetek felettem. Törvény ez? Rajtam kívül?

*

Mintha egy nyomasztó filmet nézett volna végig. A vízió most mégis másként zárult. Várta, hogy megjelenik a képernyőn a stáblista. Várta és rá

kellett jönnie, maga a valóság a mosókonyha az előregedett gőzökkel és szagokkal.

Tegnap napkeltétől későestig úton volt. Tizenöt órát vezetett le és kétezer kilométerrel tagjaiban érkezett meg. A kiállítási csarnokban leadta a paravánokat és a vázvasakat. Alig várta, hogy a Szatraphától, vagyis a főnökétől kapott címen lefűrödhessen és álomra hajtsa a fejét. A szükségszálláson megfagyott körülötte a levegő, amikor a feltűnően sérült íriszű gondnoknőnek megmondta: ő ugrott be társa helyett, és bizony otthon maradt a most firtatott, ritka életmentő gyógyszer a nő nagybeteg lányának.

A rossz-tekintetű matróna sipítva taglalta neki haragjában, hogy az ismeretlennek jó lesz vigyáznia a közös helyiségekben, a fürdőben és vécében. A sok szoba-bérlő között ugyanis több a vendégmunkás, akik sötét üzelmekkel is foglalkoznak a gyárépítés mellett. Az átutazókat előszeretettel szorongatják meg.

Alany azonban kizárólag a szobaszámra és a tisztálkodó terek helyére figyelt, elengedte füle mellett az ingerült fecsegést.

Utólag tudta; óvatlan volt.

Fájt a feje a hosszú robogástól, minden ereje elhagyta. Ezért is nyomta el az álom a kádban. Amint lecsutakolta magát és elpilledt a forró vízben, akkor is álmoképek futottak előtte, mikor kipottyant a kezéből a szobakulcs. Az éjjeli sűrű csendben nagyot csörrent a kövön. Ő megmoccanni is lusta lett volna, ha ébren marad. Talán erre figyelt fel a két vendégmunkás.

Először a szobát pakolták ki, hogy utána egyetlen kulcslopás hozta fogástól elhűlve úgy döntsenek: hosszabb időre ki kell iktatni az éjjel érkezett idegent. Megállapodtak, ha Alanyt a félreeső mosókonyhába zárják, rozoga kocsijukkal akár a határig is eljuthatnak a szép summával és a többi zsákmánnyal, mire keresni kezdik őket.

Alany már az épületen kívül eszmélt fel, hogy fura esemény szereplője. A két tolvaj olyan finoman emelte ki a langyos vízből és cipelte végig a csúszós testet a folyosón, hogy a kisémmizett puszta tárgyként viselte. Az elejtett vad módjára hurcolt Alany sokáig egy álomnak hitte ezt is. Ha csendben marad, cipelői is azt hiszik, alszik.

Elbődült, ezért az események felgyorsultak. Ő rúgott, hadonászott. Az életre kelt csatakos testtel már nehezen boldogult a két férfi. Elejtették és tompult hempergés következett. Birkóztak. A kemény fiúk egyébként elbántak volna Alannal. A meglepetés mégis felemás eredményt hozott. A dulakodás közben az egyik ellenfél zsebéből furcsa tárgy esett ki. Alany a küzdelem közepette baljával tapintott rá. Sejtette, fontos a tolvajoknak. A

hempergés során észrevette: a markába szorított kis csomagocskáért ölni tudnának támadói. Már a mosókonyhában huzakodott a pucér a ruhásokkal, mire azok úgy döntöttek: először megkötözik, aztán veszik el az áldozat zsákmányát. Alany gyorsan belátta ezt, ezért egy alkalmas pillanatban szájába tette az apró holmit. Akkor érezte: selymes felszínű, puha, rombusz alakú párnácska. Amint nyelvével összepréselte, tapasztalhatta kemény kerek tárgyat rejt a zsák.

Már gúzsba kötve hevert a hideg kövön a benti ködben és cibálták, taposták, rátérdeltek, amikor az az ötlete támadt: lenyeli a titokzatos selyemrombuszt, hogy magánál tarthassa.

Sikerült. A két vendégmunkás belesápadt. Hátravetették magukat. Szemmel láthatóan minél távolabb akartak lenni Alanytól. Ő meg csodálkozott a fordulaton. Azt hitte, mégiscsak álom, vagy idegen film ez az egész...

*

Alany a vád fényes követével jutott el először addig, hogy folytassa vele a vitát. Arra számított, a szurtossal is módja nyílik hasonlóra. elhitta, az erények időleges elvesztése egyben mentség is, ha valami eltávolodhat, ugyanúgy visszatérhet, vagy utána lehet menni. Azt hagyta számításán kívül, hogy a követek mindig egyszerre beszélnek a vitázóval. Abban pedig nagyon tévedett, hogy az általa az angyallal egyszerre elmondottak veszendőbe mentek volna. A megszokás szerint ugyan akihez beszélnek, hallgat, aki csak beszél, annak füle zárva lenne, de ez lett a nagy tévedés. Félelmében, hogy az érvek vibrálása közben fontos szempontot felejt el, akárcsak a szurtos az imént, ő is keresztbe beszélt az angyallal, a mondandója végéig. Megint homályban maradt neki, mi is a vád igazából.

– Lehetek-e én egyedül, aki elválasztom az igazat a hamistól? Lehetek-e valakivel, vagy valakikkel tiszta szívvel? Hagyják-e életem kicsiny történései? Egyszerű per lenne az egész kicsiben és nagyban kiszabott élet? Aki kételkedik, az rögtön hadilábon is állna a bátorsággal? Mindent úgy tudok, ahogy az tényleg van? A bizonytalanság vajon elta-
karja előlem, hogy lássam? mikor áll

– Geburah, vagyis a hatalom nevében jöhettem, beszélhettem én. A hatalom az erő egy kifejeződése. Miért kételkednék, hogy ez az erő Isten ellenére van? Ha pedig isteni erő-irány, én látom meg a mártír szentek, a templomos lovagok, Jeanne D'Arc, a prédikátorok, az eretneknek és boszorkánynak hazudottak pereiben a romlástól ment(es) gondviselést.

középen a mérleg nyelve? Ha mérlegelek, rögtön együgyűnek kell peccétnetek? Engedékenységem, vagy állhatatosságom inkább szeretetem legmélye? Mondd fehér, elvárhatod-e tőlem ezek nyomán még azt is: amikor választani kényszerülök, reményem is kihunyjon, hiszen megfeleztam a világot. Elárultam talán Istent, midőn hitemet mélyebbé és magamnak érthetőbbé akartam tenni?

Alany áldott helyzetét bizonyította, hogy ösztönből ugyanarra válaszolt, amit a vád a szemére vetett. Kérdezett, amivel felelt. Az egymásra olvadt mondatok után hosszú csend borult a három lényre a furcsa helyen. Ott, ahol a tisztítás helye van. Talán titkos célzatosság is feltételezhető abban, hogy a banális esetből jelentőségtelivé lett eljárás kezdete, közepe és végkifejlete is a mosókonyhában, a tisztulás, a megtisztulás ködös közegében. Ezt fehér, szurtos és Alany is érezte.

A kátrányos most csodálkozott rá, hogy a másik kettő hosszasan bámul rá. Várják a vesztes és a csata feltárását. Tőle, aki szóba hozta. A per viszont számára hibádzott. Kevésnek találta a hét vétket, vádat, ezért először csak némán nézet farkasszemet fehérrel, aztán szóvá is tette neki, egyszerre vitatkozott társával és Alannyal. Amint nekilátott, rövidesen a gúzsba kötött is beszélni kezdett. Újra párhuzamos szóözön helye lett a mosókonyha.

– Mindig későn fogott el a büszkeség. A pénzről pedig elhittem, csak azért kellene, hogy a napi apróságokat össze tudjam építeni a kerek naggyá. Olyan mélyen kellett gürcölni, hogy elhiggyem: jól játszom a szerepem. A kapzsiság amolyan túlsó partnak számított. Hazudik, aki azt mondja, a szex kivetülése a gondolat, az élet összes mozdulata. Pont fordítva éltem meg minden percet a bujaságban. A szándékolt tett helyett

A hatalom erő. Ítéletre jogosít: Geburah annyit tesz, mint egyben a hatalom és az ítélet. Perből válik az ítélet, vagyis laposabbak bár Salamonénál a jakobinusok hozta és a róluk hozott végzések, a legújabb birodalmak hamis kémperei; néhol egyek azzal a régi eggyel. Csakhogy a Geburah felelősség. Nekem is.

– Ha itt a Geburah, miként maradhatna el a Gedulah, a dicsőségből fogant kegyelem? Hatalom és Ítélet itt, Dicsőség és Kegyelem ott. A per válasz, de a csata, a győzelem is az.

Hol a per? Mert a csata mindennapos. Melyik csatád tagadod meg? A kicsi szürkéket? A nagy, fényárnyékosakat? A tegnapit, amikor a távolsággal küzdöttél, hogy ideérj? Az éjjelit, amikor a két idegennel szegültél szembe?

bújtam ágyba. Szelep a fojtásra. Hirtelen haragom újabb és újabb felvillanása volt még ilyen szelep és az is marad. Talán mentség is lehet, hogy a mozaik foldozása lett az alkalmi torkosság, a misztika és a babona olcsó borainak mámorába fordulni. Irigységem addig tartott, ameddig hangom. Te, mocskos, és te is csillámkodó, biztos megérezitek egyszer, milyen a bűdösben az illatokra gondolni. Vagy megfulladsz, vagy előbb-utóbb elfog a csüggedés. Láttál már csatát, ahol csak rohamoznak? Mikor döntetek rólam? A csata közben? A háború végén? Vagy ti vagyok az ellenség?

Alanynak beszéd közben is megakadt a fülében, hogy a Gedulah-lény Niobét is belekeverte fejtegetéseibe. A nő csodálata még ebben a szélső állapotban is átborzongott testén és szívéen. Köldökétől ujjbegyéig érezte mosolyát, hangját, illatát.

Már bezárkózott volna kettejük egymás körüli keringésébe, amikor visszazökentették a mosókonyha ködébe. A kegyelmi eljárók, sötét és világos süvöltöttek rá.

– Mire a kezdeti nagy fölényeskedés? Azt mondtad vitatkozunk egymásért, aztán te is ugyanazt a kárhoztatott hangzavart választottad. Zajba ottottabb erődet.

Amint egymást váltogatva provokálták a szerelmétől visszarángatott Alanyt, neki a kezdet emlegetésétől sejlett elő megint a két vendégmunkás sápadt arca, a pillanat, amikor ezek a valóságtól távoli lények kifordították életét a sarkából.

*

A két tolvaj egy-egy pillanatban elkapott mozdulatából, szemvillanásából, arcéléből, hajából Alany tudta: távoli, egzotikus tájék szülöttei. Ha figyelmét mindezek elkerülték volna, a lenyelt tárgy végképp rádöbentette volna. Olyan kegyeser jutott a gyomárba, ami érintkezve a nedvekkal amulettből büntető rontást idéző eszközzé lett rablói számára.

A mosókonyha zuhant a semmiben. Először a két vendégmunkás kezdett lebegni, aztán – úgy gúzsba kötve – ő is. Az apró ablakokon egyre erősebb fény ömlött be. A támadók vonyítottak félelmükben. Látszott, ők tudják, mit szabadítottak el, amikor hagyták lenyelni az amulettet.

A viharba keveredett mosókonyha hosszú szabadesés után vetődött a valóságon túli partra. Alany mintha a mennyezetre ragadt volna. Látta, hogyan válik a betonpadlat a mélységen is túl tajtékos ingovánnyá. A fortyogó masszából – először azt hitte, csak káprázat – alakok nőnek ki, színük, mint a mélybe húzó latyak, fakóbarna. Emelkedtek és magasodtak egyre feljebb. Fejük, bár ugyanaz a sárszín, imbolygott, akár a gyertyaláng. Neki idegen volt mind a hét mocsárfi. A másik kettőnek viszont majdnem a szíve szakadt bele, hogy Mammon, Asmodeus, Leviatán, Belfegor, Sátán, Lucifer és Belzebub, a hét főbűn ördögei szöktek szárba olyan törzssel, amely melléjük emelte testüket és gonoszságukat.

Az álmok ilyenek. A beszéd felesleges. Minden szereplő tudja, mit akar és mit akar a másik. A két veszendő is tudta: elérkezett kárhozatos végórájuk. Már percek óta dobhártyametsző, élesen magas hangon rikoltott a hét pokolfajzat. Ahhoz fordultak, akinek a zsebéből előkerült a talizmán. Összekapaszkodtak. Kört vontak a reszkető ember köré. Iszapgyökerükön ringtak, mint a tánc elején. Közben az alig elviselhető visítás. Felröhögtek a hetek és lángra kap az elátkozott, magnézium fényben lobban el, hamu is csipetnyi marad utána.

Alany megdörzsölné a szemét, hátha álom, hátha film, de lekötözve és a plafonra szorulva inkább elveti az ötletet.

Fel kell ocsúdnia, amikor a másik következik. Süketítő rockzene bőgött fel a semmi fenekén nyúlászzkodó mosókonyhában. Minden ördög énekelt. Vokálban. A szöveg csak a refrénnel jutott el Alany értelméig, egyre csak azt ismételték a mélység fattyai a fülbemászó slágerdallamra: feltűnik egy tetem aranylávjú színben, feltűnik egy tetem aranylávjú színben.

A büszkeség Lucifere köp bele elsőként a zenébe, de köpete úgy ér célba az áldozat középső csigolyáinál, hogy a nyúlós anyag még a köpő szájában hagyta a farkát. Így történik minden új köpésnél. A kapzsiság Mammonja az esendő tenyerébe köp.

– Feltűnik egy tetem aranylávjú színben, feltűnik egy tetem aranylávjú színben.

A bujaság. Asmodeusa a lábaközét célozza meg. Sikerül eltalálnia. A harag Sátánja a szerencsétlen szabadon maradt ökölbe feszült kezét köti össze a vaskos ökörnyál-szálon magával.

– Aranylávjú színben, aranylávjú színben.

A torkosság Belzebubja szájon, az irigység Leviatánja szívtájon, a restség Belfegorja pedig bokáján köpi be. Nyúlnak feszülnek a szálak a főbűnfattyak és az agyonköpködött között, aki még él, vonaglik.

A zene még akkor is szól, amikor egyre sebesebben beszövik, mint a pók a legyet. A köpetszálak minél vastagabban lepik el az embert, annál jobban világítanak.

Aranylávjú színben.

*

Már-már az is megfordul Alany fejében. Neki meg azért mennek neki, mert lenyelte az amulettet. Fénylő és időnként elhomályosuló tekintetüket rá-rávetik, mégsem mozdulnak felé. A nyál már rég megfojtotta a vendégmunkást. Az ördögök ki is engedték a fényes nyúladekót a szájukból.

Beáll a csend. Most mi lesz?

Megkötözve a mennyezeten Alany a mosókonyha meg benőve ördögökkel.

Az ablak ragyogásán Fides, Spes, Caritas, Prodentia, Temperentia, Fortitudo és Justitia siklik be. Csilingel érkezésük. A hét bűdös eközben egyre csak rőfög.

A hét most érkezett leveszi a plafonról Alanyt és úgy pucéran, összekötözve ráteszik a sámlira.

Caritas a nagy igyekezetben hozzáért valamelyik ördög szarvához. Megzizent a szárnya tolla. Rögtön a falhoz vágódott minden transzcendens. Be kellett látniuk – legyenek bár mennyeiek, vagy pokoliak –, ez a baleset kikapcsolja őket. Alany eljárásából; csak futáraik folytathatják le, amit lefolytatnak.

*

Szerinted a csata, vagy a pere? Mi ennek az alanynak a csatája? Az élete? A félelmei, a takargatásai? Kegyelmet kap? A győzelem kegyelmét, vagy a vereségét?

Mi ennek a főszereplőnek a pere és milyen ítélet lehet? Az esik nagyobb súllyal a latba, hogy lenyelte a magot, hogy kirabolták, hogy vitatkozott a mennyei és az alvilági futárral, hogy előtte az angyallény meglegyintette a kénköves leheletű szarvát?

Kegyelem és Ítélet a vitatkozás indulatán, a mentségtaláláson/keresésen múlik?

*

és amíg a futárok, a lent és a fent küldöttei a sarokban suttognak, tanakodnak, tanácstalankodnak, Alany imába fog.

– ...mert Tiéd az ország és a hatalom és a dicsőség aranylávjú színben – mondja a motyogásból mostmár hangosra váltva.

Zsávolya Zoltán

YOUR SELF KÖRÜT,
AVAGY BABITS MIHÁLYKÉNT, PESTI UTÁN

EGYÜTT ÉS KÜLÖN

Lipák Ernő, a könyvek nélküli író – aki olyan kényelmes volt, hogy nemcsak kötet összeállításáig nem jutott el soha, de az utóbbi években lényegében már egy sort sem alkotott –, nyár óta korábbi szokásától eltérően rengeteget kószált odakint. Annyit, amennyit ettől az alacsony, vékony, csendes, korábban majdnem kimozdíthatatlanul otthonülő fiútól mindenképpen különösnek lehetett venni. És különös is volt a dolog. Ahogy kevés számú ismerősének bizalmas információ gyanánt, fővesztés terhe mellett bevallotta: Lipákkal bármilyen napszakban gyakorta előfordult, hogy egyszerre csak, jóformán akaratan kívül, legalábbis minden különösebb elhatározás nélkül ott találta magát valahol a forgalomban vagy egy-egy kihalt kereszteződésben, hogy aztán különféle találkozások, látogatások, netán kalandok közben nem jelentéktelen mennyiségű órát a székesfőváros fedél nélküli terein töltsön. Megesett, hogy az efféle eszmélési pillanatban már éppenséggel túlvolt valamilyen akción, minek utána rezignáltan intette le a mellette elhúzó taxit. Újfajta tapasztalatgyűjtő útjainak és sajátos viselkedésének hátterében Babits Mihály állt – a kiruccanásaival.

A Földre, illetve Magyarországra inkognitóban visszatérő költőfejedelem 2000 júniusában, egy kánikulai éjszakán, a gyalog hazafelé tartó Lipák Ernőn keresztül talált ismét testre, illetve lakásra. Kísértetként beleszállt az enyhén kapatos, így magáról is keveset tudó fickóba, esetleg: az író gyakorta éppen róla képzelgő lelkéből egyszeriben érett fizikummal „kiszületett” – majdnem mindegy, hogyan történt. Mindenesetre továbbra is elég ritkán vált láthatóvá a literátus vagy egyéb közönség számára, tehát bizonyosan nehezebbre esett a megtestesülés. Alaposan meggondolta hát, mikor él vele. Még valószínűbb, hogy – nehézség ide vagy oda – nem is gyakran akaródzott neki a nyilvánosság elé lépni. Hiszen Lipák Ernő lakásában húzódott el a világ szeme elől, olyan helyen, ahová annak rokonain és néhány hölgyismerősén kívül emberfia még nem tette be a lábát, nemhogy bárki is az

irodalmi világból. Persze, ügyes visszatérése, az a mód, ahogy a még fiatalnak számító szerző teljes lényét diszkrét határozottsággal létezési célra használta, rettentően profi volt. Eljárása az ismételt eltűnés alternatíváját is olyan természetességgel kódolta magába, hogy körültekintő óvatosságát szállásadója majdnem túlzásnak érezte.

Babits Mihály ritkán kockáztatott, tulajdonképpen csak otthon vált ki Lipák Ernőből, kizárólag akkor, ha az becsukta maga mögött a bordázott felületű, vasalt ajtót. Addig legtöbbször szinte maga az érintett sem vett észre belőle semmit, akkora nyugalommal rejtőzött a belsejében. Legfeljebb gondolkodásának tökéletesedése tűnt fel neki ilyenkor, meg némi kisfiús érzékenység. A hihetetlen nyitottság, a csaknem szenvedéllyé fokozódó érdeklődés az Örök Emberi dolgai iránt. Mármost az előszoba hosszúkás, sötét terébe érve enyhe émelygést érzett a gyomrában, de csak egy pillanatra, mint amikor gyermekként hintázott, és ülőkéje éppen a legmagasabb pontra ért. A fogas tükrében aztán ott látta maga mellett a hórihorgas, újabban kicsit hajlott hátú alakot. Babits nem szólt, ehelyett egyenesen a fürdőszobába csörtetett. Némi prosztata-problémával birkózhatott, mert rendszerint sokáig bent maradt. Ki már általában háziruhában jött, nyomban helyet foglalt az egyik karosszékekben, és olvasásba mélyedt. Igényei a mindennapi szükségleteket illetően egyébként nem túlzottan voltak. Annyit evett, mint egy madár, ellenben végtelen mennyiségű könyvet és folyóiratot pusztított, aztán meg aludt, nem tekintve, nappal van-e, vagy éjszaka. Az egyetlen háborgató jelenségnek számító, ámbár gyakori WC-robajlást leszámítva alig csapott zajt, így Lipák megbízható bútordarabnak tartotta. Egyetlen valódi (és néha terhes) mániája a kiruccanás volt, amiben azonban végtére is megértő és előzékeny házigazdája messzemenően a szolgálatára volt. E téren az öregúr nem nélkülözhetette fiatalabb pályatársa tevőleges segítségét, ezért – no meg alapvető módon egyértelműen készséges fogadtatásáért, eltűnéséért cserébe – minden további nélkül lenyelte, hogy Lipák maguk között, fáradtságában, estéli foglalatosságai közepette vagy éppen növendég társaságában néha mintegy keresztülnézzen rajta, levegőnek tekintse. Hiszen egyébként sokat beszélgettek. Babits igazából meglehetősen sűrűn, úgy két-háromnaponként is szigorúbban elővette Lipákot. Ilyenkor működésbe hozta a maga ünnepélyes-körülményes gesztusait, és a másiknak szertartásosan szembe kellett ülnie vele a dohányzóasztalnál. Így vitatták meg, mikor, hová és miért mennek.

De sokszor indultak szórakozni kettéváltan is. Ez, különösen ha egymással tartottak, mulatságos, noha kissé kockázatos játék volt. Az ismerős társaságokban először nem tudták mire vélni a mindig gondosan öltözött,

választékos modorú, megfontolt figura jelenlétét, szemvillanások sokasága kérdezte a háta mögött Lipáktól: ki a fene ez?

– Nem látjátok, hogy a nagybátyja?! – méltatlankodott az egyik lány, aki be akart vágódni Lipák Ernőnél.

– Igaz ez? – tudakolták gyanakodva a többiek.

A fiú csak morgott: – A felelet nehezebb, mint bárki gondolná.

Tóth Franciska

BABITS KOSZORÚI 1941–2001

HANGOLÁS:

„Ki ünnepli ŐT ma, mikor a vágy, a gond/ messze az Övétől (..)?”

1.

ESZTERGOMI PILLANAT

A délutáni ablakon
beragyog a nap,
barna sávot szeg be
arannyal.

A háztetők fölött
belvárosi hangulat
s dobhártyád
Babitsot remegi.

2.

NYOMODBAN

Régi, kedves arany délutánok emlékei!
Teaízűen felderengtek.
Beszélgetünk.
Az idő édesen múlik.

3.
ŐSZT SIRATÓ SZERETŐK

Jó a fuvallat és az elől:
magasba rohannak a szép levelek.
Harsan az örült, víg muzsika s tánc,
járja a gyorsat a sok hancúr kisöreg.
Szólal a ritmus, lángol a szín,
izzik a vérben a lombkorona.
Sárga szemével könnyez a fűz,
levitorláz földre a nyíl-levelecske,
zokogva a Kedves épp odalép.
Puha érintését őrzi az ág,
s várja, hiába, szép tavaszát.
Lásd meg végre te szép fűzfa,
ilyen élet az érzőké:
ifjú szívével bontja virágját,
feje csorgó olajtól illatozik,
zsibbad a vére perc-ölelésben.
Múlik mégis, de a lelke örök,
porlik a romlandó test.
Eljön a tél majd, bár hideg az,
földre lehullik az égi vigasz.
Hullik a gyöngyfényű, mennyei hó,
hangzik az éjben távoli szó.
Tűnt idejét hát elfeleded,
ki arany muzsikával színt ecsetelt,
messzire látszó isteni díszet?
Jöjj, gyere kedves, nézz ide hát,
tisztá színű, szép párna alatt,
nyugszik a barna, lágy szemű ősz.

4.
ELŐHEGY

1.
Budapest, Esztergom.
Térbeli koordinátáim.
Kijelölik helyem
e ritka szép országban.
Megdöbbenve rájöttem:
mit is jelentenek.
S mit jelentettek másnak.
Neki.

2.
Lépteimet hosszan visszhangozza
széles sávjával a Reviczky utca.
Várom, álomtalanul várom:
mikor áll meg az idő?
A háromnyílású ablak
mögött soha nem ég fény,
a komor barlang önmagába hullik,
pórusaiban elrejtve mi rég volt,
elrejtve a múlt.
Itt valami érint.
Genius loci, belvárosi pillanat,
feloldanak-e a szavak?

3.
Ívesülni látszik a többi közül:
Előhegy,
nekünk is jutott régen itt egy
telek.
Lépteimnek dobbanását
puhán nyeli el a föld,
már itt vagyok.
Köszöntenek a fák,
hajlongva járják édes táncuk.
Porában is ölére hív a régi ház.

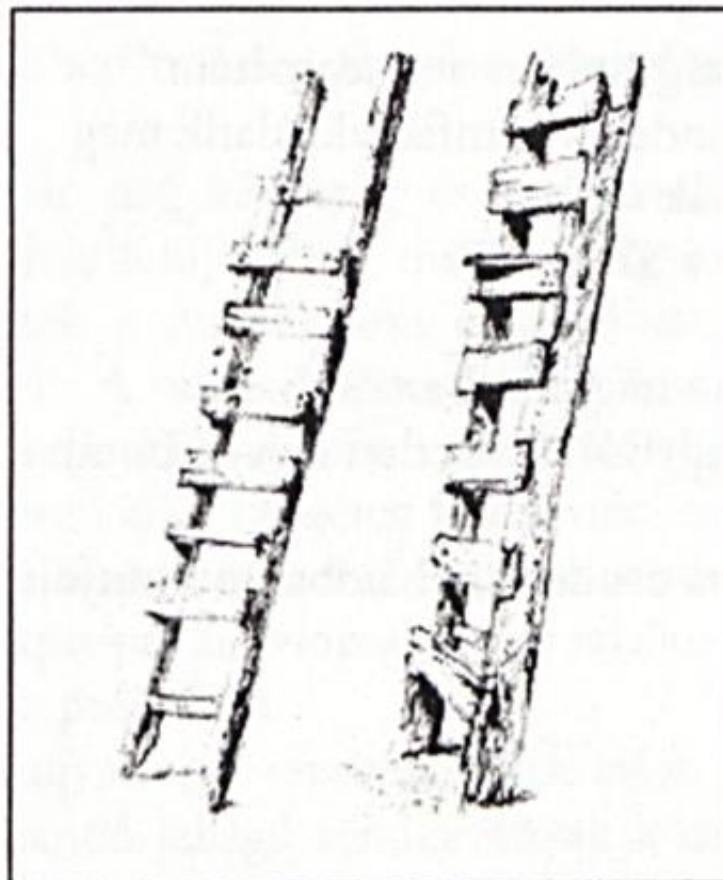
Följebb, följebb,
élni csak a magasban lehet,
a végtelen ég feltárul kéken.

Apám kaszál, nagyapa szőlőt metsz,
a szomszédból Babits integet.

5.
ÁMULAT

dobbansz egy versben
felsírsz egy hangban
sűrítve hordod mi fáj
még ma is
el-nem-múló reggeli
jaj-ban
mely felkelés de kín is
belevetve életzajba
gyönyörűn és rútan

feszül Benned
árny és fény
lágyan bölcselő
tünemény

Szegedi Kovács György

VIRÁGRA VIRÁG

Takács Imre emlékére

Milyen búcsú ez az én,
Féreg-mocsárba mártott szabadkozásom
– tollam álnok kígyónyelve –
bizony kezdetnek szántam
azt a zuhanást
meg pszichopata parazsaim
a tarló alá

Friss sebem él
lángol az egész erdő odabent
és semmi sem fáj most

„A költészet nem játék ám fiam
és tűzveszélyes
nekem már szagom a dögé
de aranyam van sok”

Nem szégyenletes a „megtörtént”
nem minden atyámfiának adatik meg
hogyan csak úgy
fölviszi a SZEKÉR

Virágra virág borul a tálakban
Jézus fagyból kiengedett eleven borában

Magadra csuktál szobáidban mindnyájunkat

Szvorák Zsuzsa

„EZER ESZTENDŐ ELŐTTED...”

„Amit erő és hatalom elvesz, azt idő és jószerencse ismét visszahozhatja.” – idézték Kossuth Lajos szavait Füleken 2001. március idusán, a Magyar Közösségi Ház ünnepélyes átadásán.

Lelkes, tenni akaró és tudó emberek láttak hozzá a felújítási munkálatokhoz 2001 januárjában, hogy a rövid, alig 2 hónap alatt új köntösbe öltöztetve átadhassák a közösségi házat Fülek magyarságának.

Az épületet az Illyés Közalapítvány támogatásából sikerült megvásárolni, a felújítási munkálatokat, a berendezés beszerzését közadakozásból oldották meg.

Az épület tulajdonosa a Füleki Református Egyházközség, fenntartója pedig a Csemadok Füleki Alapszervezete lett.

Valóra válhatott a helyi civil szerveződések régóta dédelgetett álma: egy ház, amelyben összejöveteleiket tarthatják, amelyben terveket szőhetnek, műsorokat állíthatnak össze, kamara-előadásokat láthatnak, vendéglőadókat hívhatnak meg.

A felújítás után igazi otthonná vált az ódon füleki vár alatt álló kicsiny épület.

A megnyitón Veress László, az Illyés Közalapítvány irodaigazgatója az együvé tartozás fontosságát említve, a füleki magyarság kitűnő példáját emelte ki, mert életükben minden téren az összefogás és az igyekezet látható.

A pozsonyi magyar nagykövetség és a szlovák parlament képviselői szintén gratuláltak a ház felújítóinak, majd a Magyar Közösségi Ház megnyitása után leleplezték a millenniumi emléktáblát, Kovács Péter, füleki képzőművész alkotását. A tábla üzenete a múlt és a megmaradás mellett a jövő évezredet hirdeti mottójával: „Ezer esztendő előtted...”,

Az eltelt egy esztendő alatt rengeteg kezdeményezés lelt itt otthonra. Elsősorban a Csemadok-alapszervezet csoportjai, a női és férfikar, a Rakonca néptánccsoport, az Apropó kisszínpad tagjai találkoznak itt megbeszéléseken, klubdélutánokon, próbákon.

A ház nyitott a magyar civil szerveződések előtt, helyet biztosít önszerveződésükhöz. Az állandó jellegű rendezvények közé tartozik a „Vár alatti

klubdélutánok” című sorozat, melynek keretén belül volt már könyvbemutató, könyvterjesztők találkozója is.

Vendégelőadóként érkezett Somoskőújfaluról Földi Péter, aki a népművészet jelrendszeréről beszélt – diavetítéssel egybekötve – a házban összegyűlt társaságnak.

A Vándor együttes, Tóbisz Titusz és a Kicsi Hang Duó megzenésített verseikkel nagy tetszést arattak a füleki közönség körében.

A nyári rendezvények közül kiemelkedik a Borvirág elnevezésű borfesztivál, melyet hagyományteremtő szándékkal hívott életre az alapszervezet. Boldogasszony idején „eszem-iszom és dalos, nótás délutáni csevegésre” invitáltak mindenkit a szervezők, akik szeretik „gondúzó borocska mellett” hallgatni a kórusok bordalait, a verseket, nótákat, megzenésített verseket. S mivel a rendezvény „borivóknak való”, a szereplők közül nem hiányozhattak a borszakértők, bortermelők sem.

Az őszi programok közül már hagyományosnak számít a Magyar kultúra napjai c. rendezvény, amelynek keretében a közösségi ház játékos nyelvi vetélkedőnek adott otthont, a kicsiknek régi magyar mesefilmeket vetítettek, Beregszászi Olga színművésznő Varázskör c. műsorával a kicsinyeknek kedveskedett, az Apropó diákszínpad mesejátékot mutatott be, és nagy sikerrel lépett fel a közösségi házban Dinnyés József daltulajdonos.

Dalaival megörvendeztette barátait (hisz régi füleki Csemadok-tag ő is), megismertette a fiatal közönséget is Ratkó József, József Attila, Kányádi Sándor, Buda Ferenc és mások verseivel.

December elején a Gyermek kézművesek háza c. kiállítás nyílt meg, mely bemutatta az egész évben zajló kézműves-foglalkozások eredményét, a gyerekek alkotásait, kibővítve a környékbeli iskolák tanulóinak munkáival.

A két hétig tartó rendezvény után december 14-én következett az utolsó program. Örvendezzünk címmel az alapszervezet szemet, fület, de főleg szívet gyönyörködtető ajándékokkal lepte meg a füleki kultúrbarát közönséget.

A régió csoportjai mellett Romániából is érkeztek vendégek, és fellépett a színpadon Szvorák Kati és a Kőfaragók együttes. A híres, füleki származású népdalénekes előadását hosszú tapsal jutalmazta a közönség, s az ünnepi műsor után táncbörze és kézműves-foglalkozás várta a gyerekeket, a fiatalokat, hogy adventi hangulatú tárgyakat, ajándékokat készítsenek, valamint dunántúli és széki táncokat tanulhassanak.

Sikeres évet zárt a füleki Csemadok alapszervezet, s ez a siker már kötelez. Március idusán visszapergetve a múltat, a fiatalok és idősebbek egyaránt a jövőt tervezik.

Hitet, erőt nyújt mindannyiunk számára, hogy a Palócföld egyik felvidéki kisvárosában, Füleken a magyar közösségek erősödnek, tenni akarnak, s megtalálják azokat az anyaországi szervezeteket, mecénásokat, amelyek segíteni tudnak terveik megvalósításában.

2001-ben az Illyés Közalapítvány, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Rákóczi Szövetség, a Nógrád megyei Balassi Bálint Megyei Könyvtár voltak támogatói a Magyar Közösségi Ház éves tevékenységének.

A fülekiek a közösségi ház adta lehetőségekkel élve kultúrát ápoló, szerető emberek, s igazi hazafiak, Széchenyi szavaival élve szervezik programjaikat: „Nem annyira szájjal, mint inkább vállal...”

Bozó Gyula

IPOLY

„...folyó a magyar-csehszlovák határon: 254 km². Vízyűjtő területe: 5151 km². A Szlovák Érchegységben ered. Összegyűjti Nógrád medence vizeit. Ipolytarnócnál éri el a magyar határt és végig azon folyik. Megkerüli a Börzsönyt és Szobnál ömlik a Dunába. Völgye végig teraszos.”

(Új Magyar Lexikon, 3-ik kötet, 428. oldal. 1960-as kiadás.)

Szelíd folyó ez, és csendes...

Völgyeket előntő szürke nagy vízzé, zabolátlan áradattá csak akkor válik, ha a tavaszi hóolvadás a hegyekben megindul.

Tükrében a fák önmagukat nézegetik...

*

Itt a rét nagyon sok mindent meghatározott. Legalább kétszer öntötte el évente a réteket az Ipoly, nagy-nagy szerencséjére a környékbeli lakóknak. Pazar rétek volt itt valamikor, igazán jó széna termett rajtuk. Feljebb, a magasabb fekvéseken nagy szántók kerültek el. A legtöbb helyen káposztát

lehetett termelni, híresek voltak az itteni káposzták. Főleg ebből pénzeltek, a gabona nem adott pénzt ezen a vidéken. „A rétek, a munka, meg a víz tartott el minket – mondták, mikor megnyilatkoztak, a parasztok –: tízezerszámba dugtuk el a palántákat.”

*

Egyszerre volt a hadak eleje és vége. Mindig az volt.

Hogy mennyi katona vonult el erre a végeken történelmi folyamatban, nem tudhatja azt senki sem. Honfoglaló magyarok, végvári vitézek, Bethlen katonái, Rákóczi kurucok, fehér egyenruhás osztrákok, s itt lovagolt el csapatai élén a később annyira elátkozott Görgei Artúr is. Valósággal rohant egy rémhírtől űzve, át azon a kőhídon, amely az egyetlen volt akkor az Ipolyon, s amelyen aztán a cári csapatok követték őt, hogy elhozzák a véget.

Volt ez itt demarkációs vonal, fáradt, harcolni nem tudó és nem akaró osztrák-magyar seregek, cseh légiósok és vörös katonák felvonulási területe. S a mindenütt jelen lévő, a mindenünnen támadó seregnyi seregek, a légidesszantoknak harci terepe, melyek észak felé nyomulva semmisítettek, és semmisültek meg az eddigi legnagyobb világégés közepette.

*

A rárósi hídon át hajtott valamikor mindenki, aki észak felé, a hegyekbe tartott, vagy onnan jött errefele. Itt keltek át a legnagyobbak is, ha úgy hozta a helyzet. A köhögős, mellbeteg nagyságos úr Csesztvéről Sztregovára menet éppúgy, mint a nagy palóc, mikor Pestről hazai irányba tartott.

*

Szabó Lőrincet a mesék világába vitte el az Ipoly.

A réteken, kék hegyeken, a csordán, libákon, hörcsögökön, vakondokon, nyulakon, tücskökön, margarétán, kökörösinyeken, egérlyukakon túl oda, ahol a jó tündér lakott, a csodás király és az Isten. Ablakot nyitott, hogy belelásson, hogy véleményt alkosson, úgy, ahogyan egy gyermekszem látni tud, és ahogyan gyerekész képes véleményt alkotni.

*

Itt található Ipolytarnóc, a világhíresség, a maga nemében páratlan jelenség. Itt van, a folyó és a leágazó országhatár szegletében.

A községtől keletre, közel három kilométer távolságra kerítés és a már közismert „kócsagos” figyelmeztető tábla jelzi a csodálatos természetvé-

delmi terület határát. Az évtizedekkel ezelőtt védetté nyilvánított síkság és dombvidék egykori élővilága, a kőzetsorok s az ezekben zárt hajdani élet nyomai, a kővületek egy csodálatosan szép földtörténeti múltat elevenítenek fel az odalátogatók számára. A képzeletben feltűnnek a hatalmas ősfenyőfa árnyai, a mocsárban taposó orrszarvúak, a peremi részen a madarak, a zsákmányra leselkedő ragadozók. Néhány méterre elhagyva a bokros-fás erdőszegélyt, a meredekebb partoldalon kékesszürke, csillámos agyagos homok és homokkő bukkan elő. A kőlapokon csigák, kagylók törmelékei között ritkán korallvázák is felismerhetők, és az agyagos kőzet iszapolt maradékában változatos alakú, egysejtű tengeri állatok fordulnak elő. Ahol a futó vízmosások teszik változatossá a terepet, s a vetődések kereszteződésénél fakadó forrásból mohát, ágtöredéke, faleveleket kérgez be a mész. A tengeri élet jól felismerhető képviselői a kagylók és a csigák s az agyagos homokkő réteglapjai néhol fehérlenek a vékony héjtöredékektől. És sugárállatkák, szivacsok, tengeri sünnök tüskéi és apró halfogak keverednek a törmelékbe. A mocsaras itatóhelyeken orrszarvúak, kérődzők, szarvasfélék, madarak, macska- és kutyaféle ragadozók lábnyomait őrzi a nagy védőház kőlapja.

Múltbeli békesség...

Régi idők üzenete...

*

Óh verőfényes Ipolypart, ősz hazudtoló tiszta kék idő. Csendes séta egyedül a térben...

A hullámzó mozgalmas vidéken a cserfaerdős dombhátak és a szelíd széles rétek úgy váltogatják egymást, hogy a természeti világ minden évszakban és napszakban más-más arcát mutatja. Aki itt éli le életét, vagy életének egy részét, az mindig szépnek találja ezt a tájat, gondolataival, érzelmeivel beleolvad a tájba, eggyé válik a szülőfölddel.

„Véletlen” – mondják.

„Nem az” – mondom én. – szükségszerű.”

De vajon lehet-e szükségszerű a véletlen?

*

Egyszer aztán határfolyó lett az Ipoly. Országokat, népeket, réteket és hegyeket elválasztó. Funkciójá vált számára az elválasztás.

És „hajózhatóvá” is lett egyszerre. Hátára karcsú gőzösöket és nagy hajómonstrumokat álmodtak és fényképeztek olyanok, akik kijelölték őt a hálatlan szerepre.

Valószínű, érezte ő maga is, hogy nem ez a tiszte: ezért ballagott oly mogorván, magába zárkózva, kedvetlenül hosszú éveken át. S ezért olyan

zavarosan csendes ma is... Csak a parti fáknak sűg néha valamit. Hiába. A parti fák (ugyanis) az égvilágon semmit sem válaszolnak neki.

*

Azok azonban, akik nem gondolkodnak elég keményen a múltól, jelenről, akik nem akarnak, vagy nem képesek a dolgok mélyére nézi, azok gyakran tévednek, s azok, akik a történések hátterét nem ismerik, azok ítélete mindig felszínes marad.

Mert a vízbe hulló leveleket elviszi a sodrás, hogy örökre eltűnjenek a szem elől. Hogy még az emlék se maradjon meg. Álnoki tudatos törekvés – ne maradjon emlék!

Az élet rendje ez.

Ez az élet rendje?

A némaság belehasít a csendes szemlélődőbe, s a csend válik őrijítővé.

„Jobb lesz innen tovább állni” – vélekednek az errejárók, az idegenek.

*

Eljött a pusztulás...

A földtörténeti kutatások egyértelműen bizonyították, hogy a dűs növényzet élete a homokkőhöz kötődött, s a vulkáni törmelék későbbi szóródása a teljes enyészést jelentette, amit a növénymaradványok tömeges felhalmozódása egyértelműen mutat.

Telje pusztulás a növény- és állatvilágban.

A kirándulók emlékként, a gyakorlatibb érzékű fenőkőnek hordták el a „gyurtyánköveket”. Az ipolytarnóci vasúti állomáson a gyerekek kövesült „madárnyelveket” árultak nagyságtól függően változó áron. Ezek a „madárnyelvek” cápafogak voltak.

*

Kubinyi Ferenc földbirtokos, aki 1837-ben a Losonchoz közel lévő Videfalván értesült a hatalmas kövesült ipolytarnóci fáról, a pásztorok útmutatásai alapján a helyszínre sietett. A tarnóci „kőmedence gödörhöz” ment, oda, ahol a „kopár dombok a legborzasztóbb alakban mutatkoznak. „Kubinyi Ferenc a látványon teljesen ledöbbsent. Ledöbbsent, de nem csodálkozott. Óvott. Cselekedett, és figyelmeztetett. Ezt írta le: „...a fa nagy részét földdel terítettük be, nehogy a vandál kezek, melyek hazánkban, fájdalom! gyakoriak, semmivé tegyék...”

*

De minden hiába. A durvaság elhatalmasodott, és félelem költözött a vidékre. Mikor jött a vész, az emberek menekülni kezdtek. Erős, hirtelen áradások elől költöztek odébb az emberek. Az egykori falusi élet nyomai ma már

alig találhatók. A tornácos, oszlopos szép régi házak átépültek, az őslakók fiai elmentek. Mi maradt mégis meg? Talán a sok munka, s a szenvedés emléke. Az bizonyára megmaradt.

*

A gyermek Szabó Lőrinc is félt e tájon. A teljes kiszolgáltatottság szörnyű érzése rántotta görcsbe ki szívét, miközben egyre inkább azt látta bizonyítottnak, hogy hiába vannak jó szellemek – több a gonosz, mely kísértet, farkas, veszett kutya, vadult bika, vagy akár torokgyík formájában, mindig előjön valahonnan. Valahonnan lentről, valahonnan a mélyből.

*

– Befullad, befullad!

Nem figyelt a kiabálásra oda senki.

– Befullad, befullad!

És ez egyszer az életben ráfigyelt Kövi Pistára mindenki. Csakhogy már későn... Csak akkor, mikor testét a fűre fektették. A vézna kis testet, amelyben már nem lélek, csak ipolyvíz volt benne literszám.

*

Hömpölygő víz, fűzfákkal szegélyezett meder. Ipolymenti kisközség és egy iskola. Iskola az Ipoly partján. A felrobbantott kőhíd közelében, ahol minden évben augusztus 20-án a közös vidámságot rendezik a község lakói.

Valódi természeti szépségektől övezett vidék.

Az iskolából a legelhagyatottabb helyre vitték a kettőt...

Oda, ahol csak bokrok és fák vannak, ahol a víz összeszűkül, és gyorsabb folyásúvá válik. A kettő csak ment, egymást támogatva, s nem gondoltak semmire. Ők akkor már nem gondolkoztak.

„Csak most meg ne lássanak bennünket, csak most az egyszer! Csak szemtanúk ne legyenek!”

A környéken nem volt senki, csak halvány ködpárák, titkokat tovább adó és hallgató fák, leselkedő bokrok voltak...

Mégis meglátta őket valaki. Túlról, a jobbpartról, a csehszlovák oldalról látta meg őket valaki. Akadt egy szemtanú, aki mindent megfigyelt, aki agytekervényeiben mindent rögzített. Egy fa mögé húzódva nézte végig a szörnyűségeket, ahol az erdő sötétje nyújtott biztonságot a számára. Eljutott a füléig, az agyáig a „hátra arc” s az „indulás a folyóhoz” vezényszó, s tudta, szinte látta, ahogyan az ujjak mereven előre nyúlnak, s úgy céloznak, úgy lőnek, mintha az életük függne tőle.

A dobhártyájáig hatoltak a felcsattanó lövéseknek hangjai, melyek után a két fogoly nem mozdult többé, s hallotta a víz csobbanását is, amellyel a folyó magába fogadta őket.

„Fenékgig mereven állt a dermedt víz. „Nem mozdult, csak nyögött, csodálkozott, de érteni nem értett semmit.

.....Oly
üres minden: se vadász, se pokol!.....
Enyhe volt ekkor a december.
1956-ban enyhe volt a december.

Később, mikor már fagyott, sok helyütt még akkor is vékony maradt a jég az Ipolyon, süllyedt, repedezett a korcsolyázó gyerekek súlya alatt.

*

Te folyó, te szűz-szajha, kinek vizét a fél megye issza, mikor fogsz elszámolni végre? Azok, akik a vizedet isszák, ismernek-e eléggé, tudják-e azt, hogy ki vagy?

Poklok lángjai csaptak fel, bíbor örvények kavarogtak, mélységes szakadék tátongott. Az Ipoly azonban most sem szólt semmit – hallgatott.

*

S az a valaki az Ipoly túlsó partjáról sem beszélt. Senkinek nem beszélt a dolgról. Nem mondta el még véletlenül, még ittasan sem, hogy azon a borzalmas éjszakán mit látott és mit hallott. Így szemtanú nem volt, nem létezett. Hosszú ideig nem volt, hosszú ideig nem létezett. Csak halottak voltak, akiket magával sodort a zavaros folyó, hogy odébb kivesse őket a partra bizonyítékul és örök tanulságul.

De vajon kell-e az embereknek a tanulság?

Az örök tanulság?

*

Nem mondok beszédet. És ne köszönjenek semmit. Ez a legkevesebb, ami jár maguknak. Kettétört életet egészé illeszteni nem lehet, életet visszaadni nem lehet, megtörtént dolgokat meg nem törtéنتé tenni nem lehet. Egyet lehet tenni: fejet hajtan, tisztelettel megemlékezni, és – szeretetet adni. Ez az, ami hiányzott eddig Önöknek és mindnyájunknak.

*

Mikor délután három óra körül az elnök megérkezett, s átnyújtotta a kitüntető cím adományozásáról szóló oklevelet, a nagyterem teljesen megtelt.

Átadta egy döntés nyomán, mely a múltból indult, de a mának hivatott szólni, és a jövőnek hivatott szólni, hogy ezek után másként legyen, más legyen, legyen a jó. Az egyiknek a lánya az ünnepi megemlékezés pillanatában a mikrofon elé állt, a várakozóan figyelő tömeg elé, ideges-soványan, glóriásan, s alig hallhatóan elrebegte azt, ami évtizedekig megdönthetetlen igazságként szerepelt az apa bűnösségéről.

Miért éppen ők? Miért éppen ők? Miért nem mások? Mikor mások is voltak? Nemcsak ők, nem csupán ők... mások is. Főhajtás ez a többiek emléke előtt is... előttük is, akik szintén megszenvedték azt az időszakot.

*

A védett terület természeti kutatása egyidőre befejeződött. De a gyorsan változó rétegtani adottságok, a nagy vízmosásokban gyakori omlások, suvadások újabb és újabb életnyomokat, kővülteket hozhatnak a felszínre.

És az emberi tragédiák emlékei? Ha utána járnának a kutatók, akkor talán. titkokat őriz itt minden. Minden fa és bokor. Az ipolymenti falvak, a tarnóci laktanya, községek lakóinak emlékezete, a folyómeder és a csillámló víz is.

*

Az emberek régóta engedelmesen követik a törvényeket.

Ábrándos lélekkel, az Ipolypartra látogatnak, s elcsodálkoznak, hogy kedves helyeikre már alig-alig ismernek rá.

Vajon mikor lesz itt is újra nem ijesztő a táj?

Majd ha a zergetollas apród integet, s a fúrge vadász integet, akinek kürtszava zendül?

Talán akkor majd a füzek barkái elhozzák a tavaszt.

*

A karácsonyi szelídségű idők mindig önvizsgáltra készítették az embereket.

Csak az a baj, hogy nagyon hamar kiderül majd: senki nem az, aki volt hajdan, és semmi sem úgy volt, ahogyan azt a legtöbben gondolják. S ezért minden egybemosódik majd az emberek tudatában. Senki nem vizsgálja meg időben a dolgait, nem rendezik a rendezetlen számlákat, mindig lekésnek a legfontosabb eseményekről, ami miatt kénytelenek lesznek a labilis emlékezetre hagyatkozni.

De az is lehetséges, hogy az emberek változnak meg oly nagy mértékben, s azért látnak mindent másként, mint ahogyan akkor láttak.

Vagy okosabb a hallgatást választani? Bukott színpadi hősként sötét szobában üldögelni azzal a tudattal, hogy az előadás pocsék volt? Ez több-

nyire elfogadhatatlan, még a saját mérce szerint is. És mégis... Persze biztosan béke lesz majd egyszer ezen a vidéken is. Az önbecsapás véget fog érni, s a hamis mondatok nem jellemzik többé az embereket. Elkopnak majd a hamis mondatok.

A halottak bevonulnak a történelem könyvekbe, a halál elmesélhetővé válik, s kihál a legutolsó háborús nemzedék is.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Szabó Lőrinc: Tücsökzene
„Ipolytarnóc” (Ősmaradványok)
„Uj Nógrád”, 1991. november 26-i szám.

Múltkóstoló

Szigethy Gábor

A TRAGÉDIA KÁLVÁRIÁJA

2002. március 15. Délutáni fények, dohányzóasztalon pohár bor, aprósütemény. Kávészcészében cukormaradék. Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt.

Egy ország ül a televízió előtt.

Százhetven évvel ezelőtt gondoltak komolyan először – s nem kevesen – e hazában arra, hogy föl kellene építeni a Nemzeti Színházat. A politikus urak nem tudtak megegyezni, s a Széchenyi István által a Duna-partra álmodott nemzeti teátrum helyett fölépült a Kerepesti úton a Pesti Magyar Színház. Néhány év múlva – fontos a látszat – átkeresztelték Nemzeti Színházra a magyar színészek *ideiglenesnek* tekintett állandó otthonát. Aztán amikor hatvan év múltán roskadozni kezdett a sebtiben fölépített színház, a hatóság úgy döntött: az életveszélyessé vált épületet le kell bontani. És a Népszínházat elnevezték Nemzeti Színháznak. Ez az úgymond Nemzeti Színház is megélt még vagy hatvan esztendő, akkor meg a kommunisták döntöttek úgy, hogy rossz helyen áll az épület, a szocialista városképbe sem

illik a Népszínház hajdan volt időkre emlékeztető tömbje, s *a múltat végképp eltörölni* ostoba megszállottságával fölrobbantották a Nemzeti Színházat. Ennek is már vagy negyven éve.

Azóta vitatkozunk: kell-e nekünk Nemzeti Színház? Ha kell, akkor hol legyen? S ha már megvolt a hely, akkor az lett a gond: milyen legyen? A karcsú-elegáns, a régi polgári világ hangulatát idéző Magyar Színházat szocialista realista ravatalozóvá torzították, s néhány évtizedre azt nevezték ki Nemzeti Színháznak. Ástak gödröt a Városligetben, ástak az Erzsébet téren. Néha úgy gondolták, hogy a felvonulási tribünt építik egybe a Nemzeti Színházzal, máskor egy gölem méretű bevásárlóközpont ölelte volna körül a teátrumot.

Modern legyen vagy klasszikus vonalú, nemzeti vagy internacionalista, kicsi vagy nagy? Vitatkoztunk, csépeztük vég nélkül a szót. A nemzeti közmegegyezést sürgette mindenki, de mindenki úgy gondolta: kizárólag ő képviseli a nemzeti közmegegyezés helyes alapelvét.

Döntésképtelenségünk szomorú szimbóluma lett lassan a soha fel nem épülő Nemzeti Színház.

Nemzeti közmegegyezés ma sincs. De áll a színház. Saját otthonra lelt nemzeti színjátszásunk, majd kétszáz év után végre van Nemzeti Színházunk.

Eddig azt hittük: megoldhatatlanul nehéz feladat fölépíteni. Itt és most, a harmadik évezred küszöbén fölépült.

Most jön a neheze: életet, kultúrát, szellemet kell lehelni a most még üres épületbe.

Merthogy igazi élettel, magyar kultúrával és teremtő szellemmel megtölteni a Nemzeti Színház épületét roppant nehéz. Nehezebb, mint fölépíteni.

Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt.

Akik elleneztek a Duna-parti palota fölépítését, azok is úgy gondolták: ha már felépül, a Nemzeti Színházat méltó módon megnyitni csak Madách Imre remekművének színrevitelével lehet.

Amióta közel másfélszáz éve megszületett Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeménye, írók, irodalomtudósok, teológusok, politikusok, filozófusok néha barátságosan, néha egymást gyalázva rendületlenül vitatkoznak. Optimista vagy pesszimista, reakciós vagy haladó, vallásos vagy vallásgyalázó, emberi színjáték vagy történelmi revü, könyvdráma vagy színpadi mű Madách Imre gondolatokból és álmokból épített birodalma?

De ma már mindenki számára nemzeti klasszikus.

Az irodalombarátok olvasták, olvassák, a színházi emberek színpadra állították, színpadra állítják Madách remekművét (már amikor lehet s lehetett,

mert a politikusok olykor eltiltották a nézőket a drámai költemény színházi élvezetétől), s mert a tudósok magyaráznak, a politikusok ítékeznek, a művészek álmodnak – *Az ember tragédiája*, amikor a Nemzeti Színház színpadán életre kelt, mindig szikrázó vitákat kavart.

Nagyon sokféle színházi előadás született az elmúlt közel másfélszáz évben, mert Madách Imre művét sokféleképpen lehet látvánnyá formálni, értelmezni, megfejteni. *Az ember tragédiája* hatalmas birodalom: labirintusában bolyonghatunk, eltévedhetünk, feltámadhatunk.

Volt idő, amikor a színpadon mesekönyv, képeskönyv volt a *Tragédia*, s Bakó László, mint Ádám az emberiség párducbőrös ősapjaként ágált a Nemzeti Színház színpadán. Évszázada Jászai Mari hősnő Éva. Márkus Emilia csilingelő női bűbáj. Fél évszázada Bessenyei Ferenc eltökélten lelkesedő Ádám. Básti Lajos – 1955-ben, ugyanabban az előadásban – tudatosan élni akaró. Kálmán György okosan érvelő értelmiségi, Major Tamás okosan romboló politikus Lucifer – 1964-ben.

Volt előadás, amikor a szöveg volt a főszereplő, eltűnt, szürke-fehérré szikárodott a látvány, tenyérszínpadon álltak a színészek, s Lucifer az értelem fényével világította át Madách szövegét. Máskor a tér volt az uralkodó: a hatalmas színpadon parányi mivoltában állt a menedéket egymásban kereső emberpár, s a végletek között jobbra-balra sodródó tömeg lett a színjáték, az emberi történelem főszereplője.

Színház az egész világ – mondta Shakespeare, s emberi világunk színpadias forgandóságát is átélhettük a *Tragédia* előadásokon. 1956. április 9-én a Nemzeti Színházban a nézők s a színészek feje forgolódott előadás közben állandóan a díszpáholy felé, ahol népünk bölcs vezére ült gömbölyded mongol felesége társaságában, s mindenki lélegzetvisszafojtva azt figyelte: a falanszter-jelenet alatt tüntetően a folyosón időző Rákosi mikor jön vissza. S ha visszajön, vajon betiltja-e megint az előadást? Betiltotta.

A történet úgy kezdődött, hogy Erdélyi János, a nagytekintélyű költő, tudós, filozófus 1862 augusztusában a *Magyarország* című napilapban terjedelmes bírálatot közölt Madách Imre művéről. Erdélyi alapvetően történetbölcséleti munkának fogta fel Madách drámai költeményét, úgy olvasta-értelmezte, mint egy, az olvasmányosság kedvéért színes történeti ábrákkal illusztrált, nem túl magvas és nem igazán eredeti történetbölcséleti traktátust, amely ráadásul az „eszmék paródiája”, s így a szocializmus paródiája is. Sőt, Erdélyi szerint legfőképpen a szocializmus paródiája.

Madách Imre udvarias, mentegető válaszában – belesétálva az Erdélyi János állította teoretikus csapdába – azt próbálja fejtegetni, hogy ha a fa-

lanszter jelenet valóban a szocializmus paródiája, akkor joggal s okkal azzal is vádolható drámai költeménye, hogy Bizánc a kereszténység paródiája, Athén a hellenisztikus kultúráé... és egyáltalán: műve írásakor ezek szerint másra sem törekedett, minthogy nevetségessé tegye az emberi történelmet mozgató nagy eszméket.

Ma is sokan gondolják úgy: Madách műve az emberiség történetéről szól, s a nagy történelmi tablók az emberiség nagy kudarcainak drámai emlékművei. Lukács György *Az ember tragédiája* pesszimista perspektívatlanságát, antidemokratizmusát hangsúlyozta 1955-ben, a *Szabad Népb*ben megjelent írásában, gondolkodó emberhez méltatlanul így közvetlenül támogatva (és ideológiailag alátámasztva-segítve) Rákosi politikai akcióját, amelynek eredményeképpen egy időre ismét eltűnt Madách Imre műve a Nemzeti Színház műsorrendjéről.

A színházi emberek számára – amikor a politikusok éppen nem érzik feljogosítva magukat, hogy erőszakosan és hatalmi szóval irányítsák a művészek munkáját – természetesen soha nem *ideológiai* kérdés *Az ember tragédiája* színrevitele.

Az ősbemutató rendezője, Paulay Ede 1883-ban az első előadást megelőző napokban közreadott terjedelmes elemzését így kezdi: „Az első kérdés, mely előttem fölmerült akkor, midőn *Az ember tragédiája* színrehozatalának gondolata bennem megfogant, az volt: van-e valakinek joga oly költői művet, melyet szerzője nem színpadra szánt, melyet nem is drámának nevezett, melyet az előadás kellékeinek mellőzésével alkotott, színpadra vinni?”

Paulay Ede Madách Imre művének szellemét s nem szövegét tiszteli. Összevon, húz, rövidít; látványelemekkel színesíti a színjátékot: a legpompásabb látványosság a bemutató előadáson a színházban s a színpadon először felgyulladó villanyvilágítás.

(*Az Úr dicstől környezetten trónján* – írta Madách Imre. A színpadon az Urat egy glóriával körülvett háromszögben lévő szem szimbolizálta. És fényárban úszott az egész játéktér. Az Úr a színpadon a fény volt. Nem is jutott sokáig eszébe senkinek élő alakban fölléptetni színpadon a mennyek Urát.

1960-ban aztán Bessenyei Ferenc nagyszakállú, hosszú köpenyes Úrként jelent meg a színpadon Major Tamás rendezésében: a jóságos, bölcs és megértő hatalommal vitázott a gonosz Lucifer. Forgandó a világ. 1956-ban Major Tamás, mint Lucifer, állt a színpad baloldalán, s a proscénium páholy fölötti világosítópáholyból hallatszott az Úr hangja. Major-Lucifer jobbra s fölfelé fordulva válaszolt, s perlekedett az Úrral. De a bemutató előadáson Rákosi Mátyás ült a proscéniumpáholyban, s Major Tamás nem az ég felé, hanem Rákosi páholya felé fordulva követelte a teremtésből neki

járó osztályrészt. Lehet, hogy bátor politikus volt, lehet, hogy csak szemtelen komédiás. De akkor és ott a Központi Bizottság színpadon álló tagja perlekedett a páholyban ülő első titkárral.

Aztán 1962-ben Major Tamás már nem tagja a Központi Bizottságnak, nem korlátlan hatalmú igazgatója a Nemzeti Színháznak, Rákosi Mátyás egy vízvezeték nélküli ázsiai jurtában száműzve mereng a múlton, és a Nemzeti Színház színpadán egy jó és emberséges Úr üldögél s figyelni megértően az ember tétova bolyongását a történelem útvesztőjében. *Színház az egész világ.* És politika.)

Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt.

Paulay Edét az *ideológia* nem érdekelte, feltételezem: a szocializmus sem, de ő is küszködött azzal a kérdéssel: hogyan jelenjenek meg az egyes történelmi korok a színpadon. Nagy kérdés: mennyire fontos Madách Imre művében a *történelem*? Erdélyi János s a hozzá hasonlóan vélekedők meggyőződéssel vallották (s nézeteiket kizárólagos igazságként égették a magyar köztudatba), hogy Madách Imre művének főszereplője az emberi történelem, s a történelmi színek mindegyike az emberi történelem paródiája, gúnyirata. Minden nagy eszmét, minden történelmi korszakot már elrohadt, porrá omlott pillanatában ábrázol Madách – Erdélyi János és követői szerint. Ezért zavarta Lukács Györgyöt és Rákosi Mátyást oly mértékben a falanszter-jelenet: azt hitték, tükörbe néznek. És mert úgy gondolták, Madách Imre tükre csorba és hamis, az egész művet a szemétdombra akarták hajítani.

Hazánkban sajnos gyakran a pillanat-látókörű politikusok, ideológusok és esztéták akarják elmagyarázni a világnak: miről *szólnak* az irodalmi művek.

Madách Imre és Paulay Ede sem mert mindig ellentmondani nekik.

Pedig már egy kortárs színházi szakember (igaz: nem magyar), a 19. század utolsó harmadában világhírű meiningeni társulat vezetője, Ludwig Chronegk tapintatosan felvilágosította a magyarokat, hogy Madách Imre művében „nem stimmel a történelem”. A meiningeniek kétségtelenül kiválóan értettek a történelmi korok színpadi megjelenítéséhez. Lehet, hogy igazán máshoz sem értettek, de azt nagyon pontosan tudták, hogy a színpadon mit jelent a történelmi hitelesség. Előadásaikban minden tárgy, jelmez, kellék eredeti és korhű volt.

Chronegk elolvasta Madách művét, és nem félt kimondani: *Az ember tragédiája* történetileg pontatlan, zavaros alkotás. Bizáncban egyszerre vagyunk a 3. és a 13. században: a homousion-homoiusion vita és az eretnekégetések között majd ezer év telt el. Arról már nem is beszélve, hogy Madách művében – ezt a német színházi szakember, aki nem tudott magyarul, nem ve-

hette észre – a 13. századi eretnekek 16. századvégi, református zsoltárfordításokat énekelnek!

Olvassuk el figyelmesen a *szöveget*!

A falanszter valóban a *képzelt* jövőben játszódik, csak hogy a frenológia Madách korának divatos tudománya, az alumínium Madách korának, a londoni világkiállításon bemutatott szenzációja, s ezért a falanszter-jelenet éppúgy játszódhat 1859-ben, mint a londoni jelenet. Mert mi van akkor, ha Madách Imrét nem az izgatta, milyen lesz a jövő század elképzelt szocializmusa, hanem sokkal inkább az: (mai) világunkban – 1859-ben! – lehet szabadság rend nélkül (London), s elképzelhető (utópista szocialisták!) rend szabadság nélkül. Melyik jobb? Jobb valamelyik?

Madách Imrét nem érdekelte a történelem hiteles ábrázolása.

Az első jelentős római pestisjárvány idején Péter apostol már tíz éve halott, Tankréd hitvesét nem Luciának, hanem Hégészipülének hívták, Müller Borbála a valóságban nem kikapós, életvidám asszonyka volt, épp ellenkezőleg: betegesen mélabús...

Madách Imrét nem a *történelem* érdekelte.

Madách Imre az *ember* tragédiáját akarta megírni. Őt az ember érdekelte.

A nő, aki szeretni akarja a világot. A férfi, aki meg akarja hódítani.

A nő: Éva.

A férfi: Ádám és Lucifer.

Lucifer, a férfi, aki le akarja győzni a világot; Ádám, a férfi, aki meg akarja változtatni.

(Néhány éve ültünk a televízió stúdiójában, és élő adásban Sinkovits Imre arról mesélt, hogy 1964-ben, amikor a Nemzeti Színházban Major Tamás irányításával próbálták Madách művét, Kálmán Györggyel arra gondoltak: Lucifer és Ádám tulajdonképpen egy személy – egy ember két fele. Majort ez a gondolat akkor nem érdekelte, de a két színész a próbákon állandóan azon mesterkedett, s a próbaszünetekben, alkotó fecsegések idején is az foglalkoztatta őket, hogyan lehetne ezt az *egy ember két fele* elképzelést a színpadon *láthatóan* megjeleníteni. És igyekeztek mindig úgy állni, hogy hol Lucifer takarta Ádámot, hol Ádám Lucifert, mert azt akarták, hogy a nézők ugyanazt érezzék, amit ők: Ádám és Lucifer *egy* személy – az *ember*.)

Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt.

Bolyongunk Madách Imre birodalmában.

A forrásfeltáró irodalombogarászok már száz éve is Goethe, Byron, Milton nevét emlegették, bölcséleti munkákat idéztek, citálták a Bibliát: az épület lenyűgöző látványa helyett az erőszakkal lekapart vakolat alól kivillanó, s mohón felfedezett néhány régi téglajelnek örültek.

Az építőköveket tanulmányozták, nem az épületet.

Könyvolvasó, tudós, szorgalmas emberek voltak, könyvekben olvasott gondolatokból rakosgattak össze a maguk számára használható elméleteket. S ezért úgy gondolták: mások is hasonlóképpen könyvekből csinálnak újabb könyveket.

Gyakorta megesik: okos emberek összetévesztik a gondolkodást az alkotással.

A tudós elméknek eszébe nem jutott például arra gondolni, hogy a kamasz Madách Imre a megpezsduilt életű Pest-Budán, a harmincas évek végén édesanyja határozott tiltása ellenére nap mint nap az éppen megnyílt Pesti Magyar Színházba jár, s nem irodalmi remekműveket olvas gyertyafény mellett esténként, szobája védett sarkában magányosan meghúzódva, hanem olykor irodalmi mércével nem is mérhető párbeszédés silányságok színházi előadásában gyönyörködik. S mert az idő tájt a Pesti Magyar Színház egy évadban több mint kétszáz bemutató előadást tartott, a színjátékot nem az aprólékos kidolgozottság, a mai értelemben vett rendezői értelmezés jellemezte, hanem a mozgalmas látványosság, a rögtönzések ötletszerű sorozata, s a színészek mindenféle darab mindenfajta előadásában jól használható, kipróbált modorra szilárdult színjátékos eszköztára.

Otthon, Nógrádban gyerekkorában gyakorta láthatott (látott) Madách Imre magyar és szlovák népi passiót, Vízkeresztkor és Húsvétkor a falu főterén megelevenedő biblikus történeteket, s már akkor elvarázsolta szívét a népi (esztétikai és színpadtechnikai korlátokat nem ismerő) színjáték.

A teoretikusoknak és esztétáknak viszont minden haja szála égnek áll, ha ilyen színi utasítást olvasnak egy emelkedett szellemű drámai költeményben: „A fentebbi karének kezdetével Ádám, ki a zárda ajtajához lépett volt, ismét megállt, a tornyon egy kuvik kiált, a légben boszorkányok szállnak s az ajtó előtt egy csontváz kél a földből s fenyegetve áll Ádám előtt.”

Madách Imre csak *emlékezett*: hajdan, gyerekkorában a harangozó állt csontváznak öltözve a templomkapu előtt, s éltemedett korú felesége lengette a nyírfaseprűt a harang mellett, fent a toronyban.

Már ismerte Arany János elismerő véleményét *Az ember tragédiájáról*, amikor így üzen 1861. november 2-án nógrádi barátjának, a fővárosban élő tudós biográfus Nagy Ivánnak: „Írtam egy költeményt, melyben az Isten, az ördög, Ádám, Luther, Danton, Aphrodite, boszorkányok s tudj'isten mi minden játszik; ...kezdődik a teremtéssel, játszik az égben, az egész földön, az űrben...” Aztán néhány hét múlva, december 23-án még hozzáfűzi: „Érzem, hogy e mű is másforma, mint rendesen színműveink, de hogy jobb-e nálok vagy végtelenül rosszabb, nem bírom még eldönteni.” Tehát *színművet* akart írni Madách, nem könyvdrámát!

Csakhog – sok irodalomtudóssal ellentétben – azt is tudta: végtelenül sokféle színház van, s mint az életünk, a színház is percről percre változik.

A színdarabok élettere a színház.

A színház mindig jelen idő.

A Nemzeti Színház színpadán 1955-ben az arkangyaloknak szárnya volt. 1964-ben nem volt. 1983-ban megint volt, 1997-ben megint nem volt. 2002-ben – igaz, parányi, de – ismét van.

Az arkangyaloknak a színpadon néha szárnya van, néha nincs. Egy a fontos: mi nézők a színházban találkozunk az angyalok szellemével.

Néha bennünk van a hiba, néha a színházművészekben: nem sikerül szóra bírunk az angyalokat, nem szólítanak meg bennünket az angyalok.

Bolyongunk, eltévedünk Madách Imre birodalmában.

Azt, hogy milyen volt Athén, Róma vagy Bizánc, többé-kevésbé sejtjük. Fal-festmények, szobrok, épületmaradványok, írók leírásai, ásatások felszínre hozta mindennapi tárgyak – a múlt kézzelfogható és látható emlékei alapján el tudunk képzelni egy görög harcost, egy római polgárt vagy egy középkori papot.

Az Édenkertről csak álmodni tudunk.

„A paradicsomban. Középen a tudás és az örökélet fája. Ádám és Éva jönnek, a különféle állatok szelíd bizalommal környezik őket. Az ég nyílt kapuján dics (glória) sugárzik elő, s angyali karok halk harmóniája hallik. Verőfényes nap.”

Madách Imre ilyenek álmodta 1859-ben az Édenkertet.

Az ősbemutatón Paulay Ede 1883-ban „egyszerűnek” tervezte, s az első emberpárt a jelenet során végig derékig bokrok takarták: nem kell látnunk, elég ha tudjuk, hogy nincs rajtuk ruha.

Németh Antal kamaraszínpadi változatában szárnyasoltár a háttér, a Második színben középen egy Giotto modorában festett táblakép: Ádám és Éva az almafa mellett a bűnbeesés utáni pillanatban. Két oldalt Antonio Rizzo a velencei Dózse palotában látható két hatalmas Ádám és Éva szobrának finoman stilizált változata. A szobrokról a színpadon 1939-ben eltűntek a fügefalevelek.

1955-ben – hatalmas paradicsomi díszletet álmodott a színpadra az előadás három rendezője – színpompás, buja dzsungelben játszódott le a bűnbeesés. Jelmez: fügefalevél.

1983-ban üres tér a Paradicsom, csak két fára emlékeztető drapéria függ drótkötélen elől a színpad két oldalán.

Ülök a televízió előtt. Baloldalt egy csontváz, jobb oldalt egy kebleit ki-villantó csábos hölgy tart egy-egy almát, Ádám és Éva – sejtelmes világítás sejteti: mindketten meztelenek – egy guruló magzatburok belsejéből kíváncsiskodnak kifelé. Édenkert, 2002.

gömböket, üstökösöket és ködcsillagokat görgetve rohannak el a trón előtt.”

Megszólal az angyalok kara. Pontosabban szólva csak földbevájt lyukakból kikandikáló fejük. És három tábornoki ruhában pompázó, tört arcú arkangyal áll tétován egy ósdi mikrofon előtt, s nem nagy meggyőződéssel hozsánnázik az Úrnak. Aki SMS-ben üzen, minden jót kívánva alattvalóinak.

Kezdek eltévedni.

Lucifer kortalan szőrmóknak öltöztetve cinikus, nyegle, mai értelmiségi. Nem vitatkozik, csak kötekedik az Úrral. Neve szerint *fényhozó*, a színpadon csak erőszakosan felelő. De amikor az Úr eltaszítja, *látom* a földre zuhanás pillanatát. „Száműzve minden szellemkapcsolatból / Küzdj a salak közt...” – és Lucifer, aki eddig bolygó fénypont volt a sötét színpadon, most görnyedten tapad maga alatt a szilárd ponthoz, s a koromsötétben tágul körülötte a fénylő barna folt: a föld.

Lucifer elsüllyed, a barna folt lassan elsötétül, s a látóhatáron fölemelkedik a kék fényben szikrázó földgolyó. Legalábbis először annak gondolom. Aztán kiderül, hogy az átlátszó nagy műanyaggömb rejti magában az első emberpárt, Ádámot és Évát.

Szimbólum és látvány: a magzatburok védi, védte bűnbeesése előtt az embert. S ha majd a parányi nyíláson kikandikál, kíváncsiságtól hajtva kimászik s gyümölcsöt szakít a tiltott fáról, elveszítve ártatlanságát, védtelenül tévelyeghet itt a földi létben.

Próbálok együtt bolyongani a rendező Szikora Jánossal Madách Imre birodalmában.

Az Úr SMS üzenete: „Ádám, Ádám! elhagytál engemet, / Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban.”

Várom a jelenet folytatását. Mit mond, s mit cselekszik egy ilyen drámai pillanatban az ember?

A Nemzeti Színházban most semmit. Lemegy a függöny. Sötét. És a vetítővásznon szürke-zöld fényben halad lefelé a zsúfolt metrólépcső. Furcsabámuló közönyös arcok, egy pillanatra feltűnik Éva és Ádám, aztán – félkör alakú fénysáv előtt – ott áll kopott télikabátban az emberpár a színpadon. Ez már a Harmadik szín, de Éva csak most mondja el az Úr szavára (SMS üzenetére) az előző színbeli jajszavát: *Végünk van*. Az Édenkertben ez a két szó a megsemmisülés kétségbeesett tudomásulvétele. Itt – a mozgólépcső alján – a színésznő megvonja vállát, vág egy grimaszt és körülbelül olyan hangsúllyal, ahogy szombat éjjel az ember a disco bezárt ajtajába ütközve kénytelen tudomásul venni, hogy ma már nem tart tovább a buli, lazán odaveti Ádámnak: *Végünk van!* És – ha ló nincs, jó a szamar is – fejére

illeszti a fejhallgatót, s miközben Ádám Lucifernek magyaráz, Éva elmerülten ritmusra ringatja magát.

Bajban vagyok. Nem az a gondom, hogy ez az Éva (fogalmazzunk pontosan: ez a kis nőnemű göcsört) semmilyen értelemben s egyetlen vonásában sem hasonlít, még csak nem is emlékeztet a Madách álmodta Évára. Istenem, modern színház, teátrális színház: a rendező nem értelmezi, megfejti a klasszikus drámai művet, csupán szövegét használja fel a színpadi produkcióban. (Talán szerencsésebb s kevésbé megtévesztő lenne, ha a plakáton nem Madách Imre neve szerepelne első helyen, hanem a színházi rendezőé, végtére is az ő művét játsszák a színházban. Madách Imrét is megemlíthetné a színlap, apró betűvel a közreműködők sorában, hisz számos ötlettel, s szabadon felhasznált, terjedelmes szövegrészlettel ő is meghatározó részese az előadásnak. Ha így lenne, akkor is unnám az előadást, de akkor nem Madách Imre, hanem Szikora János művét unnám!)

A gondom az, hogy folyton próbálom nem hallani magamban az előadásban rendre hiányzó kulcsmondatokat (Ádám a Harmadik szín elején: *Ez az enyém!*; Lucifer a szín végén: *...e sugár a remény* – sok lenne felsorolni, példatárba rendezni az elsinkófált Madách-mondatokat, Madách-gondolatokat), de igyekszem nem a szövegre, Madách művére, csupán a színjátékra figyelni.

Nem szeretem a nyegle, rágógumit rágó, grimaszoló, kültelki Évát. Idegesít a bután szavaló Ádám. Nem érdekel a sorsuk. Mert nincs sorsuk. Jönnek, mennek, siránkoznak, szavalnak. Percemberek. Súlytalanok. Érdektelenek. S akkor *mi tessék rajtuk?* Mindenféle ötlet *néhány golyóba összevissza gyúrva, most vonzza, űzi, és taszítja egymást a színpadon* – de *hiányzik az összhangzó értelem!*

Bizáncban Izóra elindul a kolostorba, és lebújik a csatornába, utána ki-röpíti a színről a metró. Miért? Két tudós töprengés között Kepler váratlanul, mint strici a kurváját akarja a könyvespolc előtt Borbálát a földre dönteni. Miért? A jövő dala nem a forradalmas *Marseillaise*, hanem az édes-bús *Hulló falevél*. Miért? *Egy rossz gödörben megbukom* – mondja a katona, *jobb-e odalent?* – töpreng a kéjhölgy: és elindulnak fölfelé a lépcsőn Londonban a repülőgépre. Miért? A zsinórpadlásról bábuk hullanak a színpadra, s a magasban egy kopott télikabátból kilógó, bájosan spiccelő női lábak lépegetnek a levegőben – Éva lép át *glóriával* a mélység fölött. Valóban? A jégvilágban a televízió előtt ülve Bambi történetét bámulja az eszkimó, csinos asszonya épp most lép ki meztelenül a szoláriumából. Miért? S ha a jégvidéken meztelenül sétafikál Éva, álmából ébredve miért visel tangabugyit épp a megtisztulás pillanatában?

Lehet, hogy ilyen értelem nélküli, zagyva, összevissza világban élünk, s a színház *mintegy tükröt tart a természetnek*, s azzal szembesít: ilyenek vagyunk? Ilyen ostobák, jelentéktelenek, semmilyen életűek? Világunkban a pillanatnyi történésekből logikusan semmi nem következik, fontos csak a pillanat, a pillanat öröme, s a furcsa-váratlan ötletek, amelyek érdekessé, izgalmassá varázsolják életünk egymástól függetlenül, tartalmatlanul elpergő óráit, perceit?

Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt. Egy ország ül a televízió előtt.

Az életünk színpompás, de érthetetlen, üres és áttekinthetetlen? A színházunk ezért ilyen?

Modern kor. Modern színház. Modern Madách.

Kinyitok egy újabb üveg vörösbor.

Fagyos világ ez, kell, hogy feltűzeljem.

E törpe korban így kell lelkesülni

És elszakadni mocskoló porától.

Szeretném hallani a jövő dalát.

Ez lenne, ilyen lenne a 21. század? Képtelenek vagyunk beszélgetni, egymásra figyelni, az SMS az úr (kisbetűvel!), vitatkozni már nem tudunk, csak perlekedni, az élet csupa sziporkázó ötlet, látvány, esemény, de semmi nem illeszkedik semmihez, minden a részlet, mert nincs egész...

2002. március 15. Bemutató előadás a másfélszáz év után végre felépült Nemzeti Színházban. Színes mozgóképek Madách Imre remekműve alapján.

A színház mindig jelen idő. A remekmű halhatatlan.

Már éjszaka van. Elzárom a televíziót, poharamban megcsillan az utolsó korty vörösbor. Leemelem könyvespolcomról a Zichy Mihály rajzaival díszített Madách-kötetet. Bolyongok Madách Imre halhatatlan birodalmában.

(Álmomban Lucifer megveregeti a vállam, épp a falanszterből menekülünk: *Itt gyors segély kell, Ádám, utazunk!*)

Kerényi Ferenc

„A POR HULL CSAK BELÉ, E FÖLD SZÜLÖTTE...”

(Lukács Margit emlékére)

Hát ő is elment. Az utolsó tragika és talán az utolsó nemzeti színházi színésznő.

A megrendülés, a gyász percei sem mentenek fel az igazmondás kötelezettsége alól; a kijelentés magyarázatot igényel. Először 212 éve szövetkeztek „játszó személyek” Magyarországon arra a célra, hogy anyanyelvüket kiműveljék, az emberi erkölcsöket jobbítsák. Azután változott a helyzet, a célból eszköz lett; a szórakoztatva nemzetnevelés eszköze. A Nemzeti Színház megnyitása pillanatától művelte azt a három műsorréteget, amelyek repertoárjának pillérei lettek: a klasszikusok előadását, a magyar dráma műhelykísérleteit, a kortárs világszínpad válogatott darabjainak színrevitelét.

Ennél persze korábban, a színjátszás első napjaitól megfogalmazódott a felismerés, hogy a színpadon szerepkörök léteznek, amelyeket be kell tölteni. Királynőket kell játszani; hősnőket, akik alárendelik életüket sors szabta hivatásuknak. Az első magyar Hamlet, az erdélyi Kótsi Patkó János már 1830-ban megszabta, mi kell a tragika szerepköréhez: magas, sudár termet, kontúros arc, hangja pedig lehet mélyebb zengésű, mint a drámai szendéké.

Lukács Margit ilyen értelemben volt utolsó tragikánk és ízig-vérig nemzeti színházi színésznő. A természet őt a kívánalmaknál is gazdagabban ruházta fel adományával, hogy betölthesse Kántorné, Laborfalvi Róza, Jászai Mari örökét. Szépségét nemcsak fotókon csodálhatjuk, hanem mindannyiszor, ha valamelyik televíziós csatorna újra közvetíti régi filmjeinek egyikét. Hangjáról nemcsak színházi felvételek tesznek tanúságot, hanem sok-sok versfelvétel is bizonyítja, mivé fejleszthető, milyen tökéletes emberi hangszerré képezhető az istenadta, szép alhang.

A nemzeti színházi repertoár mindhárom műsorrétegében nyújtott kiemelkedőt. Játszott Shakespeare-t, Csehovot, Ibsent, felejthető kortárs drámákat, ám a középnemzedéknek (értve az 50 év felettieket) és az idősebb színházbarátoknak három szerep most már mindörökre az ő hangján fog megszólalni a lélek helyhez és időhöz nem kötött színpadán: Gertrudis, az Éj és Éva. Színpadi irodalmunk szentháromságában. Ne szégyelljük ezt.

A színészet az egyetlen művészet, ahol élő ember ábrázol élő embert, és így a színpadi alak óhatatlanul valakinek, a színésznek arcát, hangját viseli. Ugyanakkor tény, hogy ezekben a szerepekben talán a legnehezebb megszólalni, hiszen hosszú-hosszú játékhagyomány béklyóztatja az alakítást.

Az igazi tragika azonban éppen arról ismerszik meg, hogy felvállalja az örökséget: kizengetni Katona József őserejű jambusainak (Arany János szavait kölcsönözve) „zordonságait”, belesűriteni egyetlen hatalmas monológba a Semmi és a Minden történetét, a világ és az ember sorsát Vörösmarty Mihály kozmikus nyelvén, megszólalni Madách Imre legnehezebb mondatában: „Ah, élni, élni; milly édes, mi szép!”

A gyász most apró, másnak talán észrevétlen, személyes emlékeket ébreszt. 1983 koraősze volt, a Paulay-ősbemutató centenáriumára készültünk. Felvételre várva, a Rádió híres Pagodájában üldögélve, Lukács Margit eljátszotta nekünk, melyik rendezője hogyan kívánta tőle ezt a madáchi mondatot. Örök kár, hogy akkor nem volt magnó velünk, felvételre vagy adásba pedig nem került. Elmondta viszont a mondatot magát több százszor is, a Nemzeti Színház színpadán/színpadain (1939-től) meg önálló műsorában, amelyet Éva szerepéből formált magának.

Aki Madáchot őszintén szereti, előbb-utóbb kapcsolatba kerül szűkebb hazájával, Nógráddal is. Ezúttal sem történt másként: fellépett a Madách Irodalmi Napok egyikén, a csesztvei középkori templomban, amelynek szépségét őszintén megcsodálta. A kis templom zsúfolva volt a falu népével és vendégekkel, egy tűt nem lehetett leejteni. A meleg délutánon párás, fülledt volt a levegő, a művésznőnek zsebkendőre volt szüksége. Egyszer csak a fellépő ruha ujjából elővarázsolt egy kis, fehér selyemkendőt – ott repkedett, hullt le, majd tűnt el éppen olyan észrevétlenül, amint ahogyan elénk került. A közönségből mindenki meg volt győződve, a műsor egyetlen lehetséges kellékét látja, pedig éppen leckét kaptunk a szerepében élő, abból ki nem zökkenhető színész mesteriskolájában.

A régi Nemzeti Színház szelleméhez tartozott, hogy minden alá kellett rendelni a hivatásnak, a minél tökéletesebb, kiérlelt alakításnak. Lukács Margitról is köztudott volt, hogy ha este akár csak néhány szavas szerepet játszott, egész napját ez határozta meg. A publikum, történetesen a színésszel napközben bármi, nem csalódhat; ők nem a sokadik, hanem a számukra rendelt egyetlen előadást látják. Salgótarján felé tartott velünk a kocsij, a színház főtitkára vezette. Lukács Margit jókedvűen társalgott velünk az úton. Az utolsó harminc kilométerre azonban csendet kért: készült a fellépésre. Az Éva-műsor akkor már túl volt századik előadásán... Hogy mindez nem póz volt vagy pusztán rutin, arról utolsó látogatói mesélnek. Még

ágyban fekvő betegként is erőt vett rajta minden koraeste az a nyugtalanság, ami a színpadra lépést megelőzte, a hivatásával egybeforrt ember, művész beidegzett fegyelme. Mert a test lehetett gyenge, beteg vagy esendő, a léleknek uralkodnia kellett fölötte.

Sokan voltak és vannak (köztük rangos művészek, színházvezetők), akik úgy vélték, úgy vélik, hogy tragikára meg erre a régi nemzeti színházi szellemre ma már nincs szükség. Megpróbálták ezt bizonyítani is, amikor a Nemzeti Színházban a jelzős szerkezet utótagja kezdett dominálni, az előtag rovására. Megritkultak a feladatok, fogyott a levegő. Lukács Margit nem ment át másik teátrumba, nem vonult belső emigrációba. Gyakran megjelent a Hevesi Sándor téren és a Várszínház nézőterén. Ilyenkor abbamaradt a beszélgetés, minden szem őt nézte, őt kereste: királynő volt jelen közöttünk. Az említett felfogás hívei – úgy hiszem – abban tévednek, hogy ma és holnap is el kell játszani (az említett magyar klasszikus szerepekről most nem is szólva) Lady Macbethet és Regant, Lady Milfordot és Klütaimnesztrát.

Lukács Margit megkapott minden elismerést: művészeti díjakat, örökös tagságot, résztvétel a Halhatatlanok Társulatában. (Talán csak a Madách-díj hiányzik – most már jóvátehetetlenül – e listáról.) Egy színész számára azonban mindennél többet ér a közönség szeretete és tisztelete. Ami őt mindig is körülvette, követte, óvta, akár a Nemzeti színháznak általa töretlenül megőrzött szelleme. Nyugodjanak békében.

„KÖTELEZ A HŰSÉG...”

Ifj. Szabó István, avagy egy könyvbemutató tükörcserepei

„A kislányom már tizenhét hónapos volt, mikor megszületett a kisfiunk. Nem fértem a bőrömbe az örömtől, mert már fiam is van... Nagyon szépen fejlődtek a gyerekeim, már a kisfiam is szaladgált. Nagy, üres udvar volt ahol laktunk, ott tanyázott az alvág aprósága. Már csak azért is, mert én a gyerekeimnek mindenfajta játékot csináltam. Háromkerekű biciklit (az egész nap ment), négykerekű hajtányt, kétszemélyeset, hintát, ringlispilt. Olyan lármát csaptak a gyerekek, hogy már mások lázítottak: miért tűrjük ezt a nagy lármát?

Kergessük haza ezt a sok gyereket! De hát elfértek, miért ne hagytuk volna... A kenyérkereset mellett a fiam iskoláztatása is nagy gondot okozott. Bent lakott Tarjánban. Már a VIII. gimnáziumot végezte. Akkor a sok nyomorúság, a front alatt a pincében tartózkodás meg az utána következő nélkülözés beteggé tette. Hazakiülték Tarjánból a bőröndjével együtt. Nagyon ajánlatos volt a szanatóriumi kezelés... Beszéltem a főorvos úrral, azt mondta: – Nagyon válságos volt a helyzet. Most már reméljük, nem lesz különösebb baj. Ő az a beteg, aki meg akart gyógyulni. Most már meg is fog. Mindent elkövetek, hogy egy derék embert visszaadjak az életnek... A fiammal összekülönböztünk. A főiskolán ő ekkor már másodéves Pátzay-növendék volt. Nem tudott megbarátkozni azzal, amit én akkor csináltam. Azt kérdezte: – Mit akar apu, ezekkel? Teljesen értelmetlen dolog, amit most csinál. – Igazad van, fiam. Neked még most értelmetlen. Te ezt nem is tudnád csinálni, mert abban a világban még nem éltél. Nekem is meg kell erőltetnem magam, hogy megbirkózzak azzal, amit meg akarok valósítani. Kétszáz évvel ezelőtt élt emberek faragok, utána meg, ahogy ment az idő a bányászokon, egészen napjainkig.”

id. Szabó István Kossuth-díjas szobrászművész 1969-ben megjelent „Fába faragott esztendők” című kötetéből való a fenti visszaemlékezés. Jelen sorok szerzője idézte azon a könyvbemutatón, amelyet Salgótarjánban, a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban a Gerelyes Endre Irodalmi Kávéházban ez év februárjában tartottak az „Ifj. Szabó István” című, 2001-re datált új kötet kapcsán. Nem volt véletlen e passzusok felemlgetése, hiszen ezek ifjú Szabó életének – a diploma megszerzéséig –

szinte minden lényeges mozzanatát átfogják, keretbe foglalják. Az előzményekhez már csak azt kell hozzátenni, hogy 1922. május 22-én született Dorogházán, 1947-ben a *Dési Huberről* elnevezett népi kollégium lakója lett egy időre, ami pedig az idézettek utáni történéseket illeti, könnyen számba vehetők: ifj. Szabó István végül is *Kisfaludy Stróbl Zsigmond* – aki apját annak idején az eredeti talentum, az őstehetség féltése indokával eltanácsolta a főiskoláról – növendékeként végzett 1952-ben, ekkor lett a szövetség tagja is. 1953-ban megnősült, megkapta az első köztéri megbízást (egy Bethlen Gábor-domborművet mintázott a fővárosi Hősök terén álló millenniumi emlékműre), 1954-ben megszületett *Márton* nevű fia. Innentől kezdve, egy fél évszázadon át már „semmi lényeges” nem történt vele. „Csak” dolgozott, alkotott rendületlenül. Pesten élve és Benczúrfalvára járva haza, évtizedeken át igen aktív munkát végzett a szövetségben, az alapban, zsűrizett a lektorátusnak, kiállításokat, szimpóziumokat, alkotótáborokat, művésztelepeket szervezett. Bár az egyéni és főként a csoportos tárlatokon való részvételi listája is tekintélyes, az Ő munkásságát elsősorban a köztéri – portréigényű és dekoratív plasztikák – szobrok fémjelzik, mintegy félszázad állítottak fel különböző magyarországi és határon túli településeken. Van számos díja, kitüntetése. Kétséggkívül a Munkácsy-díj kétszeri elnyerése a legjelentősebb elismerése.

*

Szabó István éppen édesapjától való megkülönböztetés érdekében vette fel és viseli immár a hetedik ikszen túl is az „ifjú” előnevet. Kettőjük kapcsolata – tekintve, hogy Ő is szobrász lett, mi is lehetett volna más, „apja után és mellett” – sokszor felmerült már az elmúlt évek során (legutóbb Cs.B. „Soha nem éreztem, hogy apám árnyékában élnék”, Nógrád Megyei Hírlap, 2000. december 23.), megkerülhetetlen volt a könyvpremierén is. Annál is inkább, mert a kötetben is közölt „Palóc menyecske”, a „Nagykendős lány”, vagy az „Almaszedő” igencsak hajaz id. Szabó István „Gereblyező menyecskéjére, „Arató”-jára, mint ahogy a szemlélő nehezen tud különbséget tenni az ifjabbik Szabó „Nyújtózkodó fiú”-jának, „Bányász”-ának és Pista bácsi „Ébredés”-ének illetve „Mai bányász”-ának stílusa között. – A szobrok lelkiségében, éppen ezért külső megjelenésében tényleg nincs sok differencia bizonyos munkáink között – magyarázta ifj. Szabó István a könyvankéton –, pedig eltérés is akad jócskán. Ez elsősorban abból fakad, hogy apám bognárként is szobrokat csinált, volt benne egy úgynevezett primér aktivitás, belső látás, hihetetlen koncentráció. Nekem sok

mindent meg kellett tanulnom, nálam értelemszerűen sokkal jobban érvényesült a tudatosság, a megszerzett ismeret áttételesebb tartalomban jut kifejeződésre.

*

A budapesti Hollósy Galéria Kft. igazgatója, a kötet szerkesztője, *Fecske András* – aki szintén jelen volt a bemutatón – ifj. Szabó István tiszteletet parancsoló életművéből indult ki, amikor úgy döntött, hogy megjelenteti – döntő mértékben a művész saját költségén – a róla szóló kötetet, mindeneelőtt azért, hogy – mint mondotta – egységbe foglalja, pontosan adatozza a legmagasabb szinten *Medgyessy Ferenc* és *Ferenczy Béni* által képviselt nemzeti szellemiségű figurális művészet egyik – sajnos fogyatkozó – jellegzetes képviselőjének eddigi munkásságát. A nyolc különböző műfajú – tanulmány, tárcsa, interjú – írás (*Láncz Sándor, Varga Lajos Márton, Árpási Zoltán* és mások tollából) elsősorban a szobrászról, de még inkább a szobrokról szól, mint ahogy a fekete-fehér és színes műmellékletek is az alkotásokra koncentrálnak. *Praznovszky Mihály* „Az együtt teremtés hármassága” című, eredetileg a Palócföldben megjelent dolgozatában arról értekezik, hogy miként „született újjá” – akár többször is – ifj. Szabó István keze alatt, szerszámai nyomán Petőfi és Váci Mihály, Mikszáth Kálmán és Madách Imre. „*Ifjabb Szabó István osztályrészét a teremtésből mégsem ők, hanem a mindenkori néző fogja kimérni. Akire Madách, Mikszáth, Váci Mihály, s Petőfi szobra láttán egyszerre hat a kettős varázs: mindaz, amit tud az íróról, amit ismer műveiből, amiért szereti az adott alkotót s maga a művészi megjelenítés csodája. Lehet, hogy ő is így képzelte el, lehet, hogy megerősíti a benne kialakult képet, lehet, hogy tovább gazdagítja, az is lehet, hogy újabb rétegeket nyit fel benne az irodalmi mű megértéséhez. Megérzi, hogy hárman teremtik a szobrot. Kívánhat-e magának ennél nagyobb elismerést a szobrászművész?*” – tette fel a költőinek szánt kérdést Praznovszky Mihály. Ugyancsak helyet kapott a kötetben *T. Pataki László* különlegesen találó – „Művészettörténet Benczúrfalván” – című írása, amelyben a szerző mintegy azt a pillanatot ragadta meg, „*amikor a művész alkotásával (később a horpácsi emlékmúzeum elé került, padon ülő Mikszáthtal, ami e kötet címlapjára is tétetett: A szerk.) önmagát határozza meg. Önmaga alkotójává válik... Így és csakis így érthető, miért a lehető legjobb mű a benczúrfalvai műteremben ülő Mikszáth ábrázolás. Aminek utat kell találnia mindenképpen egészen Horpácsig, a volt Szontagh-kúria faláig. A jelenleg a múzeumi előfolyosón álló elárvult palócpadig. Amit majd szépen kiviszünk a fényre, a régi ház elé gondosan letéve és helytel kínáljuk Mikszáthot. Aki valóban hazatér*” – jövendölte 1998. júliusában *T. Pataki*, hogy aztán meglódult fantáziájának ezen fordulata 1999. október 15-én valósággá váljék. A dolgozat –

amelynek megírásáról, az alkotói, szobrászati folyamat „szülőszobai” titkainak élményéről a szerző maga is beszélt a fórumon – teljes terjedelmében el is hangzott a könyvpremieren Patakiné Kerner Edit tolmácsolásában.

*

Ezen opusznak csattanós vége van. *„Van olyan csacsi is, akarom mondani van olyan ember is, aki abban találja az ambícióját, hogy ő jó”* – írta volt a nagy palóc, Mikszáth Kálmán nyomán T. Pataki László. Nos, végül is ez az idézet ifj. Szabóról szólva taláztatott meg és ennek nyomán bontakozott ki beszélgetés, vita a könyvbemutatón. Érdemes-e jónak, önzetlennek lenni, a mások javát is szolgálni a nekünk szánt időben? – Mit tettem volna, nem tudtam más lenni, az ember csak egyféleképpen lehet őszinte magához és másokhoz – mondta az érintett, akit láthatóan zavarba ejtettek (sose legyen nehezebb helyzetben!) azok a szép szavak, amelyek jó néhány jelenlévő részéről is elhangzottak. – Hiszen ha ifj. Szabó István nem jó ember, akkor ma nincs Szécsényben a fejedelmet ábrázoló szobor – mesélte *Balla Tibor*, a Rákóczi Város Alapítvány elnöke azt a kalandos históriát, ahogyan id. Szabó István sokáig „elfeküdt” alkotása a fia közvetítésével a szécsényi fő térre került. *Bagi András*, aki maga is szobrászkodik, úgy fejezte ki tiszteletét ifj. Szabó István jóságá, sokaknak örömet nyújtó művei iránt, hogy az est emlékére készült faragványával ajándékozta meg az ünnepeltet. – Ugyanakkor – mondta ifj. Szabó István – mielőtt ezt a sok dicséretet elhinném, hangsúlyozni kívánom: a jóság manapság igencsak veszélyes tulajdonság, mert lefegyverezhet, erőtlenné tehet. Persze korábban is előfordult, hogy visszaéltek vele. Arra a kérdésre, hogy valójában elégedett embernek tudja-e magát, így válaszolt: – Egy művész soha nem lehet megelégedve azzal, amit elért, mindig előre kell, hogy nézzen, tervekben, munkákban kell, hogy gondolkodjék. Annak nagyon örülök és megnyugtató, hogy dolgozhatok.

Mindez teljes szinkronban hangzott el azzal, amit 2000 karácsonyán a Nógrád Megyei Hírlap már idézett cikkében elmondott (*„Ha van kő, fa és más anyag, ha zavartalanul dolgozhatom, akkor elégedett vagyok”*) és a kötetben is benne lévő véleményével – amelyet Varga Máriának az „Apám öröksége” című, jóval korábban, 1988-ban a Nógrád hasábjain megjelent cikkben mondott ifj. Szabó István, amikor ekképp fogalmazott: *„Nem akarok abba belemenni, mi lett volna, ha...? Ha tudtam volna, biztosan másképp csináltam volna. (Mármint a közéletiséget, a sokféle funkciót, úgymond a „nyüzsgést”: A szerk.) Egyébként tisztának érzem magam, és nagyon jó érzés, hogy széles körű a kollegiális kapcsolatom... Nem érdekel a látványos elismerés, az úgynevezett karrier. Abhoz sokkal rámenősebb, „könyöklősebb” módszerek kellenének. A siker érzését azért megkapom,*

amikor szembesülnek a szobraim azokkal, akiknek szántam. Mindig igyekeztem mértéktartó tisztelességgel megfelelni a megbízásoknak... Szóba került már a szülőföldhöz való ragaszkodásom. Apám munkásságához és elsődleges élményvilágomhoz kötelez a hűség, s akkor vagyok önmagamhoz is következetes, ha művészi elveimben, munkáimban ez az indíttatás érvényesül.”

*

A jóság mellett ifj. Szabó István egy másik jellemvonása, az őszinte, mély barátságra való hajlama is előkerült a könyvbemutatón. Már csak azért is, mert az alkalomhoz igencsak adekvát környezetet teremtő minitárlaton – amelynek nemcsak szervezője, hanem rendezője is a Gerelyes Endre Irodalmi Kávéház egyik vezetője, lelke *Nógrádi Béláné* volt – mintegy a fő helyre került ifj. Szabó István Nyíregyházán, a színház előtti tér sarkában felállított Váci-szobrának kisplasztikai változata. Testi-lelki jó barátok voltak Váci Mihállyal, laktak közös albérletben Budapesten, sokat formáltak egymás gondolkodását s meglátogatták egymást otthoni környezetben – Benczúr-falván illetve a Nyírségben – is. Többször is énekelték együtt Váci kedvelt dalát a „Muskátlis ablakok”-at, amelyet – némi noszogatásra – ifj. Szabó István annyi év után egyedül is bemutatott a könyvpremier közönségének. Nagyon jól ismerte tehát a költőt, akiről más a véleménye, mint ami a felszínen méltánytalanul él róla, azaz, hogy túl lojális volt a szocialista rendszerhez és sikert sikerre halmozott. Ezzel szemben ifj. Szabó István – mint *Ladányi András* „Élj tiszta tüzeidben” című Váci-könyvében idézi – azt tartja: „*A hivatalos vezetés ezt nem vette jó néven, mert az utolsó éveiben elég egyértelműen bírálta őket. Elkábították, becsapták az embereket és ezt Miska nem nagyon bírta. Mint képviselő is valóságos tényeket tárt fel és ez nagyon kényelmetlen volt a számukra. Váci nem volt lekötözött, ő a népnek volt elkötelezettje, mindig is erről írt. Ez volt az alapállása.*” Erről a Váciról beszélt Szabó István könyve bemutatásakor is. Elmondta, hogy nyitott szívű, kitárulkozó ember volt és mindig azt mondta: „Keblemre öllek emberiség.” Ezért formálta meg földön álló helyzetben, kitárt karokkal, lócát pedig azért tett mögéje, mert sok ilyet látott nyírségi vendégeskedései során.

*

Nem nehéz észrevenni, belátni, hogy mély barátságuk háttérében a közös életelv húzódott meg. Amit Váci kapcsán Praznovszky Mihály így fogalmazott meg a kötetben: „*Önmagát feladhatja ugyan, de a hitét nem. A hite pedig igen rövid katekizmus volt: soha nem feledni azt, ahonnan jöttél és soha nem feledni azokat, akikhez tartozol.*” Erre Váci „Származás” című verse a bizonyíték: „*Nem az*

jelöli a származást, rangot, / hogy kikre büszke valaki, / de az, hogy ővele kik büszkélkednek, / s kik szokták nevét féltve kimondani." Én nem mások érdemével dicsekszem: / nem azzal kezdem, – honnan származom. / Tenni szeretnék valamit először, / hogy kitűnjön: ki fogadhat fiának, / kinek rokonságára van jogom." Eddig is érezte az ember, a róla megjelent – művészeti albumként is felfogható – könyv illetve az azt bemutatni hivatott salgótarjáni rendezvény pedig végképp megerősítette: Váci sorait akár ifj. Szabó István is papírra vethette volna, rá, az ő munkásságára, tevékenységére is pontosan illenek e gondolatok. Őt is hite és hűsége, a jó ügy iránti odaadása kötelezte mindenkor, amikor a maga módján – nem hangosan törtetve, inkább az alkotómunka iránti alázattal – tenni, hatni igyekezett, maradandó jelet hagyni törekedett maga után. De miért mondjuk ezt múlt időben: hiszen még csak hetvenöt éves. Az Isten éltesse további sok munkás év erejéig!

(Hollósy Galéria, 2001)

LIPTÁK GYÖRGY
grafikusművész

1951. december 27-én született Bocsárlapujtón (ma Karancslapujtó). Itt járt általános iskolába, majd gimnáziumba, amelynek megszűnése után tanulmányait a salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumban folytatta, ahol 1970-ben érettségizett.

Budapesten az Athenaeum Nyomdában betűszedői képesítést szerzett 1972-ben. Két év kötelező katonai szolgálat után felvételt nyert a Magyar Iparművészeti Főiskola tipográfika könyvillusztrációs szakára, ahol 1980-ban diplomázott.

Válogatás az egyéni kiállításaiából

- 1981 ZIM Galéria (Salgótarján)
- 1985 Ferencvárosi Pincegaléria (Budapest)
- 1992 Vigadó Galéria (Budapest)
- 1993 Skive Kunstforeningen for Ansatte (Dánia)
- 1995 Erdős Renée Ház (Budapest)
- 1996 Turku Kulttuurikeskus (Finnország)
- 1997 Turku, Turun Taidemuseo (Finnország)
- 1999 Kulturközpont Tallinn, (Észtország)
- 2001 Karancslapujtó
Körzeti Általános Iskola

*Válogatás a nyomtatásban
megjelent könyveiből*

- 1981 Krúdy Gyula: A Tisza fia (Móra)
- 1983 Benkő Mihály: Új törvény Spártában (Móra)
- 1985 Kertész Erzsébet: Titkos házasság (Móra)
- 1985 Krúdy Gyula: Magyarország aranykertje (Móra)
- 1985 Fótonfót király (Móra)
- 1986 Eötvös K.: Aki örökké bujdosott (Móra)
- 1986 Nyikoláj D.: Miért rosszak az emberek? (Móra)
- 1987 B. Sz. Oreskin: A csodakard (Móra)
- 1988 Szunyogh Sz.: Boszorkányszombat (Móra)
- 1996 Gárdonyi Géza: Szüleim gyémántja voltam (Unikornis)
- 1999 Donászi Ferenc: Aranyország rejtelsei (Unikornis)
- 2000 Éliás Katalin: Gyertek velünk... megszületni
Let us go... to be born (Passzer)
- 2002 Angela Nanetti: Nagypó a cseresznyefán (Móra)

Lipták György: Mikszáth és felesége Horpácson
(1986), *vegyes technika*
365×248 mm

